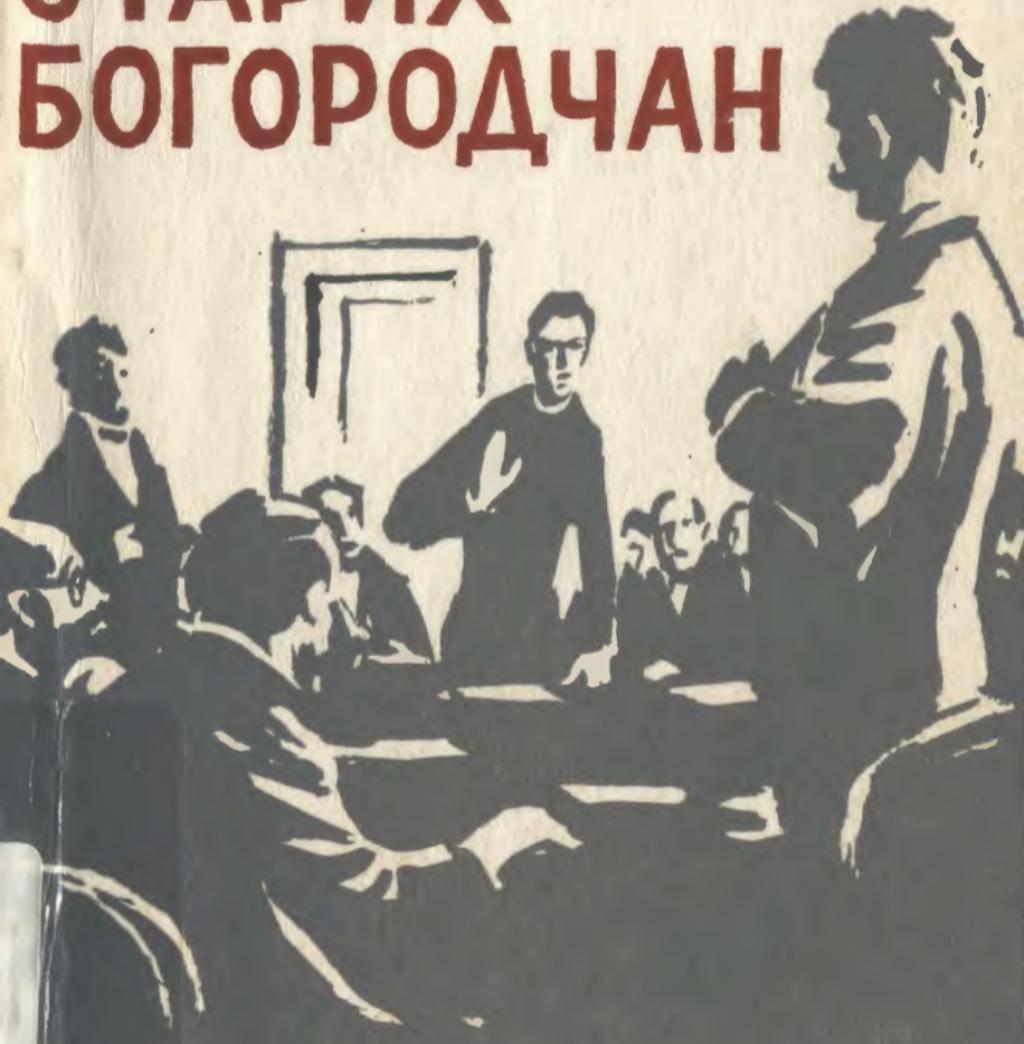


ОЛЕКСІЙ ЗАКЛІНСЬКИЙ

ЗАПИСКИ ПАРОХА СТАРИХ БОГОРОДЧАН



ДОБРА КНИЖКА

diasporiana.org.ua

Обкладинка роботи Бориса Крюкова

о. Олексій Заклинський
ЗАПИСКИ ПАРОХА
СТАРИХ БОГОРОДЧАН



Канадсько-Український Бібліотечний Центр

**Канадське Товариство Приятелів України
Торонто – Канада.**



Алексей Заклинский.

о. ОЛЕКСІЙ ЗАКЛІНСЬКИЙ

ЗАПИСКИ ПАРОХА СТАРИХ БОГОРОДЧАН

Друге, спрощене й доповнене видання

REGIONAL MULTILANGUAGE SERVICES		
	Date Sent	Date Ret'd.
ET		
EY		
LC		
NY		
SC	DEC 31 1988	JAN 1 1989
TP	SEP 30 1983	OCT 1 1985
УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО NOV 1 1985 'ДОБРА КНИЖКА'		
161 Випуск	NOV 29 1985	Торонто Р. Б. 1960

Д. К. 161 — 3.000 — 1960

З ДРУКАРНІ ОО. ВАСИЛІЯН
Торонто — 286 Lisgar вулиця.

ЩО ТАКЕ МЕМУАРИ?

Мемуари (слово французького походження) — по-українськи буде: спомини, спогади, історичні записки, — це записи або оповідання якоїсь людини про те, що вона пережила, в чім брала сама участь, або що бачила чи чула про те від очевидців. Мемуари нагадують у неодному автобіографію, опис власного життя. Як літературний рід (жанр) стоять мемуари між белетристикою і научною літературою, залежно від того, як вони написані: напр. прекрасні "Згадки про мою смерть" Василя Королева-Старого належать безсумніву до белетристики, коли споминові твори д-ра Костя Левицького вже тільки публіцистично-наукова література. Мемуари подібні теж до літопису, а саме тим, що їх автор розповідає про те, що сам чув або бачив, а ще й тим, що деякі з них спираються до того й на джерела, нераз справді історичних, які автор бере для об'єктивізації свого оповідання. Коли мемуари ведені як щоденні записи, тоді називаємо їх щоденником (дневником); деколи один і той самий автор має в своєму дорібку обидва ті жанри: напр. Євген Чикаленко написав "Щоденник" і "Спогади". Наш учений історик Іван Кревецький пише про мемуари: "...мемуари — ані не літопис, ані історія. Це вже щось більше, як звичайний літопис, однаке це ще не історія в новочасному розумінні. Це перехід від літопису до історії.

"Є кілька родів мемуарів. Головні критерії, за якими їх ділимо, такі: 1. час, коли мемуари написані; 2. роль автора мемуарів у подіях, які описані; 3. зміст самих мемуарів.

"Перший критерій — час, коли вони написані, — дуже важний. Від нього залежить докладність та достовірність самих мемуарів. Бо не одне й те саме, чи маємо перед собою опис якоїсь події сучасний, зроблений під свіжим її враженням, чи пізніший, нераз десятки років опісля — з пам'яті... Розрізняємо з того погляду два головні роди мемуарів: а) записки, б) спомини.

"Записками називаються мемуари звичайно тоді, коли писані одночасно з подіями, які описують, або безпосередньо по них. Правда, в них нема тоді звичайного ширшого тла, на якім відбуваються події (т. зв. історичного тла), ні т. зв. історичної перспективи (розміщення поодиноких подій, відповідно до їх ваги), а також нема тягlosti подій. Та зате вони завдяки своїй одночасності з подіями, згл. безпосередності, особливо цінні як історичне джерело. Сюди належать, крім записок, взагалі всякі історичні нотатки, роблені безпосередньо, за свіжої пам'яті, як: щоденники, журнали і т. п.

"Споминами (спогадами) називаємо мемуари, писані неодночасно з подіями, які описують, але пізніше, з пам'яті... хоч усі вони писані геть пізніше після подій, то все ж таки їх історична вага не однаакова. Треба розрізнати тут дві окремі категорії, а саме: а) спомини, писані виключно з пам'яті, яка в одних більше, в інших менше певне чи непевне джерело, і б) спомини, що хоч і писані формально з пам'яті, проте на основі попередніх (сучасних) записок. Історична вага споминів цієї останньої категорії рівна сучасним запискам.

"Другий критерій, який беремо до уваги при поділі мемуарів на роди, це роль автора мемуарів у подіях, які описує. Критерій не менш важний від первого. Бо що інше, коли автор мемуарів оповідає про події, в яких сам брав діяльну (активну) участь, а інше, коли оповідає як посторонній глядач, свідок, чи переповідає

слова інших. Тому розрізняємо: а) активні (діяльні) мемуари, б) пасивні (обсерваційні) мемуари.

"Активними (діяльними) мемуарами називаємо такі, в яких автор описує передовсім те, в чім він сам брав активну участь. Такі мемуари мають звичайно автобіографічний та діловий характер, і тим самим спеціальну вагу як історичне джерело. Пасивні (обсерваційні) мемуари це такі, яких автор у подіях, що їх описує, не брав ніякої активної участі, а описує їх тільки як очевидець-обсерватор, або як переповідач.

"Вкінці третій критерій, на основі якого ділимо мемуари, це зміст самих мемуарів. Беручи до уваги зміст мемуарів, матимемо стільки їх родів, скільки є різних ділянок, що становлять зміст людського життя. Найчастіше маємо мемуари: а) політичні, б) культурно-побутові, в) військові, г) подорожні; рідше: г) професійні, д) клясові і т. п. Розуміється, що в кожній із вичислених найголовніших груп є безліч підгруп, які знов розпадаються на ще спеціальніші, менші групки. Так, напр., у групі мемуарів культурно-побутових маємо мемуари: літературні (письменників), публіцистичні (публіцистів), педагогічні (педагогів), театральні (акторів), мистецькі (мистців), наукові (вчених) і т. п.; а в групі мемуарів подорожніх маємо мемуари релігійного (паломничого) характеру, наукового, мистецького і т. п." (Пор.: Ів. Кревецький — "Мемуари", стаття в "Новій Зорі" ч. 1 із 1930 р. У тім же річнику "Н. З." маємо цілий ряд дальших статей цього ж автора з розглядом мемуаристичної літератури нашого й інших народів).

Писана наукова історія, як наука, звичайно не має такого впливу на читача, як живі спомини, що — як ми вже згадали — писані нераз просто наче повість. Дальше: наука історії звичайно ніколи не сягає в близьке нам сучасне; виходить такий парадокс, що нераз ми краще знаємо старе

минуле, як близьку нам історію. Правда, новішу історію знайдемо в великій мірі записану в пресі. Але, як пише д-р Е. Лебль у своїм творі "Культур унд Прессе", "навіть у своїх звітуваннях преса є тільки в малому ступні історією своєї епохи. Вона може відтворювати тільки ті факти, що відбувалися на поверхні публичного життя. До первісних джерел преса з правила не має доступу. А й навіть очевидні факти з життя народів і держав преса бере до уваги відповідно до свого характеру тільки однобічно: щоденники займаються передовсім подіями, тим, що сталося, а не тим, що його називаємо середовищем (міліє, по-французьки). Проте ж могутня струя публичного життя має в собі не тільки хвили, що творяться на його поверхні: ми мусимо теж знати будову його dna, силу спаду і т. п., щоб вияснити собі якслід рід бігу".

З усіх цих наведених причин читання спомінів-мемуарів незвичайно важне для людей, що беруть живу участь у публичному житті та хочуть у ньому якслід визнаватися. Воно важне врешті й для всякого, що сам хотів би описати своє власне-пережите: найкраще ж учитися на прикладах, а не з сірої теорії.

**
*

У нашому видавництві, за сорок років його існування: 1920-1960, видали ми неодин том мемуарної літератури різних авторів. Оце ж дістають читачі в руки новий, а радше перевиданий старий твір мемуарних записок священика й політика о. Олексія Заклинського. Передруковуємо його з книжки, яку дістали завдяки ласкавості дійсної правнучки автора, п. Оленки Гердан-Заклинської. Книжку видала редакція "Червоної Русі" у Львові 1890 року п. н. "Записки Алексея Заклинского, приходника Старыхъ Богородчанъ".

Записки-мемуари о. О. Заклинського незвичайно цікаві: в них відбилися не лише життя-звичай

нашого духовенства 1830-1870 рр. з усіми його не тільки позитивами, але й негативами, юсифінізмом та кладенням найбільшої ваги на чисто світські справи замість духовних, духа каство-сті й под.; в них відбита частинно також політична історія 1848 року і то відбита пером (іще гусячим!) учасника-очевидця. Хоч автор писав свої записки вже тяжко хворий ("нинішній мої записи виготовив я в пору, коли тяжка болізнь приковала мене к постелі..."), проте більша їх частина написана ще дуже живо й цікаво, наче недавно-що скоплені з життя молодою людиною, а не 70-літнім спаралізованим чоловіком.

У записках о. О. Заклинського читач найде теж багато дечого, що кидає тінь на наше тодішнє церковно-громадське життя. Крім справлення московофільського язичія, яке досить чистій тодішній розговірній галицькій мові автора надала редакція "твердоруського" часопису "Червона Русь", ми ні в чому автора не "скороочували" ні не "цензурували": бо саме в неприхованій автентичності й повноті записок і лежить уся вартість цього твору. Тим же "чителникам зацним", що скрізь шукають "каляння рідного духовенства", пригадаємо хіба, що в Христовій Церкві непогрішимі тільки двоє осіб: Ісус Христос і Його Пречиста Мати; всі інші, навіть Святі, мали свої гріхи й провини і воно лише вияв примітивізму "гіршитися" всякою згадкою про людські немочі й нестатки. Правдива наука історії не творить легенд чи мітів, а виявляє життя таким, яким воно справді було: для прикладу, згадаємо нпр. славну історію папів проф. унів. Пастора, який відкривав навіть у найвищих достойників Церкви їх різні гріхи й нестатки, а проте саме Пасторові папа Лев XIII доручив був доступ до тайних Ватиканських архівів.

Олександер Мох

ЗАПИСКИ ОЛЕКСІЯ ЗАКЛІНСЬКОГО, ПАРОХА СТАРИХ БОГОРОДЧАН

Я народився в день св. Олексія чоловіка Божого: 17 (27) березня 1819 р. Мій батько Онуфрій був парохом в Озерянах, повіту й деканату товмацького. Моя мати Марія, з дому Туркевичів, померла 1829 р., а батько два роки пізніше, під час холери в 1831 р. По їх смерти залишилося восьмеро дітей, п'ять синів і три доньки. Із них же тільки донька Софія вийшла була заміж іще за життя родичів за о. Андрія Щуровського, пароха у Волчківцях. Прочих сьомеро дітей стало сиротами, і то тим більше нещасними, що всі були малолітні, а родичі не лишили їм ніякого майна.

Перед смертю батька — а було воно в місяці липні 1831 р. — були всі діти, крім замужньої доньки Софії, дома на вакаціях. Найстарший син Михайло скінчив був тоді 4-ту клясу гімназії в Станиславові. Ігнатій і я, Олексій, скінчили 2-гу гімн. клясу, а наймолодші Іван і Теофіл були ще в нормальних (народніх) школах у Станиславові. Перед своєю кончиною призвав мене батько до себе і сказав у приявності двох сестер такі пропам'ятні слова: "Тобі, Олексію, приказую, щоб ти вчився і був священиком, бо як не будеш священиком, то на другім світі буду з тобою суд мати". — По тих словах покійник скінчив життя.

По смерті родичів зібралися друзі й рідні покійного, постановити, що зробити з осталими дітьми-сиротами. Щирим другом батька був о. Іван Цурковський з Олеші. Коли зібрані почали наради, оставили при них тільки три доньки, а п'яť синам казали вийти. Мої брати розбіглися в саді, а я, тоді 12-літній хлопчина, лишився в

бічній кімнаті й під зачиненими дверима цікаво прислухувався, як то будуть над нами нараджуватися. Перш усього говорили вони про те, що зробити з двома незамужніми сестрами: їх порішив приняти в свій дім наш шурин о. Щуровський. Щодо нас, синів, було рішено, щоб тільки мене, що мав найбільший талант і найліпше вчився, а якого ще й батько перед смертю закликав бути священиком, посилати в школу, в чім мав мене підтримувати наш шурин о. Щуровський. Найстаршому братові Михайліві, що виказував велику охоту до війська, рішено доручити стати воїном, а прочих братів постановили віддати до ремесла.

Коли я почув те рішення про долю моїх маліх трьох братів, став я плакати й ридати і в тім жалю відчинив двері, впав злісно поміж зібраних та крикнув залитий сльозами: — Ви хочете моїх братів до ковалів і шевців віддавати? Не буде цього! Не хочете їх утримувати в школах, то і я не хочу вашої підтримки і не допущу до того, щоб я вчився, а вони всі чоботи шили!

І не помогли мені всі намови й доказування, що покійний батько не залишив ніякого майна й нема засобів, щоб дальше братів до шкіл давати. Я не хотів про те і слухати, а вибіг у сад, де цілий день перебув. Другого дня по нарадах гості роз'їхалися домів, але я всетаки не міг успокоїтись.

Старшим братом Михайлом я не журився, бо він, не маючи охоти до науки, вже за життя батька напирався до війська, а з постанов родини був такий задоволений, що таки зараз на другий день вступив до уланів (кінноти). Однак доля трьох молодших братів, котрі хотіли вчитись, не давала мені й на хвилину спокою. Насувалася мені думка, як то один брат буде ковалським міхом вогонь роздувати, другий дратви сукати, а третій чужу дитину колисати, і не міг я такої думки знести. Розгорілися мій моло-

дий ум і серце і я вирішив чимськорше тікати з Озерян у Станиславів та шукати собі лекції для прожитку, а при тому промишляти про моїх молодших братів.

Другого дня по від'їзді родини, а було воно ще дві неділі перед кінцем вакації і початком шкільного року, випросив я в сестри сороківця, зробив собі тлумочок на білля й книжки, розпрашався з двома сестрами й трьома братами, що залишилися дома, та удався пішки до Станиславова, шукати собі лекції.

Не маючи нічого більше, тільки той один сороківець на виживлення, я й не думав про страви, а тільки купив собі хліба комісьного, накормився одним кусочком, а осталу частину скрив у густих корчах тодішнього міського саду, що його звали Кратерівка, де ще й сьогодні стоять садок для розваги публіки. Сам я ходив ринком і по вулицях міста та попитував у товаришів і знакомих про лекцію, та всі мої старання першого дня були безуспішні. Коли настав вечір, я зажурився: де буду ночувати? Стидався проситися до когось на-ніч, то й зайшов у згаданий вище сад, уломив кусочек захованого там комісьного хліба, повечеряв і на лавочці того саду, поклавши під голову клунок і накрившись легенським літнім сурдутиком, переночував у саді. А що ночі й поранки були холодні й мені ніччю було зимно в голову, то підсував я той короткий сурдутик то на голову, то на ноги, і так більше на тій лавочці пересидів аніж переспав, думаючи все тільки про лекцію й про осталих дома братів.

Переночувавши, а властиво просидівши ту ніч у саді, я помолився Богові й пробігши для розгрівки стежками саду, з'їв кусок хліба й пішов знов у місто шукати лекції. Але знов не найшов лекції та переночував у саді. І так бідував я три дні. Четвертого дня ранком почув я дзвін латинського костела (фари), що закликав на Служ-

бу Божу. Я втішився, що міг хоч часочок десь пересидіти й Богові помолитися (бо родичі виховали нас у великій побожності) та поспішив у костел. Слуга церковний, вірменин Валеріян відчинив костел, а скоро за ним увійшов священик із двома малими хлопцями й відслужив із ними, як міністрантами, Службу Божу.

Я зайшов у костел і придивлявся, як ті хлопчики по-латині гарно й плавно з книжечок священикові міністрантували. І заздрість та гаряча воля зародилася у мені навчитись, так як і вони, міністрантувати й служити священикам, і то тим більше, що тоді я мав би де ранки проводити й Богові помолитись. Вийшовши з костела, попросив я тих хлопчиків, щоб визичили мені книжечку міністрантури на один день, а завтра я знов прийду до костела і їм поверну. Пішов я з тією книжечкою в мое обиталище, себто у згаданий сад і там за один день вивчив усю книжечку напам'ять так, що явившись наступного дня в костелі, я вже разом з одним із тих хлопчиків відслужив із священиком Службу Божу.

Так ходив я правильно в костел і служив напереміну з хлопцями при Службі Божій через 10 днів, а по кожній Службі Божій ходив я до студентів і знакомих шукати собі лекцій, живився комісійним хлібом, маючи притулок у саді й страдаючи від голоду й холоду. А лекції як не було, так не було.

По 14 днях такого страждання, вакації скінчилися і почались шкільні вписи. Я записався теж у третю класу гімназії. Але прийшла розпушка на мене, як це я буду ходити в школу й чим живитись...

Раненько пішов я знов у костел, служив з одним хлопчиною до Служби Божої й молився Богові. Коли вийшов із костела, затримав мене костельний Валеріян і перш усього спитав: хто я і що роблю в Станиславові? Я розповів йому про свою долю й закінчив тим, що ось уже дві

неділі шукаю лекції й не можу знайти. На те він відповів мені, що має тільки одного 10-літнього сина, що дуже пустий і не хоче вчитися. Якщо б я хотів його вчити, то він дав би мені станцію й харч. Потім завів мене костельний до свого дому, представив мене своїй дружині та предложив їй, чи не було б воно добре взяти мене на станцію й харч, щоб я вважав і вчив їх хлопчину Теодорка. Жінка радо приняла це предложение та ще й при тому зажадала, щоб я зараз спровадився і вже з початком шкільного року міг хлопця в школу записати й учили. Я дуже втішився тим, подякував Провидінню, приніс свій клуночок із біллям і книжками, і вперше по 14 днях пообідав стравою.

Я опікувався й учив малого Теодорка так ревно, що родичі його були з мене дуже вдоволені. Ідуши кілька днів пізніше в неділю з родичами й Теодорком на прогулку, стрінули нас приятелі костельного Валеріяна, а побачивши мене як учителя в домі Валеріянів, висловили жаль, що в них є теж два хлопчаки в школах, а не можуть знайти для них учителя. То й просили мене, щоб я ім такого знайшов і що вони теж за науку тих двох хлопців готові дати вчителеві харч і станцію. Я поручив ім моого брата Ігнатія, що скінчив був теж другу клясу гімназії. А коли вони на те погодились, спровадив я і брата в Станиславів і він став у тім домі вчителем. І так із початком шкільного року ми обидва були вже забезпечені.

Бог пощастив мені, що я — крім тієї лекції за станцію й харчі — дістав іще дві лекції за гроші. Бо вчитель доручив мені ще вчити одного моого товариша, сина судового радника в Станиславові; а другу лекцію дістав я в одного ремісника.

Коли я дістав ті дві лекції за гроші, порозумівся з братом Ігнатієм і ми обидва спровадили ще й двох молодших братів, Івана й Теофіла, до

Станиславова, записали їх до школи, наняли їм дешеву станцію й харчували їх купованим хлібом і молоком. І так, за Божою допомогою, почали ми всі чотири продовжувати нашу шкільну науку.

Бог пожалував сиріт. Коли старші брати, Іван і Ігнатій, вступили до вищих клас, дістали теж грошеві лекції та притулили між собою наймолодшого брата Теофіла.

У ті часи не було 8 гімназійних клас, лише 6, а два вищі роки називали "філософією". Коли ми з братом Ігнатієм покінчили тих 6 клас у Станиславові, (а було воно в 1836 р.), поїхали обидва на "філософію" до Чернівців.

Там дуже скоро найшов я лекцію в одного багатого лікаря-вдівця, що мав гарну реальність і дім, а мав при собі дві сестри й четверо дітей: два сини, Гугона й Еміля, та дві доньки, Люїзу й Емілію. Я вчив ті діти, за те діставав дуже порядну станцію з харчуванням і услугою та ще й грішми 10 золотих ринських на місяць. Брат Ігнатій дістав теж лекцію за харчі й станцію та маленьку грошеву нагороду. Жаль нам було, що розлучилися з молодшими братами. З них Іван закінчив був четверту гімназійну класу, а Теофіл переходив до парви, себто до 1-ої гімн. класи. Обидва вони мали дуже марне удержання. Отже я в такім добром положенні рішив спровадити і тих двох братів до дальшої науки в Чернівці, — і спровадив. Брата Івана я удержував на свій рахунок, доки й він не найшов собі лекції, а наймолодшого брата, Теофіла, взяв я, за згодою моого господаря лікаря, до себе на кімнату та й удержував його там своїм коштом.

Так покінчили ми з братом Ігнатієм "філософію" в Чернівцях, а два молодші брати пішли на дві класи вище: Іван закінчив шосту, а Теофіл другу класу гімназії.

Тоді вирішили ми обидва з братом Ігнатієм, що маємо вступити в духовну семінарію у Льво-

ві. Особливо випадало зробити це мені, бо ж мені вмираючи батько приказав бути священиком. І справді, Ігнатій вступив до семінарії; — але зі мною сталося йнакше.

Скінчив я гімназію в Станиславові та "філософію" в Чернівцях відзначаюче. Тоді показав свідоцтва своєму господареві, докторові Фюріхові. Цей по розгляді моїх свідоцтв та ще й знаючи мої здібності, бо ж я два роки вчив його дітей, почав відмовляти мене від мого наміру вступити в духовну семінарію та всіми засобами старався прихилити мене, щоб я вступив на правничий факультет у Відні. Даремне наводив я йому слова мого вмираючого батька, що напомінав мене вчитися на те, щоб я став священиком; доктор Фюріх, як ліберал, що не любив священичого звання, не відступав від свого натиску, ще й обіцяв мені дати пристойну виправу й грошеву допомогу на дорогу до Відня. А проте, не міг я якось відважитися відступити від завіщання моого батька: стати священиком. Особливо відпихала мене від поїздки у Віденсь журба про наймолодшого брата Теофіла, який жив зі мною в домі д-ра Фюріха. Теофіла, як наймолодшого брата, що не міг іште власними силами удержуватися й учитись, я найбільше любив і не хотів випустити з-під своєї опіки.

Цей наймолодший брат Теофіл мав надзвичайний талант до малярства. Вже в Станиславові, ще малий у народній школі, звернув він на себе тим талантом увагу вчителів і знайомих, бо ненастаним і найбільш улюбленим його заняттям були рисунки, копіювання образів, красвидів і портретів. Коли ж він перебрався до мене в Чернівці та записався до гімназії, стало те його дарування так зростати, що він стратив усю охоту до науки та, в школі й поза школою, займався тільки рисунками й малярством, хоч не мав для цього мистецтва ще ніякої підготови. Також писав прекрасно "каліграфією".

Проживаючи зі мною в д-ра Фюріха та стрічаючись із його дітьми, Теофіл спортретував усіх домашніх та виписав молитви таким чудовим краснописом, що треба було подивляти його справдішній талант.

Ті портрети й краснописи він не показував домашнім, а скривав їх у своїй валізі. Та коли ми, по скінченні "філософії", стали готовитися до виїзду, Теофіл забув замкнути свою валізу, а мої учні, сини лікаря, забрали з куфера всі портрети й рисунки та показали їх своєму батькові, докторові Фюріхові. Побачивши вдалі портрети, свій і своїх домашніх, лікар висловив свій подив для таланту 14-літнього хлопчина, закликав мене до себе і спитав: що думаю зробити з тим своїм братом? Коли я сказав, що задумую його дальше удержувати в гімназії, лікар розгнівався на мене та став мені дорікати, що не дбаю якслід про брата, бо не веду його слідами його таланту і так замикаю перед ним ворота до щасливої будучності й слави. Своїй дорікання лікар закінчив тим, що я повинен узяти малого зі собою у Віденську академію. Коли я сказав, що не маю на таке засобів, лікар так захопився долею моого брата, що сказав: "Я знайду для нього мецената, що буде його у Відені вдержувати".

Сказавши таке, взяв моого брата Теофіла з собою та завів до тодішнього чернівецького православного єпископа Гакмана, з яким добре знався. Там представив братові рисунки і так переконав єпископа, що той обіцяв і навіть підписав реверс, що посилатиме моєму братові до Відня по 10 золотих ринських місячно на вдержання. Та ще й додав, що цю допомогу подвоїть, коли Теофіл викажеться добрим свідоцтвом з академії мистецтв.

Вернувшись від єпископа з таким реверсом лікар не дав собі вже й нічого говорити, лише рішуче заявив, щоб я з братом їхав у Віденську,

писав себе там на правничі студії, а брата в мальську академію. Сказав, що відставить нас обидвох туди на свої власні кошти та, крім належної мені нагороди за науку його дітей, дастъ іще 80 зол. ринських на перші витрати.

І прийшла на мене найважніша і найбільш прикра хвилина в моїх студіях. Постала в моїй душі велика й тяжка боротьба: що мені робити і як рішитися? Чи виповнити слова вмираючого батька та вступити в духовну семінарію, — чи піти за порадою моого добродія-лікаря та вибрatisя з братом у Віденъ на правничі студії?

За першим пляном промовляло мое сумління й синівський страх: не виповнити завіщання батька, а при цьому ще й бажання осиротілих сестер, які не одобрювали того моого "правничого" пляну. За другим пляном промовляла уява молодої людини: осягнути своїми юридичними студіями вище достойнство й ущаливити себе, сиріт-сестер і наймолодшого брата Теофіла, що пропадав за наукою мальства й утішався печаливістю лікаря й реверсом єпископа Гакмана.

Після тяжкої кількадневної боротьби з собою, я рішився піти за порадою моого добродія лікаря. Коли я заявив йому свою постанову, велів він своїм сестрам засобити нас обидвох у все потрібне, виплатив мені належні за науку дітей гроши та ще й додав крім цього 80 зол. р. Довідавшись, що чернівецький купець Антін Мікулі везе своїх чотирьох небожів, що покінчили "філософію", для дальшої науки на університет у Віденъ, везе нанятою великою повозкою (бо тоді ще не було залізниць!), лікар виправив нас обидвох із Мікулім у Віденъ.

Коли ми під Краковом в'їхали на міст р. Висли, що була саме від великих дощів сильно прибрала, таки перед нашими очима міст насередині заломився і впав у воду. Щастя, що візник іще вчас завернув повіз назад, а то були б ми всі потопилися. Встановилися ми в найближчій корш-

мі та чекали там із багатьома іншими путниками до часу аж вода спаде та можна буде нею переїхати. П'ятого дня, як настала погода й вода спала, вийшли ми на беріг ріки поглянути, чи не можна б уже переїхати. На обидвох берегах ріки зібралося багацько народу, що їхав до чи із Krakова. Вода була спала, але переїздити ріку було таки небезпечно й усі ждали, чи не переїде хтось перший, бо не слідно було броду. Коли ми так стояли на березі, сказав наш провідник, купець Антін Мікулі: — Ану, хлопці! Хто з вас уміє плавати, перепливів ріку й укаже місце, що ним можна би переїхати, дістане від мене гарний подарунок!

Почувши таке, а вмів я добре плавати, розібравсь я і скочив у воду. До середини ріки дійшов іще ногами, але посередині стратив землю під ногами, а ріка, бістро рвуча й глибока, не дала мені вже дістатися ні на один, ні на другий беріг, лише несла мене за струєю. Огорнув мене великий страх: смерть, здавалося мені, невідклична! Але не стратив я якось духа, зітхнув до св. Миколи за спасіння і, бачивши, що сили вже мене покидають, пустився за водою, доки не досягну ногами dna, а тоді перейду всеодно на який беріг. Так плив я за водою більше чверть милі. Брат на березі плакав, а товариші й народ бігли по обидвох берегах за мною; але ніхто якось не кинувся мене рятувати. Вкінці, за Божою ласкою, досяг я якось ногами dna та, будучи близче лівого (від Krakова себто) ніж від правого берега, дістався врешті на беріг. Упав на нього безсильний і півмертвий, але зараз явилися люди, обігріли мене та привели до життя. Коли я прийшов до себе, 12 візників посідали зі мною на коні та, за вказаними їм мілкішими місцями, перевезли мене назад до моїх товаришів по правому боці ріки.

На другий день, коли вода ще більш опала, стали ми переправлятись. Наш великий повіз

придержували 12 добре оплачених хлопа і так, за їх допомогою, ми щасливо перебрили ріку. Поїхали ми далі, а за нами тисячі возів з одного чи другого боку ріки.

Коли доїздили до Відня і спускалися з великого горба, підірвалися в наших коней нашійники. На щастя, летівши в найбільшому гальопі згори, наші коні взяли набік та, запоровши дишлем у придорожній пліт, затрималися, не пошкодивши якось ані повозки, ані нас путників. Якби не те, то були б ми пропали, а вже в найкращому випадку поломили б були кості.

Ті дві пригоди віщували мені лихо і я з тривогою згадав слова вмираючого батька: "Вчися на священика!"...

Приїхавши з початком шкільного 1838 року до Відня, примістив нас купець Мікулі на свій рахунок в одній гостинниці, де ми всі переночували. Другого дня повів нас той же купець важнішими вулицями міста, показуючи нам подорожі замітніші установи й церкви, а між ними теж університет і академію мистецтв. Також нашов він нам близько тих шкіл відповідні приватні приміщення, що їх ми мали собі щомісячно оплачувати.

Ми з братом взяли собі невеличку кімнату з меблями й двома постелями за 10 зол. ринських на місяць та при тім умовилися з господарем іще про обіди й вечери, за 15 зол. р. місячно. Розпорощались ми з купцем і нашими співмандрівниками та розійшлися, кожний своєю дорогою. Не тративши часу, пішов я в університет і вписався на перший рік права. Труднощів мені не робили, бо ж виказався я всіми відзначаючими свідоцтвами.

Та вже інакше пішло з моїм братом. Коли я прийшов до директора академії мистецтв, щоб записати в неї брата, прикладав там свідоцтва брата з покінчення 2-ої гімн. класи. Але директор заявив мені, що не може брата приняти в

академію, бо саме кілька місяців тому прийшов цісарський розпорядок, щоб тільки таких петентів принимати в академію малярства, які покінчили четверту класу гімназії чи реальної. (Реальна гімназія була така, в якій не брали греки, зате більше математики — з неї йшли абітурієнти на політехніку). Дуже я тією вісткою зажурився та став думати, що мені тепер із моїм молодшим братом зробити? Відіслати його назад домів, чи вписати його у Відні до гімназії для науки, до якої він не мав ані найменшої охоти та ще й не мав на неї від єпископа ніякого удержання, бо реверс єпископа був важний тільки на науку в малярській академії. Серед таких приріх думок спитав я директора: чи нема якого способу, щоб таки можна було приняти моого брата в академію? Відповів, що тільки цісар одноко, в дорозі ласки, може дати дозвіл на таке, якщо були б за таким важні причини.

Тоді я виготовив прохання до цісаря, долучив докази таланту брата та випросив собі в канцелярії тодішнього цісаря Фердинанда послухання. На авдієнції предложив я особисто мое прохання, навів усно умовини, які нас обидвох у Відні заскочили, та просив дозволу вписати брата на академію малярства.

Монарх зарядив, щоб директор академії особисто випробував моого брата щодо його таланту. Директор покликав брата до своєї канцелярії і там дав йому рисувати щораз то тяжчі рисунки. Коли впевнився щодо брата надзвичайних малярських талантів, предложив монархові похвальне письмо-свідоцтво та прохання: дозволити приняти моого брата в академію, як такого, що має надзвичайний талант до малярства. Цісар приняв предложення директора та дозволив приняти моого брата в академію. Справа цього приняття тягнулася цілих два місяці і щойно тоді брат записався нарешті в академію.

Продовж одного року брат Теофіл виявив та-

кі загальні успіхи в своїх науках, що дістав не тільки відзначаюче свідоцтво з академії, але ще й домігся почести, що академія постановила вислати його на державний кошт у Рим для дальшої науки малярства.

Також і я скінчив був у тому часі перший рік правничого факультету з відзначенням (право природне, Натуррехт) під професором Гіє, що опісля був міністром, а тепер (1890) є радником найвищого трибуналу в Відні.

Отже наша з братом радість була, здавалося, повна. Та коли вона дійшла до найвищої точки, Боже Провидіння змінило цю нашу радість у гірке горе.

По скінченні першого року своїх наук, брат Теофіл, тоді 15-літній юнак, може через надмірні старання й напругу сил, захворів на запалення легенів. Довідавшись про те, дирекція академії просила в міністерства дозволу рятувати такого многонадійного молодця, найкращими лікарями на державний кошт. Міністерство згодилося й назначило двох дуже здібних лікарів, рятувати хворого. Ті два лікарі вислали брата на село (в Деблінг) біля Відня, помагали йому всякими можливими способами й ліками; та все — дарма. По двох місяцях брат Теофіл скінчив життя на моїх руках. Похоронений 1839 року на віденському кладовищі Верінг.

По смерті брата був я у великій розпуці. І тоді пригадав собі слова вмираючого батька: "Олексію, вчись на священика, інакше буду на тому світі тебе судити". — І знову пішла в моїй душі велика боротьба: вертатися домів і вступити в духовну семінарію, чи продовжати далі розпочаті науки права? Але ще й тут не перемогла моя перша постанова. Отже Боже Провидіння рішило дальнє мене випробовувати.

**

Я пішов до моого професора Гіє, подякувати йому за відзначення мене між слухачами першо-

го року прав та повідомити його про болючу втрату моого надійного брата. При цьому заявити йому мое рішення щодо слів умираючого батька: вернутися в мою батьківщину та вступити до духовної семінарії. Професор висловив мені своє спочуття сприводу смерти моого брата, але з моїм рішенням: залишити правничі науки і вступити на богословський факультет — ніяк не погоджувався: наводив мої дарування щодо правничих студій та передрікав мені, по їх закінченні, близьку майбутність.

І мені стало дуже тяжко тратити один рік добре зачатих студій, тим більше, що в той час дістав я дуже добру лекцію в домі одного банкира, який мені за науку своїх двох дітей давав харч, станцію і 25 золотих ринських на місяць. Повернувшись від професора домів, я боровся з собою ще цілісінську ніч і щолиш над ранком вирішив продовжувати дальнє свої правничі студії та вписатися на другий їх рік в університет. Та хоч і вписався я на другий рік права, проте слова вмираючого батька не виходили мені з пам'яті та й жаль за втраченим братом безнастанно тяжів на моїй душі. Однак маючи добру лекцію й будучи вповні забезпеченим на всі потреби, я продовжував точно свої студії, а час, той природний лікар, приглушував помалу пам'ять на слова батька й вигоював тугу за братом.

Так відвідував я й покінчив нарешті другий і третій рік правничого факультету в Відні, в 1839 і 1840 роках.

Надійшов 1841 рік і тоді я вписався на четвертий рік права, але той час став для мене найбільшим іспитом. Коли я вписався на четвертий рік права, тої ж самої ночі приснився мені батько, пригадуючи свої слова, що сказав був перед смертю, та нарікаючи, що я їх не дотримуюся. А й на другий день, як тільки я поклався спати й заснув, станув мій батько знову в священичих ризах переді мною і з грізним обличчям: і знову

і напоминав мене, чому я не виконую його волі та не способлюсь на священика, а шукаю світської кар'єри.

Від тієї пори став мені кожної ночі снитися батько, раз грізно, то знова вмоляючи. Коли ж я нераз, уражений такими снами, світив цілі ночі й сидів над книжкою та врешті здрімався, знову ж снився мені зараз наново. Навіть уденъ показувалася мені тінь покійного тата.

Так страждав я цілий місяць і знову постала в мені ця тяжка боротьба, що дальше робити: чи продовжувати свої студії й кінчiti права, чи вертатись домів і вступити в семінарію? За першим промовляла та обставина, що вже тільки одного року мені не доставало для покінчення студій права та що з лекцій я мав повне удержання. А за другим напирали безнастанині сни за пропам'ятні слова батька. Така боротьба ослабила мою охоту до правничих наук: я почав пропускати виклади, а цілими днями ходив по віденських садах та думав про те, як і що зі собою почати? До цього долутилися мої роздуми-пам'ять про нещасні пригоди подорозі до Відня та прескорбну смерть моого брата. Я добавачав у цих пригодах пересторогу Провидіння, то й нарешті вирішив не кінчiti правничих наук та повернутись домів. Від тієї пори перестали мені тато снитися.

Професор Гіє, довідавшись про мій намір, покликав мене білетом до себе, щоб довідатися про причину, чому залишаю правничі науки. Я відвідав його й оповів йому всю дотеперішню історію моого життя, особливо ж заповіт моого батька перед смертю, мої пригоди подорозі до Відня, а дальше мої постійні тривожні сни, які почалися зараз же по вписанні на 4-й рік права. Але і тепер не хотів проф. Гіє погодитися з моїм рішенням, а вимагав, щоб я бодай покінчив цей четвертий рік права. Однаке дружина професора Гіє, жінка дуже побожна, прислухуючись історії мого

життя, добачила в ній теж волю Провидіння та попросила свого чоловіка, щоб не захитував мене в моєму рішенні.

Я попрощався з таким приязним для мене дому моого професора і вернувся на мое мешкання, щоб і моого хлібодавця про все повідомити та приготуватися до повороту в Галичину. Мій хлібодавець приняв мое рішення дуже прикро, не тому, що зміняю напрям моїх наук, а тому, що залишаю його двоє діточок, якими я дуже добре і на його вдоволення проводив і навчав упродовж тих трьох років. То й він просив мене залишитись бодай той один уже розпочатий рік та покінчти з його хлопцем третю гімназійну клясу. А було воно в 1841 шкільному році. Я випросив собі три дні до надуми. І по тих трьох днях я рішився залишитись іще цілий 1841 шкільний рік у Відні в домі моого дотеперішнього хлібодавця, бо побоюався, що для того, що вже розпочався шкільний рік у нижчих і вищих школах, то всередині науки вже мене хіба не приймуть до духовної семінарії. А що ще до того не мав я достаточних коштів на поворот, то постановив собі дещо з моїх лекцій ощадити і так викріпуватись, щоб могти прилично явитися на батьківщині. А хоч і був я побожно вихований у родині серед Христової віри, проте в приставанній диспутах із безбожною й невірною вже в той час молоддю я не вважав себе ще спосібним для оборони тієї віри. І хоч мое серце ніколи не похвалювало й не принимало безвір'я й філософськи-безбожних принципів моїх товаришів, то — крім релігійних наук із нижчих шкіл — я не знав іще цілого св. Письма і Христової науки та не читав більших книжок з області богослов'я, бо вправлявся три роки в правничих науках, то й не мав часу займатися богословськими науками. І так назріла в мене думка, по можності чимскорош узятися за вивчення богословських творів і тим самим приготуватися краще до вступу в се-

мінарію. І це було саме головним мотивом того, що я рішився залишитись увесь 1841 шкільний рік у Відні. Мій хлібодавець приняв це моє рішення з неприхованою радістю.

Я вистарався за вступ до університетської бібліотеки та ввесь вільний від науки час проводив на студіях у тій бібліотеці, вивчаючи тут писання Старого й Нового Заповіту з парафразами, важніші видання богословських письменників, кращі проповіді й под. І так я дотого приспособився для оборони Христової віри, що вспівав уже з кожним "вільнодумцем" чи атеїстом ставати успішно в дискусію. Крім цього я відвідував усі важніші установи мистецтва, науки і промислу та старався набути якнайбільш відомостей і освіти в усіх відламах людських наук. Забав, прогулюк чи домів розваги я не знав, а ходив тільки на щоліпші театральні вистави й концерти та й туди з моїм багатим хлібодавцем і його дітьми, на його кошти.

По закінченні шкільного 1842 року став я на феріях способитися до виїзду з Відня. Зібрав усі посвідки моїх фреквентацій і успіхів у правничих науках упродовж трьох моїх років, дістав також від пароха руської парохії св. Варвари добре свідоцтво моральності за цілий час моого побуту у Відні, а від моого хлібодавця подяче письмо за чотири річне навчання його дітей.

Засоблений такими паперами, я щераз попрощався з моїм професором Гіє та моїми товаришами й приятелями та в кінці місяця липня згаданого року вибрався з Відня. Вибрався очевидно не повозкою, бо на таке не мав фондів, а пішки з вантажем на плечах, наче мандрівний ремісник, відвідуючи подорозі і в більших містах важніші фабрики й установи.

Так мандрував я здоров і веселий більшу частину дороги. Та коли прийшов уже на Шлеськ то, непривичний до такоїдалекої мандрівки, почув велике ослаблення тіла. У місті Ной-Тічайн

спостеріг, що не маю вже сили йти даліше. А тут — не мав я засобів на ізду. І що ж тут робити? — Але Провидіння вибавило мене з того трудного положення.

Переходячи містом, натрапив я на католицький монастир Милосердних Братів, які, як я довідався, удержували шпиталь та приймали до нього не тільки краєвих, але і чужих людей. То довго не надумуючись, зайшов я в їх монастир, виказався паспортом та свідоцтвами з Відня, виявив їм свою неміч та просив приняти мене до шпиталю. Ігумен покликав лікаря, що ствердив моє ослаблення, а тоді зараз приняли мене до шпиталю.

Зі шпиталю я написав у Львів до брата Ігнатія, що був саме того року покінчив духовну семінарію, а також до шурина о. Андрія Щуровського у Волчківцях; писав я про свою недугу. За 14 днів я вповні виздоровів та ще й до того часу дістав я від шурина 30 зол. ринських на поворот домів. Подякував я ігуменові за його добре діло та пустився в далішу путь. За декілька днів дороги, то колесами, то ногами, прибивсь я до Перемишля.

Ще зі шпиталю просив я брата, щоб вичікував мене у Львові; а тут, у Перемишлі, всього лиш один день ділив мене від даного братові речення, а ще ділило нас від себе повних 12 миль. Отже коротко передрімавши у Перемишлі з п'ятниці на суботу, в другій годині ранку і при ясній ночі, я пустився при місячному свіtlі в далішу дорогу, думаючи, що на великому тракті зустріну чайже якогось воза та приїду на час у Львів. Але марна була надія: жиди на шабас не їхали, а християнського воза, що підвіз би мене у Львів, трудно було знайти, навіть і за добру заплату.

Я зібраав усі мої сили, попоїв хліба і не відпочиваючи, прискорив ходи. У неділю на 4-ту годину ранку я притягся до Львова. Ноги буквально задеревіли то й не диво, що, коли в нанятій

у готелі маленькій кімнатці, я поклався спати, зовсім утомлений, то проспав цілу неділю і пробудився аж у 8 год. в понеділок, себто: проспав повних 28 годин.

Я зараз поспішив до семінарії та, на щастя, застав іще там свого брата, що вирішив був підіжджати ще тільки той один день і вже збиралася був від'їхати. Радість із нашого побачення по 4 роках була величезна. Я забув про всі труди й задеревілі ноги і ще того самого дня ми обидва від'їхали до Волчковець.

Подорожі не відчував я болів у моїх ногах, бо обидва ми з братом мали безліч тем для розмови, один одного розпитував про всячину, раділи ми і плакали. Та коли я приїхав до шурина, то не міг уже сам злізти з воза, а знесли мене з нього, бо мої ноги розболілися нечувано так, що треба було лягти в постелю. Від тієї пори я тяжко нездужав на ноги добрих три роки.

Коли я, аж за допомогою лікаря, виздоровів, вступив 1845 р. в духовну семінарію у Львові. Подав прохання до консисторії, щоби приняли мене в духовну семінарію на 1845 рік, долучивши при цьому свідоцтва з гімназії, філософії і права, а також свідоцтво моральності з Відня, як теж свідоцтво лікаря про мою недугу продовж двох років. Із тим проханням поїхав я до Львова. Управителями львівської митрополії в той час були митрополит Михаїл Левицький (пізніший кардинал) та єпископ-помічник, незабутній Григорій Яхимович. Із моїм проханням станув я перед єп. Г. Яхимовичем. Переглянувши мої свідоцтва, він спершу докоряв мені, чому я не закінчив правничих студій, та заявив, що як юрист я міг би, діставши відповідне місце, прислужитися для Руси більше, ніж як священик. Щоб себе виправдати, мусів я оповісти єпископові ціле своє життя, головно ж піднести слова вмираючого батька, які спонукали мене вибрати священиче звання.

Вислухавши все те, єпископ не робив уже мені ніяких труднощів, а приняв у семінарію. Радив мені всією душею перенятися високим званням священика та стати прикладом для інших моїх товаришів у семінарії.

Я дуже втішився тим приняттям і, заохочений словами незабутнього Яхимовича, вернувся до рідних, а в назначений час знов явився у Львові та замешкав як питомець у духовній семінарії.

Спровадившись у львівську духовну семінарію, за вказівками владики Григорія я точно перестерігав семінарської дисципліни, а будучи вже у Відні приготовувався до священицького звання, взявся радо до богословських наук та навіть помагав слабшим у науках товаришам. У семінарії жив з усіми дружньо й лояльно. Так виробив я собі в питомців довір'я й повагу та прожив перші два роки, 1845-1846.

1846-тий рік був для семінарії особливим роком, роком, сказати б, заворушенъ. Не були це заворушення політичні, а радше б назвати їх "шлунковими". Німці назвали б ті роки Бавх-революціон (революція живота). Настоятелями семінарії були в ту пору ректор о. Іван Боженський, віцеректори оо. Ільницький (якого питомці прозивали "пагат") і Левицький (прозваний "фанфарон"). Ті настоятелі не вважали на те, щоби питомці по справедливості користувалися харчем і біллям, які оплачував за них Релігійний Фонд (державний). Робили таке настоятелі з непорадності чи для власної своєї вигоди, — не знаю. Але зловживання і кривди збоку доставців харчу й білля дійшли до-краю. Кухар доставляв настоятелям найкращі страви, а питомцям давав найгірші та до того ще й такі нечисті, що мало не в кожній мисці можна було найти тарганів, хвости з мишей і щурів та всякого роду інші обридливі соторіння. Таку огиду питомці вибирали зі страв та предкладали віцеректорові, що пильнував за ладом по рефек-

тарях під час обідів і вечері. Віцеректор Ільницький відбирав оті обридливості та зберігав їх у великому скляному слойку.

Оте паскудство семінаристи представляли також ректорові о. Богоєнському, але той передавав їх семінарійному лікареві та відсилав семінаристів до нього. Лікар, як про те всі питомці знали, брав від кухаря великі гостинці, то й відсилав питомців із негодуванням та докорами: "Панове гrimасуєце і не контентуєце сен ласкон ерапиом, ктуре вас даремне утржимує!" (-Панове гrimасуєте та не вдоволяєтесь ласкою уряду, який вас даром удержує!*). І так семінаристи не знаходили ні в кого помочі, а кухня й дальше давала їм свої обридливі страви.

Ще більші зловживання і кривиди діялися з доставами білля й одежі для питомців. Доставці цінили за ті речі дорого, а доставляли їх у найгіршому сорті, що не тільки не варт був ані десятої частини вимаганої ціни, а ще просто був не до вживання. Дійшло до того, що семінаристи приневолені були нездалу одежу назад доставцям відпродувати, а собі за дорогі гроші купувати іншу. Так наприклад жид-доставець цінив звичайно за доставу 200 капелюхів для семінаристів по 3 золоті ринських, а доставляв такі, що не варт були й одного ринського. А до того доставець не доставляв тих капелюхів відразу, а приносив до канцелярії по 20 штук нараз. Канцелярія ж тих 20 капелюхів не відкидала, а роздавала зараз питомцям. Жид зараз по виході з семінарії порозумівався з питомцями та відкуповував від них ті самі капелюхи по одному ринському, бо семінаристам сором було би про-

— — — —
*) Австрійський уряд забрав був за цісаря Йосифа церковні маєтки та зобов'язався за те давати фонди на різні церковні потреби, м. і. на духовні семінарії; отже це не було "дармове", тільки належне. — Видавець.

сто в такім дрантю людям показатися. Тих 20 відкуплених капелюхів жид відносив на другий день у канцелярію, як "нову" доставу, а канцелярія знов їх принимала й роздавала дальшим семінаристам. Жид знов відкуповував їх від обдарованих ними питомців і знову "доставляв" на другий день "дальших" 20 капелюхів. І так ішло аж до кінця, доки жид тими 20 капелюхами не обділив "чудесно" всіх 200 питомців. За ті капелюхи жид дістав своїх 600 зол. рин., а заплатив за них питомцям 200, отже мав чистого зарібку 400 зол. р. Подібний обман ішов також із реверендами, плащами, кафтанами і под., а все те діялося за ректорства о. Боженського, пізнішого єпископа-помічника.

Була в той час куховаркою якась Вольна, що мала особливу протекцію в усіх настоятелів семінарії, а особливо в о. ректора і лікаря семінарії. Для більших зисків вона давала питомцям дуже несмачні й брудні страви, а вже найскверніші у великому пості. Проти тієї куховарки та з її таки провини вийшло між питомцями велике негодування. Наші жалоби проти неї та предкладані нами перед ректором і лікарем докази нечистих харчів, не мали ніякого успіху.

Прийшла одна п'ятниця великого посту, в якому питомці діставали з кухні особливо погані й брудні страви. Якось перед обідом, а була гарна погода, питомці вчилися і проходжувалися по семінарійному саді. Коли задзвонили на обід, відізвався з-поміж питомців, до-сьогодні непрослідженій голос: "Уже наварила Вольна мишей і щурів для нас та кличе до обіду. Але нехай єсть сама: я на обід не піду!"

Ці слова знайшли живий відгомін у всіх майже питомців і вони, за виїмком кількох, осталися в саді й не пішли на обід. Коли віцепректор Ільницький явився в рефектарі й застав усього кількох семінаристів, післав у сад сторожа покликати семінаристів до обіду. Але на той за-

клик сторож почув тільки голоси: "Не підемо істи мишей і щурів, а краще будемо сьогодні постити". І не пішли на обід.

Ця демонстрація семінаристів викликала в настоителів семінарії, головно ж у ректора, особливо прикре враження. Коли семінаристи не явилися того дня на вечірку, а навіть і на обід другого дня не прийшли, ректор занепокоївся й доніс про випадок консисторії і навіть намісництву та, представляючи їм цю подію як бунт семінаристів проти влади, просив скоро вислати духовну й політичну комісію. Довідавшись про те, питомці вирішили завчасу оправдати перед духовними й світськими властями свою демонстрацію, отже написали скаргу в намісництво, навели в ній усі свої кривди щодо харчів і одежі, виявили обманювання Релігійного Фонду жидівськими доставцями, а там стали вичікувати з тією жалобою на запрошену ректором комісію.

Не треба було на неї довго чекати, бо зараз на другий день по виготовленні скарги, в 12-тій годині полудня, явився під час обіду єпископ-суфраган Григорій Яхимович, як заступник митрополита М. Левицького, та один радник намісництва від намісника. Перше всього ця комісія пішла до рефектаря покушати страв. Розуміється, що подані страви йшли самі найкращі, бо і куховарка, вичікуючи комісії, зварила смачний обід.

За комісією пішли два делегати питомців та вручили прибулому з єпископом радникам намісництва приготовану скаргу, в якій було написане виправдання, чому питомці два дні на обід і вечірку не ходили. Описані були дальше всі кривди, які питомці вже довгий час терплять. Просили комісію намісництва, щоб зараз же розглянула їй переконалася про ті кривди й зловживання.

Член комісії, радник намісництва, вислухав

усні пояснення й жалоби делегатів та приняв із їх рук письмову скаргу. Рівночасно зажадав від делегатів, щоб семінаристи більше ніяких демонстрацій не робили й точно зберігали семінарійну дисципліну. А намісництво покличе для тієї справи комісію і, якщо ця комісія потвердить наведені в скарзі факти, то всякі такі недогоди й зловживання будуть скасовані. Накінець сказав радник, що сьогоднішній обід комісія визнала за добрий і смачний, і тому семінаристи повинні піти до рефектаря скоштувати обіду. По тім комісія від'їхала.

Довідавшись про висліди спровадженої ректором комісії, семінаристи дуже втішилися й пішли до рефектаря, де вперше мали смачний обід, до чого певно причинилася ще й бува їх дводневна голодівка. По тій комісії можна вже було спокійно їсти дальші обіди й вечери.

Тепер почались поміж семінаристами наради: як мають підписані на скарзі доказувати її перед комісією, не знаючи кого комісія буде покликати до протоколу. Але ми мали відпис скарги й усі її пункти, отже наради над тим скоро закінчилися і ми спокійно ждали прибуття комісії.

За тиждень явилася в семінарії комісія намісництва: якщо собі пригадую, радник Вольфарт із секретарем жидом Лляйбшіцом. Комісія почала викликувати питомців найнижчих класів і наймолодших. Першим, якого покликали, був теперішній сеніор Ставропігії, д-р Шараневич, що, як мені здається, був тоді на логіці, себто в сьомій гімназійній класі. Цей юнак, який уже тоді виявляв великий талант, бистрий ум, характер і неустрешне правдолюбство, зложив так правильно зізнання про обридливий харч і обманства при доставах одежі для семінаристів, що комісія дивувалася його бистроумності і сказала: "Вен дер Інгсте зо шпріхт, вас верден ді

Ельтерен шпрехен — коли наймолодший так говорить, то що допіру скажуть старші?"

Приємно було комісії дістати від семінаристів докази поганого харчу: великий слій черваків, тарганів, мисячих і щурячих хвостів і всякої бридоти, яку питомці витягали зі страв та виказували віцепректорові Ільницькому, а той у своїй педантерії все те від них відбирає і складав у слій. Так само дивувалася комісія, коли семінаристи предложили їй плащі, каптани й капелюхи і т. п., які вони діставали від доставців за посередництвом семінарської канцелярії.

Вислухавши протоколярно підписаних на скарзі питомців, по кілька з кожного року, та переконавшися наочно про правдивість усіх пунктів скарги, намісницька комісія скінчила свої розсліди та потішила петентів, що намісництво постарається надальше всяке таке зло всторонити.

Але не був це ще кінець прикрощів для богословів-семінаристів. Бо хоч і оборонилися вони перед намісництвом, як найвищою краєвою громадянською владою, то з другого боку впали на них громи від їх найвищої духовної влади, себто від митрополита Михаїла Левицького.

В часі, коли згадана демонстрація чи там схвилювання вже проходили та розпочалися розсліди намісництва, митрополит був саме в Уневі. Довідавшися про справи в семінарії він вернувся до Львова. Ректор семінарії, о. Іван Боженський, поспішив перший привітати митрополита і, бажаючи себе виправдати, представив демонстрацію семінаристів як революцію чи бунт проти духовної й громадянської влади та просив їх покарати. Особливо настоював на прогнання з семінарії провідника неспокоїв, Олексія Заклинського. Митрополит повірив словам ректора, і не знаючи, який вислід дали розсліди намісництва між питомцями в цій справі, вислав єпископа-помічника Яхимовича в семіна-

рію, щоб у його імені суворо покарав семінаристів за ті неспокої, щоб загрозив їм здесяtkуванням, одним прогнанням із семінарії, а другим віддачею до війська.

Єп. Яхимович приїхав у семінарію, скликав питомців та виповнив доручення митрополита. Така кара єпископа, а властиво митрополита, не так стероризувала семінаристів, а радше викликала в них солідарність. Тоді я, на їх прохання, виготовив письмо з виправданням питомців, яке вони всі підписали. Це прохання я з дуктором 4-го року Сабатевичем (пізнішим парохом Галича) пішли ми вручити митрополитові. Дізнавшись від прислужника про наші прізвища, митрополит довго не хотів нас до себе допустити. Та по впертих, тригодинних проханнях допустив нас вкінці на послухання. Став нам обидвом найперше та й усім семінаристам дорікати та погрожувати здесяtkуванням ("децимуванням") і прогнанням із семінарії.

Вислухавши тих погроз і докорів, ми попросили, щоб митрополит ласково дозволив приняти наше виправдання та казав його прослідити, а якщо питомці виявляться при тому винними, то їх справедливо якнайсуворіше покарав. Митрополит відпустив нас, мовляв, він цю справу прослідить, але при цьому з усією суворістю наказав нам, щоб семінаристи точно дотримувалися дисципліни та не допускалися ніяких дальших демонстрацій, а на будуче всі свої кривди предкладали йому самому.

Вислід того послухання потішив і захотив семінаристів і вони, вичікуючи дальших рішень, точно заховували семінарійну дисципліну. Митрополит, як ми довідалися, дав наше письмо розглянути ректорові о. Боженському для виправдання. Намісництво, визнавши наші скарги за оправдані, а не бажаючи компромітувати своїм рішенням ректора й консисторію, конфірувало з єпископом Григорієм Яхимовичем і, в

порозумінні з ним, скасувало всі дальші кривди й нестатки семінарійної адміністрації так, що ми стали діставати кращу страву й одяжу. Діз-навши про те, що обі скарги питомців, себто до намісництва й до митрополита, писав саме я, о. Боженський не хотів пустити безкарно нашої демонстрації, то й наставав на консисторію, щоб мене, як провідника її, небезпечного й на будуче, прогнати з семінарії. Консисторія рішила найперше покликати мене для виправдання та призначила до цього віцеректора Левицького. Я виправдався, кажучи поправді, як усе те було, та в своєму оправданні не щадив я ні ректора, ні інших, що чи кривдою чи недбалістю причинилися до викликання тієї демонстрації. У моєму оправданні я покликався теж на розсліди комісії намісництва. Протокол моого виправдання предложили консисторії, яка пересвідчившися про наші кривди і справедливі скарги, що викликали були демонстрацію, залишила мене в семінарії та, в порозумінні з намісництвом, як уже було сказано вище, вкоротила кривди, що діялися семінаристам.

Так скінчився процес нашої демонстрації, названої Бавх-Революціон (революція живота). Всіх нас помилували, залишились ми й надальше в семінарії та стали діставати кращі харчі й ліпшу одяжу.

В 1848 році предложив я моїм товаришам семінаристам вибрати комітет, який занявся б збіркою добровільних пожертв на поставлення Божого Гробу. Пожертви збирали питомці тільки між собою та поставили за них у церкві семінарії новий, так званий кулісовий гріб із фонтаною. Цей гріб коштував нас 700 зол. р., а можна його бачити щороку в Велику П'ятницю, коли то, поза семінарійним хором, відвідує цю церкву багато мешканців Львова, що захоплюються не тільки прекрасно уладженим Божим Гробом, але і чудовим співом питомців.

Але був 1848 рік багатий історичними подіями і пам'ятний для галицької Русі¹). Дня 17 квітня 1848 року проголошено патент цісаря Фердинанда про *скасування панщини* з днем 3 (15) травня, опісля ж була надана австрійським народам *конституція*. Ці два великі рішення австрійські народи приняли з великом захопленням. Діткнув Бог своїм пальцем монарха і воскресли народності з довговікового сну, освободившись від гніту чужих народностей.

Але ж бо ніякий народ не був через гніт сусідньої народності в такому глибокому завмерті, як наш руський народ у Галичині! Треба було сильної мужеської руки, щоб розбудити цей народ із летаргії та привести його до самопізнання. Таку силу дав нам Господь у незабутому тодішньому губернаторі Галичини, *Францю Стадіонові*, який сильною рукою потряс завмерлих, побудив їх до пізнання й заохотив користуватися тими ж конституційними свободами і

¹⁾ В часі писання цих споминів галицькі українці вживали скрізь старої нашої назви "Русь". "русин" і "руський" у тому значенні, як сьогодні вживається назви Україна, український. Для того залишаємо тут цю назву, бо з одного боку вона тільки наша, ніколи московська, з другого ж якраз ця назва віддає краще посмак доби тих даліких, а проте революційних часів. Виказуючи ті часи в такій саме назві, ми наче направляємо кринду, яку наносять тій революційній добі наші безтрадиційні революційники, вживаючи назви "русин" і "Русь" чомусь то в згірдному значенні. Очевидно, не можна придавати тодішнім революційникам розуміння революції такого, як іх мають наші різні "-івці" сьогодні, тож за яких сто років майбутні "-івці" так же з погордою, яка випливає тільки з недостачі історичної освіти, говоритимуть про наших сучасників...

Видавець

правами, якими користувалися інші народи Австрії¹⁾.

Наши руські львов'яни, бачивши як поляки обстоюють свою народність, як зав'язуються їх комітети, зібрання й товариства, щоб промишляти над собою і з конституційних прав здобути витягнути по-можності якнайбільше прав для себе, постановили кріпко також і собі об'єднатися в одно політичне тіло, так звану "Руську Раду" у Львові та старатися здобути й використати конституційні права для свого народу. Ця думка огорнула наших великих духовних провідників і патріотів, єпископа Григорія Яхимовича і крилошанина Михаїла Куземського, які рішили: скликати численну в той час інтелігенцію і руських достойників до Львова на означений день у залю духовної консисторії та оснувати політичне товариство "Рада Руська". А щоб і руську молодь прилучити до такого діла, дозволили, щоб теж і студенти університету й духовні семінаристи мали своє представництво в тому зібранні за посередництвом своїх висланців. Духовні семінаристи вибрали шістьох питомців як висланців на ті збори; між ними й мене.

Коли прийшов намічений час, явились і ми (шість семінаристів) на цьому зібранні та застали, на наше велике здивування, не лише залю консисторських засідань, але й усі коридори до тієї залі переповнені нашими інтелігентами. Та біда! Коли ми переходили серед зібраних, заважили, що майже половина зібраних це були польські інтелігенти всякої масті. Поляки стояли гуртами та вели з руськими гуртами завзяту

1) Франц граф Стадіон (1806—1853), в часах 1848/49 міністер внутрішніх справ Австрії під прем'єром гр. Шварценбергом. Стадіонові тодішні (та й пізніші...) поляки приписували "винайдення руської нації".

Видавець

словесну боротьбу. Предмет тієї боротьби був один тільки, а саме: поляки намовляли наших людей усіякими способами, щоб "Руської Ради" не творити, а "для єдносьці і мілосъці" вступити в їх польську "Раду Народову". Наші ж, знаючи про відрубність руської нації від польської, не хотіли на те згодитися. Коли тій боротьбі не було кінця і на коридорах наставав щораз більший крик, провізоричний предсідник, крилошанин Куземський, задзвонив голосно дзвінком та попросив наших людей у залю. Скоро заповнилася зала не тільки нашими, але теж і поляками.

Предсідник задзвонив знову й заповів, що крилошанин Жуковський буде читати програму сьогоднішніх зборів і про заіснування "Руської Ради", отже просить зібраних спокійно слухати. Та як тільки о. Жуковський почав читати про конечність оснувати "Руську Раду", постав між зібраними шум і крик. Крики ті й шум викликували поляки, які не хотіли допустити о. Жуковського дальнє читати. Не можна було їх крику успокоїти ані дзвоником, ані проханнями наших людей, бо ненастально чути було вигуки: "Не треба двох Рад у Львові, бо це один край і один народ! Русини це тільки відлам польського народу, а руський язык, то тільки наріччя польської мови! Один народ, одна Рада!..." і подібне.

Бачивши та чуючи таке, я не мігстерпіти таєї коршемної боротьби. То й голосом, що заглушив усі ті польські крики, крикнув я: — Панове! Маю важне й нагле внесення! — Коли приявні від цього затихли, я сказав: — Бачу тут перед собою збори не селян, а самої інтелігенції, руської й польської, яку ділять погляди на оснуння другої Ради у Львові, і це, крім вашої польської, ще окремої "Руської Ради". Ми поважаємо погляди кожного і причини, задля яких ви противитеся основинам нашої "Руської Ради"; але не можемо погодитися на такий, демонстра-

ційний і непристойний спротив, що оскорблює нашу й вашу честь. Для того ставлю внесення: Виберіть з-поміж себе промовця, до якого маєте найбільше довір'я, а ми виберемо з-поміж нас теж такого. І нехай вони обидва стануть із собою на поєдинок, не зброю, а розумом і любов'ю до свого народу, себто нехай вискажуть свої погляди: чи потрібно й справедливо створити нам осібне політичне товариство "Руську Раду", чи з'єднатися з вами в вашій польській "Раді". Хто переможе в такому поєдинку, той тим самим примусить другу сторону відступити від свого погляду.

Те внесення приняли поляки з захопленням та вибрали з-поміж себе адвоката Суського, а наши люди, щоб дати інший напрям бурхливим сценам, були приневолені теж приняти внесок і, по короткій нараді, вибрали мене своїм промовцем.

З острахом приняв я на себе це тяжке завдання, бачивши перед собою досвідченого правника. Та пригадав я собі слова Спасителя: "Не журіться, що будете говорити, дасться вам це в той час" — набрав відваги й став до поєдинку з моїм противником.

Він станув з одного боку зеленого стола, біля дверей, а я з протилежного боку стола. У залі настала тишина. Я попросив у предсідника голосу, щоб висловитись над якими справами маємо спорити: Предметом мови має бути виключно питання про потребу згл. злишність "Руської Ради". — Перше слово нехай має п. Суський. — Доки він не скінчить своєї промови, і не скаже "я скінчив", не може ні його противник, ані теж ніхто з зібраних переривати його промову закидали чи демонстраційними словами й увагами. — Репліки й дупліки дозволені, але і про них треба заховувати повище правило.

По такій умові перше слово забрав згаданий адвокат, Суський. Він доказував непотрібність "Руської Ради" втертими до тих часів фразами

й аргументами польських політиків: Що за королівства польського була між поляками й русинами єдність, унія і братерство; був тільки один король, одна влада й один сойм; руська мова була тільки наріччям польської; польська мова була вироблена й просвічена, а руська в найглибшому пониженні й тільки між селянами вживалася; у злуці русинів із поляками край був сильний і народі грізний для цілого Сходу; в такій злуці добудемо всі конституційні права й не дамось напорові німців, і подібне.

Вислухавши тієї промови адвоката Суського, я набрав іще більшої відваги: бо його аргументи не годилися ні з історією, ні з фактами, то й легко було їх опрокинути. — Перш усього я представив коротко історію й відносини сторіччями між двома народами та доказав, що особливо в часах польського володіння не було ніколи між поляками й Руссю правдивої "унії, єдності й братерства", а навпаки поляки відносилися завжди до Русі неприхильно, як це доказують вікові боротьби і як доказує їх історичний "Проект на знищене Русі".

Дальше доказував я історію, що наша мова ніколи не була ані не є наріччям польської мови, та що наша мова була і є, так як і наш руський народ, самостійна й рідна, що має вона від тисячі років свою літературу і що цеї мови вживає не тільки простий народ, але теж уживано її в урядових актах і документах за часів руських князів та ще навіть і під володінням польських королів. — Сказав я дальше, що в такім насильницьким об'єднанні, яке сталося було в часах польського володіння, не піднеслася ні наша ні польська сила, а навпаки: те об'єднання привело саме до упадку Польщі. Накінець піdnis я, що ми не боїмося германізації, а боїмося польонізації, яка забрала нам наших вельмож і боярів та князів, а від якої зберегла наш народ єдино наша руська Церква.

По моїй промові, яку я навів тут лише в головних точках, забрав голос знову мій противник, стараючися опрокинути мої виводи. Але його опрокинення було таке дрібненьке, що по закінченні його, я легко, в короткій дупліці, звів усі ті його заміти до абсурду.

Але мій суперник не хотів уступити й забрав голос утретє. В тій третій промові він відступив від предмету та перейшов на різні інші питання, які не мали ніякого зв'язку з обговорюваним предметом. Тоді я перервав його промову та сказав: — Коли мій противник не додержав умовин нашої дебати й перейшов на питання, які не мають ніякого зв'язку з предметом дебати, то не відповідно йому на них відповідати та вважаю нашу дебату закінченою.

Противник хотів іще далі говорити, але чи тільки прикинувся, чи від двогодинної напруженості боротьби, заявив себе хворим. Бачивши те, його друзі вивели його зі залі на свіже повітря. За ними вийшла теж уся польська громада, так, що на залі осталися самі наші люди. По уступленні адвоката Суського та з ним і других поляків, ми затріумфували, а я, як переможець, дістав призначення грімкими оплесками.

По такім збори повідомили єпископа Григорія (Яхимовича), що ждав у своїй палаті на вислід нарад, про прихильну полагоду справ та запросили його обняти провід зборів, щоб можна було приступити до основин і уконоституування "Руської Ради".

Перш усього єпископ-предсідник привітав збори, закликаючи нас усіх до праці відомою притчею про вчасних і пізних женців, себто про інші народи і про нашу Русь. По його промові настутили вписи до "Руської Ради". Того дня вплисалося до неї близько 80 осіб, переважно з руської інтелігенції й достойників зі Львова. І мене, в тому часі ще вихованця семінарії, який проте побив адвоката Суського, приняли в члени

"Руської Ради". По вписах ми, під проводом єпископа Григорія, вибрали поважніших духовних і світських членів до виділу "Руської Ради" і так уконститували поважну й велику "Руську Раду", що репрезентувала тоді всю нашу галицьку Русь.

Про діяльність тієї "Руської Ради" не буде тут розводитись, бо для цього треба би мати під рукою джерела, себто архів "Руської Ради". Згадаю тільки два знаменні подвиги "Ради": прохання її, внесене до імператора Фердинанда, про створення третього руського єпископства в Галичині; з цього документу я скористав у своїй промові в парляменті про створення єпископства в Станиславові (циу промову я мав 5 травня 1879 р.). Другим, вельми важним документом тієї "Руської Ради" є "Політична програма Галицької Русі". Цей документ подає стремління й потреби руського народу в Галичині, про які не повинен забувати ніхто з руських послів у соймі й парляменті.

Австрійська конституція не тільки воскресила глибоко впалу Галицьку Русь, але й усіх менш-більш пригнетьних австрійських слов'ян. Культурно найвище стояли в той час чехи. Їх корифеями були: 1) Шафаржик, званий слов'янським патріярхом, бо своєю науковою й історією обіймав усіх слов'ян; 2) Палляцький, якого називали душою чеської політики; 3) Ганка, директор чесько-слов'янської бібліотеки (Бюхервурм-книогриз); 4) Гавлічек, чеський письменник і журналіст; 5) Рігер, молодий правник і знаменитий промовець; 6) Штробах, чеський учений, і і. Ті провідники чехів і слов'янські патріоти того часу зрозуміли wagу конституції й урадили між собою: скликати в свою золоту Прагу представників усіх слов'янських племен австрійської монархії для взаємного пізнання й порозуміння про свою теперішню й майбутню долю. Той намірений з'їзд назвали вони слов'янським конгрес-

сом та, уконституувавшись у комітет, внесли до цісаря прохання: на такий з'їзд дозволити.

Діставши дозвіл цісаря, чеські патріоти виготовили відозву до всіх слов'янських народів Австрії, закликаючи їх вислати, на означений день, своїх представників у Прагу. В тій відозві комітет заявив, що для безоплатного приміщення делегатів по різних празьких домах, вибрана осібна комісія, до якої повинні приїжджі делегати за приміщенням зголосовуватися. Таку відозву чехи прислали також нашій "Руській Раді".

Діставши такий заклик "Руська Рада" зійшлася на засідання, щоб вирішити: кого вислати на цей конгрес? Дізнавшись від правительства, що цей конгрес справді дозволений, "Рада" постановила на своєму засіданні вислати до Праги трьох делегатів та вибрала такими делегатами крилошанина перемиської консисторії о. Григорія Гинилевича, землевласника й літератора Івана Борисікевича і мене, Олексія Заклинського, хоч я щолише закінчив богословський факультет. Усі ми дістали від "Руської Ради" повновласні грамоти як представники руського народу, а при цьому ще й кожний із нас по 200 зол. ринських на дорогу.

При від'їзді зі Львова ми представилися галицькому намісникові гр. Францові Стадіонові, який погодився на нашу поїздку й написав тодішньому намісникові (цісаря) в Празі власноручне письмо, що підтверджувало нас як справжніх і виключних повновласних заступників руського народу в Галичині.

Вибираючись у дорогу я купив собі руський одяг: верхній нашиваний сіряк, сіру баранкову шапку й гуцульський набиваний топорець. Так вибрався я з моїми достойними товаришами в Прагу.

Коли ми прибули до столиці Чехії квати runkovий комітет помістив мене в домі багатого мельника, В'ячеслава Михайловича, старого не-

жонатого парібка. У його домі жили теж дві незамужні старші його сестри: Катерина, звана Катінка, і Анна, а також один старий, теж нежонатий родич, купець Совічка, який проте жив окремо в сусідстві своєї крамниці та приходив до Михайловича тільки на харч.

Михайлович жив близько свого кам'яного, багатоприхідного млина в гарному одноповерховому будинку з каменя. Кімнати в його будинку були якимсь мистцем розмальовані так гарно, що навіть чужинці, розглядаючи різні будівлі й установи Праги, не залишали оглянути також і малювання тих його кімнат, що стояли порожні, так лише, на показ.

Член кватирункового комітету представив мене господареві дому, якого назвав великим чесько-слов'янським патріотом. Михайлович приняв мене радо й повів на перший поверх в оті мистецьки мальовані кімнати та доручив мені вибрати таку, що найбільше мені подобається. Я вибрал кімнату найменшу, яка мені проте найбільше подобалася своїм мальовилом і живими барвами. Коли ми вже вибрали кімнату, господар запросив мене на вечерю з тим, що після неї він скаже кімнату умеблювати так, щоб я міг уже до неї спровадитися на ноћівлю.

При вечері ми познайомились із іншими членами родини, себто загаданими вже сестрами господаря і його родичем купцем. По вечері господар запропонував мені приняти теж і харчування в нього, на що я дуже радо згодився.

Коли ж після вечері я прийшов у свою кімнату, то застав уже її вповні й по-мистецьки умебльованою, з усікими вигодами. Лягаючи спати в дорогу постелю, я пригадав собі мою нужденну ноћівлю, як то я, учнем іще, в станиславівському парку Кратерівка, голодний сік зубами на твердій і зимній лавці. Пригадалися мені теж слова вмираючого батька, які я врешті виповнив. А вони привели мене, по закінченні богослов'я, в

достоїнство представника моого народу. То й подякував я щиро Богові за Його чудесне Провидіння.

Чеський Комітет, під проводом Шафаржіка, сповістив прибулих заступників різних слов'янських народностей про місце й реченець засідань та запросив їх прибути на сходини. На перше засідання явилися не тільки делегати, але й багато радих, хоч неповновласних гостей, особливо поляків. На тому засіданні комітету уконституувався виділ під проводом Шафаржіка. Він прочитав комітетові дозвіл правительства на відбуття конгресу. Далі представив його мету й програму, і саме: а) познайомитись і порозумітися про положення й потреби слов'ян в Австрії; б) виготовити осібно від кожної національності її народні й конституційні домагання та внести в імені конгресу до монарха петицію за поладнання потреб слов'янських народів Австрії; в) перевести акт федерації, яким усі слов'янські племена в Австрії зобов'язуються жити з собою в нерозлучній дружбі: одні над одними не старшувати, друг друга не кривдити, а покривдженого всі солідарно законними способами брати в охорону; особливо ж проти нападу чужинців солідарно оборонятись.

Ледве почалися засідання конгресу зараз же явилися друга "руська делегація" з Галичини. Довідавшись про висилку в Прагу руської делегації, званої святоюрською, поляки налякалися, щоб оті "святоюрці" не запродали "Польскі в давніх граніцах". Отже скоренько вибрали з-поміж колишньої руської шляхти кількох мужів, генте рутенос, націонепольнос (-русського роду, польської нації), і саме: князів Сапігу й Любомирського, графа Дідушицького, також адвоката Поглодовського, якогось Криницького та ще одного полякуючого чоловіка, якого прізвище вже забув. Тим псевдоруським делегатам поляки дали повновласть ніби від руського народу

й вислали їх у Прагу. По приїзді в Прагу та делегація показала Шафаржикові оті свої повновласні грамоти, чим він дуже здивувався. Саме йшло зібрання, на якому мали вибирати комісії для кожної, заступленої на конгресі, слов'янської народності, для внесення ними петицій до імператора, щоб наділити кожний нарід повною рівноправністю в школах і урядах. На цьому то засіданні Шафаржік, як предсідник конгресу, прочитав нашу, а потім і псевдо-руську повновласть та просив нас вияснити справу. Зараз забрав голос, як гість, поляк Ян Добржанський, колишній редактор "Газети Народової", та став доказувати, що шляхетські делегати — єдині правдиві заступники руського народу в Галичині, а ми це тільки клерикальна святоюрська кліка, яка аж ніяк не презентує руського народу і под. У своїй промові Добржанський перекручував факти, допускався історичної неправди та кидав у наш бік образливі інсинуації.

Після цього взяв слово наш делегат Іван Борисікевич, вияснив наші історичні взаємини з поляками і псевдоруською шляхтою в Галичині. Так правильно опрокинув промову Добржанського, що той із своїми непокликаними співплемінниками покрився соромом, а зібрані слов'яни висловили нашому промовцеві признання та виявили своє зрозуміння для нашого незавидного становища під поляками в Галичині.

У дальншому продовженні дискусії над компетенціями руської і псевдоруської делегацій заняв голос і я та сказав: — Від коли за панування Польщі наші бояри для матеріальних користей перейшли на латинський обряд і покинули свій народ, вони ні одного разу не заявили доброї волі повернути на свій рідний обряд та репрезентувати свій нарід, хоч ми були б тому дуже раді й щасливі. Може бути, що теперішній слов'янський з'їзд пробудив таку спасенну думку в душах наших вельмож. Отже ставлю внесення, щоб обид-

ві делегації злилися в одну делегацію, яка заступала б тут цілий руський народ Галичини.

Мою пропозицію збори приняли та приступили до вибору комісій із кожної народності для встановлення згаданих петицій до цісаря. У склад руської комісії ввійшли за спільним порозумінням ми три з делегації "Руської Ради" і три зі шляхотської делегації. Отже руська комісія складалася з шістьох членів і входили до неї: 1) о. крилош. Гинилевич; 2) дідич Іван Борисікевич; 3) укінчений богослов Олексій Заклинський; 4) князь Сапіга; 5) князь Любомирський і 6) адвокат Поглодовський.

По виборі комісій з усіх заступлених народностей предсідник запропонував, щоб усі ті комісії уконституувались і почали свої праці, а коли закінчать, нехай предложать їх на дальншому засіданні. На тому наради закінчено та відложено дальші засідання на довший час, щоб комісії могли виготовити свої петиції до цісаря.

Третього дня по першому засіданні конгресу зібралися руські делегати в означеному домі, щоб уконститууватися й виготовити петицію про потреби руського народу.

При виборі предсідника тієї комісії велася довша етикетальна боротьба за особу предсідника. Ми, три делегати "Руської Ради", знали про те, що предсідник тільки при рівності голосів голосує й рішає; то й не хотіли його з-поміж нас вибирати. Шляхотські делегати знали це також, і теж не хотіли вибирати предсідника з-поміж своїх. Ми пропонували на предсідника князя Сапігу, а шляхотські делегати бажали мати предсідником крилошанина Гинилевича. Довго впиралися обі сторони, мотивуючи свої предложення достоїнством кандидатів на предсідника. Вкінці князь Сапіга дав себе намовити й приняз предсідництво. Ми три, знаючи всі потреби руського народу, виготовили їх начерк, читали його пункт за пунктом, врешті подали їх на розгляд комісії.

Всі ті пункти одобрювала комісія, та, коли прийшов пункт *про поділ Галичини на дві половини*, себто на східню й західню, чи на руську і польську, та на створення для обидвох частин окремої політичної адміністрації з окремими соймами, — шляхотська партія налякалася тієї точки і ніяк не хотіла її приняти та противилася їй усякими можливими аргументами й представленнями. Але цей спротив був безуспішний, бо наша більшість переголосувала їх і цей пункт був записаний у протокол як принятий. Коли про це дізналися поляки, що були в Празі, піднесли страшне ворогування проти членів шляхотської делегації, особливо ж проти предсідника князя Сапіги, до дозволив вести в комісії дискусію про поділ Галичини, а назір такий поділ рішити. Деякі польські фанатики погрожували князеві Сапізі навіть убивством.

Коли кн. Сапіга дізнався про погрозу, явився другого дня ранком у мене і сердечно просив мене й двох моїх товаришів, щоб ми цю точку в якийнебудь спосіб перемінили, бо інакше наражуємо його життя. Наші делегати, бажаючи вдергати цілими інші точки петиції, перемінили цей пункт так, що комісія признає необхідність поділу Галичини на дві частини, але вирішення цього питання залишає краєвому соймові чи там парламентові.

Під час коли комісії слов'янських племен, користуючись кількадневним відкладенням засідань конгресу, працювали над виготовленням петицій про свої народні потреби, прибували до Праги з усіх сторін різні слов'янські гости. Також напіла телеграма з Відня, що наступного дня приїдуть до 400 студентів віденського університету й багато інших слов'янських гостей. Довідавшися про те, чеський комітет вирішив уладити овацію для тих гостей.

У день приїзду зібралося на залізничному двірці багато чехів із музикою й слов'янськими хо-

ругвами та привітали приїзжих гостей сердечними окликами. Гостей тих чехи ввели торжественно у великий міський сад Острів, де був великий будинок із просторою залею на різні забави.

Похід із двірця до міського саду вітали мешканці Праги, чоловіки й жінки, вивішеними на вікнах слов'янськими знаменами, окликами "жівйо!" і "слава!" та кидали вінки перед гостями. Прибувши до саду, зібралися, покликані комітетом і провідниками чеського народу, слов'янські делегати й гості у загаданій залі, щоби ближче познайомитись і один одному представитися. В залю ввійшов предсідник конгресу, вчений чеський патріот Шафаржік та з трибуни привітав по-чеському сердечною промовою всіх зібраних слов'янських гостей. Після нього вступали на трибуну промовці всіх зібраних слов'ян, вітаючи зібраних слов'янських братів кожний у своїй мові.

Між іншими вийшов на трибуну також редактор польської "Газети Народової", Ян Добржанський. У своїй польській промові він говорив іменем Галичини, величаючи польський народ як просвічений і хороший, не згадуючи проте ні словом про мешкаючий у цій же Галичині руський народ, так наче б у Галичині жили тільки поляки, а Руси зовсім не було. Слухаючи такого, ми три примушенні були представитися також слов'янам як представники руського народу. Для того наклонили мене мої товариші вступити також на трибуну та привітати слов'ян в імені галицької Русі.

Коли я вступив на трибуну, то перш усього зганив моого передбесідника, що говорив в імені Галичини, як ніби від чисто польської провінції, а не згадав ані словом про руський народ, що в більшості Галичину заселює. Дальше закинув я передбесідникові грубе незнання історії або теж злобну тенденцію приховати наш народ перед слов'янством. Опісля представив я коротко історію нашого народу, наші відносини до поляків

у минулих часах і теперішні наші незавидні взаємини з поляками в Галичині. Вкінці поручив я наш руський тримільйоновий нарід Галичини братньому дружеству інших австрійських слов'ян.

Мою промову, сказану по-руському, всі слов'яни приняли — як найбільш їм зрозумілу — із вдоволенням, даючи тому вислів довгими оплесками. Зате Ян Добржанський розгніався й дорікав мені за те, що я його в моїй промові скомпромітував перед слов'янами. На те відповів я йому, що моя провина невелика, бо я компромітував тільки особисто його, а він заслужив із мого боку на щось інше, бо в своїй промові не признав, а тим самим компромітував увесь наш руський нарід у Галичині.

По взаємному представленні всіх народностей, старші чоловіки й жінки пішли в сад, де при музиці й хорових співах гостились і взаємно розговорюючи пізнавалися; врешті бавилися всю ніч танками у своїх народніх костюмах. День цей був для австрійських слов'ян радісний і пам'ятний, то й назвали його слов'янським весіллям.

Перед зібранням слов'янського конгресу у Празі, вибухла, як відомо, грізна революція у Відні, під час якої революціоністи повісили міністра війни Лятур-а, а пізніше прогнаний був із Відня генерал Віндішгрец та перенесений на командуючого в Прагу.

Будучи не тільки членом Конгресу, але також членом празької "Академічної Ради", яка саме тоді була зав'язалася та до якої вступило багато приїзджих із Відня студентів університету, — я довідався в тій "Раді" про негодування молоді тим, що до Праги переселився був ген. Віндішгрец та про намір молоді прогнати цього генерала також із Праги¹⁾.

¹⁾ Очевидно, студенти віденського університету не орієнтувалися в тому, що ними руководили всякі доктори Авруми Шойсеси, тоді таксамо, як

Довідавшись про такі наміри молоді, я кілька разів забирав голос на "Академічній Раді", прохаючи й перестерігаючи студентів, щоб відступили від того свого наміру. Бо той намір не лише правдоподібно буде невдачний, але ще й найменші замішання в Празі зашкодять спасеному завданню зібраного в Празі слов'янського конгресу. Коли ж мої прохання й перестороги не помагали, а навпаки намір прогнати генерала тільки посилювався і по місті щораз більше ширився, я у випадковій розмові сповістив про ті наміри молоді предсідника конгресу Шафаржіка, прохаючи його загостити на нашу "Раду" та своїм авторитетом відхилити студентів від їх наміру. Шафаржік одобрив моє прохання й загостивши на "Раду" університетських студентів, представив їм наслідки їх намірів так, що всі одноголосно відступили від тієї своєї гадки.

Був це понеділок празника Св. Духа, день красний і теплий, коли — за згодою чехів — один із вищих сербських церковних достойників у супроводі багатьох священиків, на ринку города Іраги при величаво прикрашеному престолі під голим небом, торжественно відправив слов'янське Богослуження, в якому брали участь кільканадцять тисяч чеського народу й слов'янських гостей. По Богослуженні народ розходився, серед окликів і співів. Ішли домів широкими й вузькими вулицями. Прийшлося народові протискатись теж попри військову варту, вузенькою вуличкою над якою жив ген. Віндішгрец. Товпи народу, не вмістившись на вулиці, переходили

нпр. сьогодні в Японії чи півд. Америці, де оті шойсеси висилають і тепер на погибель наївну молодь. Шойсеси-масони мали такий вплив у цісарському уряді, що той і тоді наказав був "вибрати-ся" ген. Віндішгрецові з Праги, але ген. В. віддав масонських делегатів цісаря під "почесну сторожу" і обняв владу в свої руки. (Ред.).

попри воєнну варту ще й місцем, де стояв варто-
вий. Так утруднювали вони свободу переходу
жовніреві, що ходив по дощі (хіднику). Офіце-
ри, що приглядались із стражниці товпам наро-
ду, просили перехожих, щоб не тиснулися до
вартівні й не утруднювали жовніреві і так гір-
кої його служби. Та тоді з товпи посыпалася го-
лоси і крики, образливі для чести офіцерів і вар-
ти, а товпа стала ще більше пхатися до страж-
ниці. Тоді командант варти пішов на гору до
генерала, розказав йому про перешкоджування
сторожі і про образливі для війська оклики, та
спитав, що має дальнє робити?

Генерал наказав розігнати товпу всякими за-
собами, якщо вона дальше буде перешкоджувати
варті. Вернувшись офіцер виповнив наказ
генерала та казав товпу розганяти прикладами
й багнетами. На таке з-поміж утікаючої перед
багнетами товпи пронеслися заклики: "Барика-
ди! Барикади!" Заклик на барикади розійшовся
моментально, наче телеграфічно, по цілій Празі
та став знаком повстання або революції. В короткому часі на всіх вулицях міста постали ба-
рикади. Злетілися мов бджоли з вулия молоді й старі, міщани й приїжі, виносили з домів усяке
знаряддя, бочки, пачки, меблі, дрова і под., на-
віть здирали купецькі вивіски та ставили в барі-
кади.

Повстання проводили члени товариства
"Свірність", що мало свою команду, складену
з молодших і старших чехів, та знадіблену, на
основі тодішньої конституції, всякою стрільною
й січною зброєю; члени цього товариства від-
значалися більшою хоробрістю та творили рід
чеської гвардії.

Видівши, що повстанці ставлять барикади,
ген. Віндішгрец наказав нагле зосередження
війська на головному майдані вулиці біля го-
стинниці "Під зорею". Якраз був у тому готелі
граф Дідушицький із жінкою й дочкою, багато

слов'янських делегатів і гостей, між ними і я. Так став я там наочним свідком дальших подій.

Отже нпр. коли військо переходило вулицями на майдан, розкидаючи на перешкоді барикади, почулися около першої години полудня гострі постріли з ручної зброї. Стріляли з вікон домів повстанці на переходяче військо й багатьох жовнірів убивали. Військо відповідало стрілами у ті вікна, з яких падали постріли. Також стріляло військо і до тих людей, яких стрінуло, як ставили барикади, або приловило зі зброєю в руках; але часом стріляло до тих, які тільки переходили вулицями та чомусь то видалися жовнірам підозрілими.

Скоро по безперестанній стрілянині зібралося військо на наказаному майдані біля згаданого готелю; зібралася там піхота, кіннота й артилерія з гарматами. Командував ними син ген. Віндішгреца. Командант цей, бачивши, що кілька кроків перед ним стоїть на вулиці велика барикада, післав чоту піхоти, щоб барикаду розібрати. Але це не вдалося, бо на післану чоту поспівалися з обох сторін вулиці тисячі пострілів з вікон, які ту чоту, заки вона ще дійшла до барикади, до половини вигубили; осталі жовніри вернулися назад до команданта, не збуривши барикади. Розгніваний молодий командант наказав, щоб направити дві гармати з картачами проти барикади, а подорожі стріляти у вікна по обох сторонах вулиці, без огляду на те, чи бачать там кого, чи ні. За ними мала йти компанія піхоти та рознести ту барикаду. Коли обізвалися гармати, створилося в Празі велике замішання, крики, стогони, руїна й взаємне вбивання з обох сторін. До товариства "Свornost'" приєдналися всі узброєні міські й приїзжі мешканці, стріляючи з вікон і закутків на військо, пробиваюче собі шлях крізь барикади, а те знову ж в огірченні стріляло й убивало, кого тільки стріну-

ло¹). Так множились убивства й поранення, то й не диво, що в гостинниці, де я тоді з багатьома іншими стояв, появився невдовзі військовий лікар, наказав випрятати найбільшу стайню, настелити в ній соломи та вносити туди вбитих і поранених; тим останнім старався він допомогти перев'язкою й різними ліками. А що обостороння стрілянина не вмовкала, а навпаки посилювалася, то скоро та стайня наповнилася великим числом убитих і поранених.

З цікавости й страху зайшов я з поверху в ту стайню, та зараз же обняв мене жах від стогону ранених і вмираючих. Якраз саме тоді явився там ордонанс та покликав лікаря до ген. Віндішгреца, заявляючи, що хтось стріляв крізь вікно до генерала. Лікар зараз же побіг до генерала але скоро звідтам вернувся. Сповістив, що генерал живий, тільки пострілена його жінка й уже небіжка: хтось стрілив із вікна напроти палати й убив генеральшу.

Виявилося пізніше, що воно і справді так було. Напроти палати генерала була гостинниця "Під ангелом", де стояли революціонери, що наставали на життя генерала. Коли він явився на обід, упав вистріл із гостинниці, але, замість генерала, вбив його жінку.

Коли військо стояло ще біля гостинниці, ждучи дальших наказів, я приглядався з вікна одної кімнати нашої гостинниці тому, що йшло на вулиці. Біля мене був теж граф Дідушицький з жінкою й дочкою. Втім з вікна сусідньої кімнатки впав між військо вистріл і вбив коня під жов-

¹) Тодішній гарнізон Праги складався переважно таки зі слов'ян, головно поляків, отже "слов'янська революція" била найбільше своїх земляків. Усе повстання відбувалося точно так, як було у Відні, за вказівками масонів-військовиків (нпр. у Відні одним із провідників революції був польський масон, генерал Бем. (Ред.).

ніром, що стояв під вікном. У цю ж хвилину військо спрямувало свої кріси на вікна нашої гостинниці і в момент посипалися на нас сотні куль. Якщо ми в час не відхилились би були від вікон, теж погинули б, бо тільки до нашої кімнати влетіло сім куль, що подіравили стелю.

По скінчення стрільби влетів якийсь там офіцер із чотою різного війська до нашого готелю та став шукати за зброєю й стрільцями, що застрілили коня під жовніром. Під дверима кожної кімнати поставлено сторожу, яка стояла там і не пускала нікого аж до переведення ревізії. Зревідовано кожну особу, перетрясено кожну кімнату, отже і нашу, але на щастя не знайдено ніякої зброї, то й офіцер залишив нас непошкодженими. Точно в той самий час, коли військо переводило в нас ревізію, впав між сконцентроване на майдані військо постріл і поранив молодого Віндішгреца, сина генерала. Розгніваний тепер до-краю генерал наказав убивати кожного, хто тільки на вулицю попаде. Але й повстанці не щадили крові жовнірів, стріляли з вікон і закутків та вбивали багато жовнірів. І так лилася з обох сторін кров неповинна й безнастанно наповнялися шпиталі й трупарні.

Генерал, князь Віндішгрец, видівши, що його військо, окружene з усіх сторін барикадами, має великі втрати, післав вечором до команди повстанців у товариство "Свornость" парламентарія, предкладаючи перемир'я на 24 годин. Повстанці добачили в пропозиції перемир'я тільки упокорення війська, а що хотіли самі ще краще на позиціях закріпились, то на перемир'я погодились. Страшна стрільба у Празі на ніч припинилася й громадяни, тріумфуючи зі своєї ніби перемоги, веселилися й пирували всю ніч.

Знов же ген. Віндішгрец, користуючись коротким 24-годинним перемир'ям та пируванням повстанців, стояв далі зі своїм сконцентрованим військом на загданому майдані. Вночі з понеділ-

ка на вівторок, коли повстанці й ціла Прага спочивали твердим сном, велів обв'язати колеса гармат соломою й тихенько, головною вулицею, розкинувши декілька барикад, випровадив військо з Праги, окружив усе місто військом і гарматами та так оволодів Прагою.

У вівторок ранком появилися в місті плякати; генерал Віндішрец закликав у них, щоби повстанці та всі узброєні склали зброю в магістраті, Прага ж має безумовно підчинитися його наказам, бо інакше будуть бомбардувати місто. Повстанці зволікали з відповіддю й нараджувалися, що їм чинити, і через те Віндішрец наказав вечером і вночі того ж дня (вівтірка) бомбардувати місто. Так спалив найбільший млин у Празі, в якому повстанці мали свою кватиру, а також було пошкоджених гарматами декілька домів.

Всю Прагу проняв великий страх так, що мешканці, боячись знищення всього міста, вже наступного дня, в середу, склали зброю й хovalися, а приїзжі цілими товпами втікали з Праги разом із багатьма родинами пражан. Але дирекції залізниць наказано не випускати з міста тамошніх мужчин, тільки жінок і приїзжих. По складенні збройї та здачі города генерал проголосив у Празі воєнний стан і спровадився з військом до Праги на замок, де поселився теж тодішній намісник Чехії, граф Тун; звідтам видавали вони всякі накази й розпорядки.

Перший наказ видала працька поліція: щоб усі приїзжі, які ще пробувають у Празі, як делегати слов'янського конгресу чи як гості, продовж 24 годин покинули Прагу. На тім закінчилася революція і всеслов'янський конгрес, при чому останній не перевів ні однієї точки своєї програми. Усе те сталося протягом 14 днів по зібранні конгресу.

Коли я оповів про цю революцію, то треба ще мені додати, що в часі бомбардування Праги

я був кілька годин... жінкою. Бо коли в тому часі багато людей, (та тільки жінки, бо чоловіків не пускали!) втікали залізничним шляхом із Праги в довколишні села, — дві сестри моого господаря, що мали кожна по 50 тисяч готівкою, боячись бомбардування й грабежі, втекли з Праги. Брат їх, мій господар В'ячеслав Михайлович, не міг сам із ними втікати, а не хотів їх, із таким великим капіталом, самих пустити. А що вони конечно хотіли місто покинути, то попросив мене, щоб я виїхав із ними разом. Та мене, як мужчину, були б із города не пустили; отже переоділи мене на жінку і так перевезлися ми за лізницею на село. Ми їхали нічним поїздом, та й штука ота мені вдалася. На селі я знову передягнувся в чоловічу одежду.

Коли запанував уже спокій, я вернувся з обома жінками назад у Прагу, де застав наказ, щоб до 24 годин покинути Прагу. Приказ вручив мені мій господар Михайлович. Тут мушу сказати, що зі своїм господарем і згаданим його родичем, купцем, я так подружився, що ми творили просто нероздільну трійку. Я прив'язався до них тим більше, що вони обидва були дуже освічені та в цілій Празі в поважанні і при цьому багаті громадяни.

Вручаючи мені наказ до виїзду, стали вони обидва жалітись, що я так розлучаюся з ними. Господар Михайлович запропонував мені, щоб я в намісника й командуючого генерала виробив собі дозвіл залишитися ще декілька місяців у Празі, а він, господар, дасть мені до користування свого візка й візника, щоб я міг основно оглянути місто й околиці. Пропозиція моого господаря видалася мені дуже корисною, не так для безкорисного харчування й вигод, як задля того, що траплялася мені отак нагода піznати Прагу, побачити її старинності, установи, бельведери, бібліотеки, мистецтва й т. п., користуючись при цьому знакомствами з різними чеськими

ми провідними людьми й достойниками. Так мав я нагоду образуватися поміж чехами в різних ділянках політики й науки. Саме ті причини спонукали мене спробувати постаратися про такий дозвіл.

Я пішов на Замок, який, як ми вже сказали, був обсаджений військом, та попросив послухання в намісника гр. Туна. Завів мене до нього старшина, а я представився як руський делегат на слов'янський конгрес. Сказав, що дістав поліційний наказ виїхати з Праги, але прошу дозволу залишитися ще якийсь час у Празі, щоб міг оглянути її старинності, як теж учальні й промислові заведення в місті, для дальшої моєї освіти.

Намісник, що пізнав мене за першого нашого представлення по приїзді в Прагу, приняв мене ласково та сказав: "Ми таки дуже переконані про лояльне відношення русинів до правительства, щоб мати якнебудь підозріння супроти іх делегатів. Отже прошу тільки мати трохи терпеливості, а я вже поговорю з генералом". Повернувшись від генерала, дав мені намісник запечатане письмо до дирекції поліції, кажучи: "Потрудіться до дирекції поліції, а Ваше прохання буде полагоджене".

Я пішов до директора поліції й передав йому те письмо. Директор прочитав, поздоровив мене та сказав по-чеськи: "Це одинокий виїмок саме для Вас" і вручив мені письмовий дозвіл залишитися в Празі, доки сам схочу. Цей дозвіл показав я своєму господареві Михайловичеві, а він із усіми домашніми дуже ним утішився та предложив мені дальшу гостину в себе й усякі вигоди. І так я залишився в Празі, коли мої достойні товариши, крилошанин Гинилевич і дідич Борисікевич, уже передтим виїхали з Праги.

Перше всього я зв'язався з моїм господарем і його кузеном, купцем Совічкою, ще тіsnіше в одну нероздільну трійцю. Вони проводили мене

по всіх наукових установах, показували мистецькі пам'ятки, промисловість, фабрики, їх дію, робочу силу й продуктивність, різні історичні пам'ятки, вілли і под. З ними ходив я на кошти господаря по театрах, на музичні й вокальні концерти й інші продукційні видовища й розваги.

Найбільше часу проводив я в празькій бібліотеці, де від тодішнього директора тієї бібліотеки, славного вченого й чеського патріота Ганки, я багато навчився. Познайомився при тому з чеськими діячами Шафаржіком, Палляцким, Гавличкою й і. та часто їх відвідував, користуючись їх знанням у ділянках науки, економії й політики. Також у домі моого господаря, на вечорах, коли туди сходилося, крім домашніх, іще багато сусідів і достойників, мав я нагоду вести вчені розмови, а при тому ще приемно розважитися. Почув я там багато чеських пісень, записав та взяв із собою, а натомість залишив чехам багато наших пісень і коломийок, які їм були дуже сподобалися, а яких там іще досі співають на забавах і вечірках, коли вірити запевненням тих, що приїзджають із Праги.

І так моє перебування в домі цього багатого й жертволюбивого чеського млинаря в Празі було періодом найщасливіших днів у моєму житті. Там пригадував я собі часто своє минуле, пригадував слова померлого батька та дякував Богові, що вернувся назад на шлях, що його вказала мені вітцівська воля.

Мушу ще сказати, що в часі перебування в Празі не мав я і на думці ні там, ані в іншому якомусь місті женитися. Моєю одинокою ціллю було використати добру нагоду для дальшої моєї освіти. Зрештою, як уже я згадав, мав я від свого господаря всі потрібні речі й вигоди для життя, то й не було мені в голові вкорочувати з якихось матеріальних рацій свій вільний стан

і свободу, та й то ще тим більше, що тоді в Празі я мав на думці висвятитися безженим.

Дома я стрічався й вів розмови не тільки з моїм господарем і його родичем купцем Совічкою, але і з високоосвіченими сестрами господаря, то при спільному сніданні, то при обіді чи вечері, бо обі сестри старалися про цілий дім і про гостя, дбаючи про всякі вигоди для мене. Так почувався я до вдячності не тільки для свого господаря, але теж і до його сестер, то й старався всіми способами забавляти ввесь дім, розвеселяти їх і всякими розмовами всіх розважати. Крім того ходив я і виїздив із сестрами господаря на прогулки, в театри, на концерти й інші видовища.

Молодша з тих сестер, Анна, мала в той час 30 років, та, слабовита, не рішилась на подружжя. Старша, Катерина, мала тоді 40 років, здорова. Обі ж мали, як уже сказано, по 50 тисяч приданого готівкою, кромі того ще й дорогу одежду й інші речі в золоті й сріблі. Замолоду мали вони претенсії повиходити заміж за високих достойників та, перебираючи надто, загнались тепер у високі для жінок літа. Молодша, як уже я сказав, через слабість зрезигнувала вже з подружжя. Та старша, здорова, хоч і була вже в сороківці, все ще була в претенсіях подружитися, а що високі достойники вже за нею не ходили, то завзялася вона в думці мене своїм майном ущасливити, та й то тим більше, що бачила в мені зрілого й освіченого мужчину. Для того виявляла вона мені щораз то більше прихильності, членності й старання, навіть добродійності, і це тим більше, що розмовами з нею й її сестрою я собі на таку прихильність заслуговував. Думала, що я, виявляючи їм обом таку членність і прихильність та знаючи про їх майно й безпретенсійність молодшої сестри щодо подружжя, освідчуся старшій як жених.

Але я, як уже було сказано, не мав і на дум-

ці женитися, а тим більш із нею, що була роками далеко старша від мене. Не лакомився я на її маєток, а її прихильність і старання про мене, уважав я за чемність і етикету — то й не тільки не робив їй ніякого предложення, але й не дав їй ніяк піznати, що бажаю з нею женитися. А проте неочікувана обставина увела мене в трудне положення.

Якось трапилося мені вийти на прогулянку з родичем їх дому, купцем Совічкою. Той у розмові зі мною торкнувся її предмету моєї женячки, радивши мені женитися зі старшою сестрою господаря Михайловича, Катериною. Дуже захваливав мені її добре серце й освіту, а при тому ще й маєток 50 тисяч гульденів. Також завважив, що по смерті брата все його майно, яке оцінювали тоді на 100 тисяч зол. ринських, припаде теж по половині на обі сестри.

Коли я на те завважив, що він жартує та й не може воно бути, щоб дівчина з таким майном схотіла вийти заміж за бідного галицького руського семінариста, Совічка відповів, що Катінка сказала йому в тайні, що вона радо вийшла б за мене, відставивши набік усіх багатих женихів. Що ж до священства, моого майбутнього звання, то він заявив, що на випадок одружіння з нею, я міг би й не бути священиком, а залишитися в Празі й бути багатим дідичем, тим ішче багатшим, що по смерті їх брата, можу внаслідити маєток по ньому.

На його слова, що я можу й не бути священиком, я аж задріжав, пригадавши собі слова вмираючого батька. Це ж була дальша спокуса проти виконання останньої волі моого тата. Зрозуміння тієї спокуси було для мене достаточним приводом, щоб відклонити мене від того Совічиного предложення й остаточно в душі віdstупити від нього.

З конвенціональних і етикетальних оглядів не

міг я йому зараз заперечно відповісти, а вдавав, що не можу повірити тому, щоб Катінка хотіла вийти заміж за мене, то знов, що я самий мусів би над тим його предложенням добре застановитися. Після того я лишив розмову про те та став говорити про щось інше.

При вечері того дня, коли Совічка ще не оповів Катінці про нашу розмову, треба було мені добре тримати себе в руках, щоб не виявити чимнебудь мого внутрішнього положення. Потім пішов я в свою спальну кімнату; та якось ніяк не міг заснути.

Подібно як у Відні, по скінченні третього року права (бачивши перед собою з одного боку близьку й багатонадійну майбутність, а з другого боку безнастанині сни з погрозами батька, щоб вертатися з Відня та способитися до священичого звання), перевів я й тепер тяжку боротьбу з собою. Бачивши перед собою з одного боку, хоч і старшу від мене, проте здорову, освічену й моральну жінку з таким великим приданим, яким могла б вона й мене вщасливити і для добра Руси причинитись, — а з другого боку закінчений богословський факультет, що мав увести мене в звання священика, звання, в якому б я міг мій нарід вести до щасливої дочасності й вічності та й завіщання моого вмираючого батька сповнити, — все те викликало в моїй душі ще тяжчу боротьбу, ніж була тоді у Відні, та не дало мені всю ніч заснути.

Серед такої тяжкої боротьби зірвався я з постелі, став навколошки перед іконою Ісуса Христа, що висіла над ліжком, та став гаряче молитися. Щоб осінив мене Христос Бог Своїм духом та дав мені силу рішитись: що маю робити. По молитві й дальшому роздумуванні прийшли мені до голови слова Спасителя: "Тяжче пройти верблюдові крізь вушко голки, аніж багатому ввійти в Небесне Царство." Ці слова

св. Письма перемогли і я остаточно рішився відступити від предложеного мені подружжя та повернутись у Галичину.

Та залишилася трудність: як розлучитися з моїм добродієм Михайловичем і Катінкою, яка мене так полюбила? Але й цю трудність облегчило мені якось Боже Прovidіння.

Як відомо, першу сесію (зібрання) австрійського парляменту відкрили в Відні 1848 року. Але через виниклу там тоді революцію, наради парляменту перервано, а сам парлямент перенесено до містечка Кромерижа на Моравії, де продовжувано їх у палаті архиєпископа князя Шварценберга.

Руські посли в тій першій каденції складалися з інтелігенції духовної й світської та й селян. Руськими послами бути тоді: господар Єроним Андрусяк, священик Кирило Блонський, госп. Михайло Блонський, господарі: М. Боднар, Стефан Гой, Василь Гармацький, свящ. Мих. Ганкевич, госп. Йосиф Григорчук, Іван Долинчук, Йосиф Динець, Ів. Капустяк, Вас. Кирський, Лукіян Кобилиця, Панько Козар, Ів. Круховський, о. крилошанин М. Куземський, Мартин Лейчак, Стеф. Лесюк, свящ. Григор. Левицький, Іван Ломницький і Іван Макух, госп. Н. Мартин, Мат. Мазуркевич, Василь Моргоч, Григ. Нечипорук, Григорій Петришин, Конст. Посадський, гімн. професор Евстахій Прокопчиць, госп. Іван Рожко, совітник Садовський, свящ. Михаїл Гнідковський, губернатор Франц Стадіон, госп. Григ. Тимес, Мирон Чуперкович, свящ. Григорій Шашкевич і єпископ Григорій Яхимович.

Ці руські посли вистарали ще собі руського перекладача на засідання державного парляменту в Відні з місячною платнею 100 зол. ринських. При нарадах у Львові за вибір того перекладача рішено вибрати на цю посаду мене. Отже коли парлямент скликано на дальші засідання до Кро-

мерижу, то кілька руських послів вступили до Праги, щоб узяти мене на цю посаду.

Якось так сталося, що точно другого дня по тій моїй нічній боротьбі, в 7 год. ранку з'явилися в моїй кімнаті два руські послі, крилошанин Куземський і радник Садовський, предкладаючи мені в імені руських послів посаду руського перекладача в державному парламенті з тим, щоб я того ж самого дня, в 10 год. перед полуднем виїхав із ними залізницею до Кромерижу.

Тим предложенням я дуже зрадів, бачивши в ньому не лише велике довір'я руських послів до мене, але й пристойний і вправдуючий мене за сіб залишити дім мого добродія та спекатися пропонованого й уже чуть не початого сватання з його сестрою Катінкою.

Зараз по відвідинах згаданих вище послів, в 8 год. ранку пішов я до господаря на каву, заповів йому й сестрам його пропозицію руських послів та необхідність мого скорого виїзду до Кромерижу. Також подякував я господареві й його сестрам за таке великудушне, довге й приятельське гостювання в їх домі.

Тим моїм заповідженням я дуже засмутив моого господаря і його рідняка Совічку, а вже найбільш засумувала Катінка, бачивши в отій розлуці кінець усім своїм мріям і намірам. Вийшла з кімнати в кухню і там зімліла. Привівши її до свідомості, я міг тільки так її успокоїти, що обіцяв не зривати зв'язків з їх благородним домом та часто їх із поблизького Кромерижу відвідувати.

Заспокоєна такою обіцянкою Катінка побігла зі служанкою в місто, купила елегантний куферок та, наповнивши його дорогим біллям і всікими для молодого парубка потрібними речами, дарувала його мені на пам'ятку.

По закусці, що відбулася в 9 год., попрощавсь

я щераз дякувальним словом із цілим домом та від'їхав о 10 год. зі згаданими послами до Кромерижу. Так покінчилося мое 5-тимісячне перебування в Празі та спокуса там же й оженитись.

Приїхавши до Кромерижу, посли і я між ними, розмістилися на приватних мешканнях. По відкриттю сесій парламенту дістав я від тодішнього президента д-ра Смольки декрет на руського перекладчика з місячною платнею по 100 зол. р. та кріслом без (права) голосу: "Зітц оне Штімме" в парламенті, з правом брати участь у засіданнях і прислухуватися посольським промовам і дебатам.

Освічені руські посли рішили, які саме промови та відповідні дебати й вирішення треба руському народові оприлюднювати й на руську мову перекладати, а о. Григорій Шашкевич мав вести редакцію тих моїх перекладів. Невдовзі виявилася необхідною руська друкарня для моїх перекладів, а що такої в Кромерижі не було, то спроваджено з Відня на кошт держави малу друкарню з руськими черенками й одним руським складачем. І так я перекладав і друкував у многочисленних примірниках розправи, рішення й закони та розсылав їх руським громадам, редакціям, установам і товариствам у Галичині.

**

Найважнішим заняттям нашої Руси, що теж дуже захопило слов'ян у Кромерижі, було торжество празника Господнього Богоявлення-Йордану дня 6 (18) січня 1849 року.

Не мав я тоді інших занять крім перекладів і бування на засіданнях державної палати, та ще стрічався щоденно з нашими послами, то з інтелігентами, то з селянами. Особливо ж сходився я, як укінчений слухач богослов'я, з моїм настоятелем, тодішнім єпископом Яхимовичем та так на-

че б виповнював обов'язок його капеляна, за що цей архиєрей дуже мене полюбив.

Коли наблизився день Богоявлення чи Йордану, я насмілився спитати Владику: чи не можна було б під його проводом цей день у нашому обряді торжественно відпразнувати, хоч би і в латинському архиєрейському костелі, і то тим-більш, що в Кромерижі є ріка, над якою можна було торжественно при здзвізі народу наше водосвяття відслужити. Щодо церковної асисти, додав я, то ж поміж руськими послами є 8 достойних священиків, а я, як богослов, можу послужити хоч би за піддиякона.

Архиєрей приняв мое предложение вдоволено, тільки завважив, що не має з собою архиєрейських риз та й ще немає в Кромерижі співаків, які б відслужили відповідні святу всі обрядові богослуження, врешті, що для Богослужень у костелі та водосвяття на ріці необхідно треба мати згоду латинського архиєрея, а його саме тепер немає в Кромерижі. На ті завваги сказав я, що коли єпископ Яхимович на таке празнунання погодиться, то я в порозумінні з нашими послами постараюся про все потрібне. Архиєрей відповів, щоб я запросив на завтра вполовднє всіх послів, то він іще з ними над тим усім порадиться.

Я сповістив про єпископську пропозицію наших послів та сказав їм, що єпископ запрошує їх на нараду в цій справі. Наші послі захопилися тією думкою та, бажаючи показати слов'янам красу нашого обряду, заявили, що піднесені єпископом труднощі можна буде перебороти, бо ж до празника було ще 11 днів.

У назначену пору явилися наші руські послі у єпископа і я з ними. Наради скоро закінчилися, бо ж усі послі згодилися празник Йордану торжественно відсвяткувати та обіцяли усунути труднощі, яких єпископ побоювався. І так крилошанин Куземський принявся написати до львів-

ської консисторії, щоб чимскоріше прислава в Кромериж мітру, всі ризи й архиєрейські знамена, як теж і ризи для священиків. Отець Григор Шашкевич принявся вистаратись для єпископа в архієпископа князя Шварцберга, згл. у його адміністратора згоду на відступлення на той день костела й архієпископського саду, крізь який пливе ріка; а я взяв на себе обов'язок заняться на той день церковним хором при Богослуженні. А що архієпископ кн. Шварценберг удержував при своїй катедрі хор із 30 чоловіка під проводом диригента, то я обов'язався дістати від тодішнього ректора Віденської семінарії, о. Спиридіона Литвиновича, хоральні ноти, підложить під них руський текст латинськими буквами та просити директора (диригента) Кромерізького архієпископського хору, щоб він із своїми співаками зробив декілька проб із нашого церковного співу та разом із нами, під проводом одного нашого священика, відспівав архиєрейську літургію. Отець Гр. Шашкевич занявся програмою того торжественного Богослуження.

Коли прийшов празничний день — усе було готове. Посли, особливо ж 18 наших селян із них, зрадівши тим празнуванням, посправляли собі празничні одежі, постаралися за прикрашенні чудовими квітками воскові свічі та так репрезентували церковне братство. Єпископ Яхимович виєднав іменем руських послів у президента палати (парляменту), щоб у той день не було засідань, та запросив на Богоявленське торжество цілу палату.

В сам день Богоявлення дзвони архиєрейського костела не щадили своїх голосів, закликаючи на торжество, яке звеличали теж і вистріли з моздірів. Народ з усіх сторін збирався, цікавий побачити слов'янське Богослуження.

Утрено відслужили посли-священики самі без архиєрея, а вже й тоді костел був дотого повний,

що коли посли цілої палати під проводом президента Смольки перед початком архиєрейської літургії почали входити до костела, то тяжко було вблагати нарід, щоби поступився трохи та зробив перехід послам на перші місця, бо всі лавки були вже заняті жіночтвом. В одинадцятій годині почалася велика архиєрейська літургія.

Перш усього ввійшли в костел один за одним 18 руських послів-селян, у прозничних одягах, із великими, квітками прикрашеними жовтими свічами, наче факелами; за ними йшла молодша асиста з архиєрейськими інсигніями, опісля поважні священики й крилошани в церковних ризах, і нарешті архиєрей у мітрі й дорогих своїх ризах. Коли владика явився в церкві, хор заспівав несподівано пісню "Внишел єси, архієрею, в церков Господню". Спів був направду янгольський.

Усі посли й народ звернулися до хору, не знаючи просто, чим насолоджуватися більше: чи прекрасним старо-слов'янським богослуженням, чи мелодією нашого слов'янського напіву. Не чутно було в Божому храмі ні голосної молитви, але навіть ані дихання видців чи слухачів, так усі перенялися й захопились нашим прекрасним Богослуженням. Переривали увагу тільки гук моздірів під час євангелія та освячення Дарів.

По відспіванні при кінці літургії многоліття папі, імператорові й владикам, наступив торжественний похід над ріку для водосвяття. Найперше йшов хор, співаючи вивчені на той день прозничні пісні, за ним селяни зі свічами, потім архиєрейська асиста з послами-священиками, за нею під балдахином у мітрі й світлих ризах єпископ Григорій Яхимович, якого з обох сторін окружали посли державного парламенту. Порядок при поході тримали знамениті кромеризькі міщани. За торжественным і впорядкованим походом поступали безчисленні товпи народу.

Явившися над рікою, де вже все було приго-

товане для водосвяття, окружили архиєрея послані-селяни зі свічами й священики з асистою; біля них станув хор, а довкола згрупувалися всі посли парляменту, приглядаючись обрядові водосвяття. Міська громадянська сторожа окружила духовенство, послів і інтелігенцію, а маси безчисленного народу заняли обі сторони ріки.

По закінченні водосвяття владика поблагословив увесь зібраний народ. Інтелігенти пили з приготованих срібних кубків посвячену воду, а народ приляг тисячами ріку та пив просто з неї. Накінець покропив владика ввесь народ і звернувся назад у бік костела; поворот пішов туди в такім же порядку, що й до ріки. Повернувшись до костела, владика поблагословив президента й послів парляменту за участь у торжестві та уділив їм і народові архиєрейського благословення. Так закінчилося Богоявлення в Кромерижі.

Уладжений нами в Кромерижі празник Богоявлення так подобався слов'янським послам, що вони задумали в стоячій іще тоді церкві свв. Кирила й Методія у Валгалі, чотири милі від Кромерижа в Моравії, устроїти для всіх австрійських слов'ян празник із Богослуженням у старослов'янській мові. З тією метою делегація слов'янських послів звернулася до моравського (оломунечського!) архиєпископа князя Шварценберга, за дозволом на такий празник. Князь-єпископ відповів, що може дати відповідь на це прохання тільки тоді, як порозуміться з папським Престолом, а коли депутація вдруге попросила в єпископа дозволу, обіцяв він делегатам дати дозвіл у травні місяці. Але скоро після тієї обіцянки закрито засідання Державної Ради в Кромерижі і так ці сподівання слов'ян не сповнились.

**

*

Дня 2 грудня и. ст. (1849 р.) вступив на австрійський престіл імператор Франц Йосиф. Коли оприлюднено патент про те народам цілої держави, всі провінції стали посылати вітальні

депутації до нового цісаря. Наша галицька Русь, а властиво її представництво "Руська Рада" у Львові, постановила також вислати свою депутатію, яка мала привітати нового імператора й висловити йому почування вірності й відданості від галицької Русі. Наша депутатія мала складатися з руських послів Кромеризького парламенту. Ті посли мали розділити поміж себе всі руські повіти в Галичині, привітати від імені руського народу нового цісаря Франц Йосифа І-го, та рівночасно подякувати уступившому імператорові Фердинандові Благому за всі його добродійства для руського народу.

Мені доручено приєднатися також до тієї депутатії за повіти сандецький, сяноцький, ясьльський. Діставши таку повновласть, зібралися 17 руських послів і я з ними, як 18-тий, вибрали з-поміж себе предсідником єпископа Яхимовича та вибрались до Оломунця, де в той час перебував новий цісар.

Єпископ Григорій мав вітальну промову до цісаря; вказав у ній на столітню лояльність і вірність галицько-руського народу австрійській династії та просив у цісаря, за прикладом його предків, дальшої опіки над цим народом Його Величтва.

Цісар відповів зворушеним словом, признаючи нашу лояльність і вірність його предкам, та запевнив нас про свій монарший покров для нашого народу.

З Оломунця ми вибралися залізницею до Праги, куди був переселився уступивший цісар Фердинанд разом із цісаревою; хотіли ми висловити Його Величеству вдячність за милостиве й добре царювання.

І тут промовив до імператора архиєрей Яхимович чулим подячним словом, яке зворушило старенького цісаря до сліз та на яке він відповів також чулими словами, що "приємно йому бачити перед собою представників вірного руського

народу" й запевнив нас про непорушну відданість і любов до нашого народу.

Повернувшись від імператора, залишились ми один день у Празі. Будучи в цьому місті, не міг я не відвідати моого колишнього господаря В'ячеслава Михайловича і, само собою, також Катінку. Та щоб не допустити до розмов про проект нашого подружжя, сполітикував я і запросив на ті відвідини зі собою також трьох послів: о. Григорія Шашкевича, о. Михаїла Куземського та со-вітника Садовського, під приводом: показати їм чудові історичні малюнки в домі Михайловича, в якім я свого часу замешкував був одну кімнату.

Я представив Михайловичеві наших послів і він із цілим домом радів сприводу відвідин таких високих гостей, показав їм ті свої мистецькі кімнати й свій величавий млин та, врешті, погостив нас. Посли подякували Михайловичеві за довгу його гостинність для мене, як народного делегата на слов'янський конгрес, а потім, разом зі мною, удалися до гостинниці "Під зорею", перед якою то гостинницю започатковано було під час революції концентрування війська.

Вечором зібралися усі члени делегації в ресторані тієї гостинниці, тільки один єпископ Яхимович вечеряв у своїй кімнаті. В ресторані грали в той час чеська музика, яка, дізнавшися про нас, руських послів, розвеселювала нас нашими руськими коломийками, котрих я, гостивши в Празі, навчив чеських співаків і музик. Обдарувавши музик за те розвеселення, післали ми їх під двір кімнати єпископа, який ще не спав, щоб і йому заграли коломийки. Єпископ дуже втішився музикою та щедро винагородив музикантів за неочікувану приємність.

Наступного дня вернулись ми до Кромерижу. На еру засідань державної ради в Кромерижі припало теж іменування о. Григорія Шашкевича радником міністерства, і це, як відомо, за зна-

мениту оборону міністра Франца Стадіона проти нападів на нього збоку поляків. Багаторічне вдергання на тій високій посаді о. Шашкевича було першим і по сьогоднішній день останнім виважом прихильності правительства Австрії до галицько-руського народу.

Як уже сказано, були крім руських послів-інтелігентів також кілька руських послів-селян, зовсім неписьменних. Один із них знов читати по руськи, то й прочитував своїм товаришам мої руські переклади доповідей із державної ради.

З тими селянськими послами переписувались їх жінки й родини, описуючи свої родинні й господарські потреби та справи. Наші селяни не мали поміж собою нікого, хто б їм ті листи прочитував та відповідав на них; для того вдавалися вони часто до мене з проханнями, щоб я їм надіслані листи прочитував і на них відповідав.

Кілька відповідей на листи, особливо до жінок, я написав так цікаво й мило, що й інші селянські посли, дізнавшись про таке, стали горнутися до мене з проханнями, щоб також і їхнім жінкам та родині я писав такі гарні листи. За те вгощували вони мене й нагороджували грішми так, що я мав із тієї писарки чималий дохід.

Раз якось прийшов до мене селянський посол із Тисъменниці біля Станиславова, Василь Петришин, та дав мені прочитати листа від його жінки. Там було написано, що злодії вибрали з його стайні щонайкращі воли. У листі жінка дорікала послові Петришинові за те, що він будьто би волочиться й не працює, та домагалася, щоб він вертався додому. Коли я прочитав те письмо Петришинові, він страшенно зажурився, не так через дорікання жінки, як задля шкоди, яка була для нього тим більше прикра, що Петришин був дуже скупий.

Той посол Петришин, як тільки дістав посольську платню, крився по закутках, щоб ніхто не бачив, як то він розкладає ті гроші (300 зол.

фльоренів), як завиває кожний банкнот у посольські стенографічні паперці й пакує в свою величезну калитку, яку прив'язував до себе шнуряними ременями та ніколи її не скидав, а вночі спав навіть на ній. Наніч Петришин упрошувається в кімнату до інших послів і тільки на празники купував собі за 5 крайцарів м'яса, в інші ж дні жив сухим хлібом.

Коли я тому Петришинові прочитав листа від його жінки й порадив йому, післати їй 300 зл. р. на купно других волів, він відповів мені гнівно: "А це по якому було б! Тож коли монарха призвав мене сюди, щоб я йому радив і боронив його царства, то повинен був поставити біля моєї стайні сторожу, щоб злодії не могли вкрасти волів. А як не було сторожі, то держава повинна мені тепер за ті воли заплатити, бо вони коштували мене 300 зл. р.".

Розвеселившись такою претенсією посла Петришина, я став йому поважно пояснювати, щоб він із такою мовою не виходив нікуди й не виставляв себе на сміх, бо не ціsar його сюди кликав та й без його поради обійшовся б. А вибрали його послом і прислали сюди виборці, отже він міг би мати хіба більше право вимагати від виборців, щоб йому волів відкупили. Та мої переконування були даремні і Петришин рішуче обстоював свої претенсії до цісаря. Отже, щоб і наших послів трохи розвеселити, сказав я Петришинові, що я, будучи в парляменті тільки перекладачем а не послом, не можу йому нічого більше в тій справі порадити; нехай він краще звернеться з тим до наших учених послів, а вони вже йому в цій справі дадуть пораду.

Петришин удавався зі своєю справою до всіх наших послів-інтелігентів, а вони розсмішенні його претенсіями, порадили йому теж не підносити таких домагань. При тому ж натякали на його торбу, повну банкнотів та радили виняти з неї

400 зл. р. і післати жінці на купно других країн волів.

Невдоволений такою порадою руських послів-інтелігентів, Петришин удався поміж своїх товаришів-селян, а вони, деякі жартома, деякі ж із незнання, порадили йому, щоб він вніс домагання на руки предсідника парляменту та просив державну раду вирішити: звернути йому з державних грошей 300 зл. р. за вкрадені волі. З тим проектом посол Петришин звернувся до мене та просив написати йому таку петицію.

Тут уже було цілком неможливо відвести Петришина від того його, селянами-послами видуманого проекту. Отже я зробив таку петицію, навів у ній факт крадежі волів та просив, щоб державна рада, як послові, що працює для добра й безпеки держави, з фондів державних за ті вкрадені волі 300 зл. р. готівкою заплатила.

Вдоволений і повний надій на одержання грошей посол Петришин вніс свою петицію в державну раду, вручивши її самому президентові парляменту.

Президент, обізнавшись із змістом петиції, всміхнувся й велів секретареві прочитати письмо на засіданні повної палати послів. Коли секретар прочитав петицію, розлягся в палаті голосний сміх, посли стали бити в долоні та кричати: "Браво Петришин! Жівіо! Гат рехт! Як би його тут не було, то держава пішла б на дно! Реттер дер Монархі! Заплатити йому за волів! І т. п.

Треба було довго ждати, щоби посли вспокоїлись. І тоді президент сказав: "Такої петиції за регуляміном не можна трактувати, бо в регуляміні нема згадки про те, щоб держава мала звертати послам домові шкоди. Для того мушу цю петицію звернути назад панові послові Петришинові".

Наши посли, що сиділи біля Петришина, переклали йому цю відповідь президента на нашу мову. Петришин, довідавшися про негативну відпо-

відь, попав у злість і крикнув: "Виджу, що й тут нема правди! Коли вже справа так мається, то я вношу, щоби палата постановила тепер, у крайній мірі, щоб злодії не крали послам волів!"

Посли пояснили один одному це внесення Петришина. Палата стала знову сміячися й довго не могла заспокоїтись від безнастannого сміху, веселости й окликів: "Браво, браво, браво! Герр Петришин!" Цей сміх продовжувався дотого, що президент парляменту був приневолений відкласти засідання на короткий час, щоби палата могла успокоїтися.

Предложення посла Петришина з Тисмениці рознеслося наче телеграмою в цілому місті, а навіть по цілій державі, і неодин гурт сердечно сміявся оповіданням про той парляментський внесок.

Наводячи цю подію в Кромерижі, не сказав я моїм старшим читачам нічого нового, хіба моїм молодшим братам.

Скоро по цьому, себто по трьох місяцях засідань державного парляменту, цісар закрив сесії в Кромерижі і посли роз'їхалися домів.



Я вертався з єп. Григорієм Яхимовичем і крилощанином Куземським до Львова; вони намовляли мене не женитися, а висвятитися безженним, пропіщаючи мені, що при моїх правничих і богословських студіях та практичному образуванні я зможу осягнути скоріш вище священицьке становище та стати так корисним для клиру й Церкви. На таке предложення не міг я тим моїм високим настоителям і покровителям якось рішально відповісти; тільки заявив я, що це вже третій дуже вирішний крок у моєму житті, що вимагає зрілої надуми, бо ж від нього залежить усе моє часливе чи нещасливе майбутнє.

Зі Львова поїхав я до свого щурина, о. Андрія

Щуровського, у Волківці б. Снятина, за якого була віддана моя найстарша сестра Софія і якого дім був осередком і прибіжищем всеї нашої родини.

У той час, а було воно в другій половині 1849 року, друга моя сестра Катерина була вже віддана, та скоро бездітною повдовіла, а третя сестра Тереза вийшла була заміж за о. Івана Бородайкевича в Погорілівцях на Буковині; мій старший брат Ігнатій був уже адміністратором капелянії Маріямпіль над Дністром (жонатий із панною Вісгофер), а молодший брат Іван був у той час ад'юнктом при повітовому уряді в Кімполюнзі. І так було нас у той час іще трьох братів і три сестри, всі подруженні, тільки я один парубок.

Моя найстарша сестра Софія Щуровська мала вже семеро доньок, та ні одного сина. Вернувшись, майже по двох роках (бо по закінченні 4-го року богослов'я я не був у Щуровських, а просто зі Львова був посланий як делегат у Прагу, звідки виїхав до Кромерижу) до Щуровських, а не міг натішитися рідними, а вони мною. Вони, розуміється, всі наставали на те, щоб я женився. Але не рішивши ще, чи буду женитися, чи, як радили мені духовні наставникі, висвячуватися безженним, я не спішився з тим вирішенням, а пробуваючи між ріднею, цікавився більше моїми семи сестрінцями; чотири з них подружили живі ще їх родичі за священиків, а решту, по смерті родичів, я як опікун теж повіддавав за священиків. І так сталося за пословицею: "Де діточок сім, Бог дасть долю всім!"

Так пройшло мені знову два роки, 1850 і 1851, а моєму життю минуло 32 роки. Цей мій вік примусив мене накінець вирішити: женитись мені, чи ні? — і я рішився за першим: женитися. При вирішенні цього руководили мною такі мотиви. За своєю природою й наставленням не бігав я

ніколи за достоїнствами й почестями, а вже від молодості був духа демократичного і при тому поважного. І так, коли я ще як 10-тирічний хлопчик побачив раз на вулиці, як жидок бив селянського дітвака, так мені жаль стало його, що я мов скажений кинувся на жидка та побив його до крові в обороні селянського маленяти. Також виказував я вже замолоду священицького духа, бо любив церкву й богослуження. Може бути, що саме задля цього мій батько добавив у мені священицького духа та наказував мені при своїй смерті стати священиком. Також подобалася мені думка, що як духовний чи світський достойник матиму обов'язок приказувати підчиненим та що круг діяння такого достойника більше стиснутий і обмежений до пера і стола, тоді, коли світський священик виповняє більше обов'язки Христового учня та, зустрічаючись безнастанно з народом, може більше причинитися для його дочасного й вічного добра. Вкінці руководило мною при цьому рішенні теж і те, що безжений чоловік, за дуже малими виїмками, не може жити щасливо й пожиточно. Для того ѿ сказав наш Сотворитель: "Недобре є жити чоловікові одному на землі, сотворімо ж йому помічницю".

Вирішивши оженитись, проте не легко було мені знайти жінку, яка мала б такі прикмети: не була б надзвичайною красою, але присменою жінкою; не була б освічена за французькою мовою, а знала б домашнє господарство й обов'язки замужньої жінки; не була б над міру багатою, але й могла б мені дати удержання перед руко положенням і на першій посаді. Довгів у мене не було і я був певний, що зможу дати удержання жінці.

В околиці було багато священицьких дочек дуже чесних родичів, які мене, в тому часі широко відомого священицького кандидата, бажали мати своїм зятем. Але все заходили якісь там не-

передбачені умовини, які мене відклонювали від остаточного моого рішення. І так минув знов один рік, себто 1852. Накінець, за Божим Провидінням, знайшов я собі жінку, яка вповні відповідала моїм бажанням; і то якось випадком.

Бажаючи побачити прославлені Карпатські гори й водопади, поїхав я в Микуличин, відвідати моого давнього друга й товариша з семінарії, о. Івана Крижановського, що в той час був адміністратором парохії в Микуличині. Пробув я в нього кілька днів та говорив із ним також про мій намір оженитися. Він, як близький сусід руської Мармароської околіці в Угорщині, знатав багато тамошніх руських священиків та й захвалював мені доньку вдівця о. Івана Андроховича, угроруського пароха в Трибушанах, яка була вихованицею бездітних подругів о. Івана й Каролини Брана, пароха в Богдані, та як така пробувала від свого дитинства в домі згаданих її виховників у Богдані.

Захваливши цю дівчину а також її батька й виховників, повіз мене мій друг зимою 1852 року в Ясень, перше пограничне містечко Угорської Руси, яке по-мадярському називали Кереш-Межо, в дім пароха цього містечка, о. Івана Романця, що приятелював із домом Богданського пароха. Було воно саме в день ім'янин о. Романця, на які приїхали до Ясена також Богданський священик із жінкою й захваленою своєю вихованицею Терезою.

Там я вперше познакомився з захваленою вельми панною Терезою та з її виховниками. Дівчина так мені подобалася, що в душі вирішив я: коли вона не стане моєю жінкою, то не буду женитися. У товаристві їх провів я один день та й подобався прибраним батькам дівчини, які вже давніше чули про моє життя від о. Крижановського та мене, як заслуженого патріота шанували; то й коли мій староста о. Крижановський

виявив їм мій намір щодо їх вихованки, вони радо на це пристали. Також дівчина, коли їй на самоті батьки про той намір сказали та просили її гадки й волі, хоч була ще дуже молода (бо в той час скінчила щолиш 16-тий рік життя), також згодилася на моє предложение.

Оставалося ще засягнути гадки і згоди її рідного батька, о. Івана Андроховича, пароха в Трибушанах. Для тієї цілі поїхали ми наступного дня разом, себто виховники з вихованицею і я, до цього ж батька її в Трибушани. Приїхавши там під вечір, о. Брана пояснив о. Андроховичеві мій намір оженитися з його дочкою, а своєю вихованицею, та просив його гадки й дозволу. По тім голос забрав я та зробив предложение отцеві й дочці. Батько взяв доношку на розмову, представив їй важність цього кроку і сказав їй, що залишає їй свободу рішення в цій справі. Коли ж дочка рішилася на це подружжя й дістала загальну згоду, наступила розмова про придане.

Батько Тереси у своїй угро-руській щирості запитав мене: якого приданого я бажав би, зазначуючи при цьому, що угро-руські священики не всилі давати своїм доношкам велике придане. Видно гадав він, що я буду ставити великі домагання. Я відповів, що і без приданого візьму його дочку за жінку, та коли він хоче дати хоч маленьке придане, то не мені, а своїй дочці, а я на все погоджується. Тоді заявив мені батько: "Я не можу дати моїй дочці більшого приданого, як 400 зол. ринських готівкою, без усякого движимого чи недвижимого майна". Опікун о. Брана з жінкою обізвався на те: "А ми доставимо нашій вихованці виправу та зробимо весілля".

По обосторонній згоді на ті умовини, ми договорилися щодо дня весілля в Богдані, а в половині березня 1853 року я взяв шлюб із 16-літ-

ньою Тересією, донькою о. Івана Андроховича й вихованицею о. Івана й Кароліни Брана в Богдані.

Ще повинен я тут додати, що виховник моєї жінки, о. Іван Брана, задля свого зразкового душпастирства, дружнього співжиття з усіма світськими й духовними особами та задля своїх безчисленних добродійств супроти бідних і сиріт, був широко відомий у цілому Мармароському комітаті, а за всі ті всесторонні заслуги був нагороджений достойнством декана, консисторського радника, врешті навіть декорований орденом Франца-Йосифа.

Від повороту з Праги й Кромержу до моого подружжя (березень 1853 р.) пройшло знову три з четвертиною років, а мені пішло на 33 рік. Супроти цього годі було довше тратити час та треба було поспішитися з початком священичого звання. Для того зараз по вінчанні, діставши від татової жінки 400 зл. р. умовленого приданого, від'їхав я з Богдані на рукоположення, учасливаний добре вибраною жінкою й її достойною родиною.

Але тут сподобалося Богові ще раз випробувати мене непередбаченою прикрістю та на часок засмутити нею мое щастя.

Як уже відомо моїм читачам про мое семінарійне життя, тодішній ректор о. Іван Бохенський постановив мене, як провідника так званої семінарійної бавх-революції в 1846 році, вигнати з семінарії. Коли це йому не вдалося, то він, стрінувши мене опісля на коридорі, сказав мені: "Пан миє пржед метрополітом очерніл, але я кєдись на пану сен помщен!" (Покійний Бохенський ніколи по руськи не говорив).

І прийшов той день пімsti в пору, коли я явився до рукоположення. Бохенський був уже

тоді єпископом-суфраганом і як такий повинен був мене з доручення митрополита Михайла Левицького рукополагати. Коли я явився перед ним і просив принести мене до рукополагання, єпископ Бохенський відповів мені різко: "Я вас не буду святити, бо пан не мають покликання на священика!"

Коли я спитав єпископа про причини, він відповів: "Пан уже в семінарії бунтував алюмнів, а потім волочився по світі, по Відні, Празі, Кромеріжі, по купелевих місцевинах і Бог вість кудою та вів неморальне життя!"

На таке завважив я, що повернувшись з Відня та вступаючи в семінарію я виказався перед митрополитом Левицьким і перед єпископом Яхимовичем найкращими свідоцтвами, а в Прагу й Кромеріж вислава мене "Руська Рада". На це сказав Бохенський: "Пан можеш їхати до дому, а я напишу до намісництва, щоби по місцях, де ви бували, слідило за вашим життям, а коли не виявиться проти пана нічого злого, то я скажу пана повідомити і тоді можете приїхати на ординацію!"*)

*) З опису автора виходило б, що єпископ Бохенський був проти нього зле наставлений, буцімто тільки через подію "бавхреволюції" в семінарії, яка непрямо зверталася проти тодішнього ректора, а пізнішого єпископа Бохенського. Але, ніде правди діти, єпископ мав право до заекідів "неморальності" авторові ще й з інших джерел. Ось для прикладу: (Далибор) Петро Головацький писав до свого брата проф. унів. Якова Головацького, в листі (п. 225) 27. VIII. 1849, про тодішнього абсольвента богослов'я О. Заклинського таке: "...Заклинському, котрий яко картьюжныкъ свою честь пострадавъ..." (Пор. др. К. Студинський: Кореспонденція Якова Го-

На таке відповів я, що не можу без рукоположення вертатися до своїх, ані до жінчиної родини; що я не противний тому, щоб Ординаріят за посередництвом намісництва зробив слідство проти мене. Але доки вислід цього слідства не буде відомий, то не можу іхати зі Львова, а буду ждати вислідів слідства на мій власний кошт.

Із великим трудом випросив я в єпископа, щоб дав мені дозвіл жити на пресвітерії, а я в надії, що проти мене нічого злого не виявиться, буду в катедрі прислуговувати та приспособлюватися до священицького звання. Єпископ післав до президії намісництва своє домагання розслідити мою поведінку, а я особисто явився в тодішнього намісника графа Голуховського, просити за прискорення слідства.

Слідство тривало п'ять місяців. Продовж цього часу я успокоював листовно мою жінку й її родину та займався услугою при церкві й читанням проповідей і богословських творів. Тоді теж написав я мій перший вірш, присвячений моїй дружині:

Коб я крила мав,
Як орел літав;
Взлетів би под ясну зорю,
А з-під ней на Чорногору,
Де тебе пізнав!

ловацького в літах 1835-49. — НТШ. Львів 1909. Стор. 380). Виходить, що до єпископа Боненського мусіли бути дійти теж такі погані слухи про Заклинського, то й не диво, що єпископ був проти такого богослова морально насторожений. Зрештою, уважний читач і зі самих споминів Заклинського спостереже багато недомовлень з одного, а вибілювань себе самого автора з другого боку... Людська річ, бо ж малохто хоче сам себе ставити в сумнівне світло.

Там би полетів
І на явір сів,
Що при хатці над Тисою
Разом виріс із тобою,
І з тобою цвів!

Там би тебе ждав,
Серця голос слав:
Вийди, мила серцю мому,
Ко вірному другу свому,
Щоб тя повітав!

Щоб тя повітав,
К серцю притуляв,
Твоїм очкам придивлявся,
Твойов красов возхищався,
Личко цілував!

Дарма гадка та,
Бо крил все нема,
Найже гадка крилом своїм
Вість несе о чувстві моїм,
К тобі любезна!

Але всі успокоюючі листи й поезії до жінки були безуспішні. По всій Мармарощині рознеслися слухи, що владика не буде мене святити та що я — за політичні злочини — замкнений у львівській тюрмі. Такі слухи так занепокоїли батька й опікунів моєї жінки, що вони один одному дорікали за те, що дали дозвіл на моє подружжя з їх доношкою.

Вкінці по 5-ти місячному протяганні прийшло від президії намісництва до митрополичого ординарія письмо з заявою: по строгому розслідуванню, у яких пробував Олексій Заклинський, не найдено проти нього ніяких закидів, навпаки ж: наспіли урядові свідоцтва, що цей семінарист

скрізь чесно й морально проживав. Тому намісництво не має ніяких причин противитися руко положенню цього семінариста.

По одержанні цього письма єпископ призвав мене до себе та наказав приготовлятися до свячень. За три неділі висвятив мене та післав на посаду парохіяльного сотрудника в Чернівці на Буковині.

Як відомо, в неділю Зшестя Св. Духа йде митрополит або єпископ-помічник у супроводі крилошан і процесії на цвинтар, де при участі сили людей, що відвідують могили своїх рідних, відправляється торжественний паастас із відповідною проповіддю. Єпископ Іван Бохенський, руко положивши мене перед тією неділею, закликав мене до себе та наказав мені в той день сказати проповідь на цвинтарі, кажучи: "Хочу переконалися, чи вміють пан сказати проповідь!"

Я приготовився та мав на кладовищі проповідь про вмерлих, яка так подобалася й зворушила слухачів, що по всьому Львові про неї говорили. Також і єпископ похвалив мене за ту проповідь. "Аж тепер я переконався, що пан мають покликання й душпастирський талант. А що було, то забудь, бо Бог різними шляхами веде людину до мети. Ідіть, пане, здорові на свою посаду в Чернівці, а там матимеш поле розвинути свій священицький і проповідницький талант".

І так закінчився третій Божий допуст проти мене та пімста єпископа на мені, — і знов настала радість для мене, для моєї дружини і всіх моїх рідних.

Другого дня відслужив я в катедральній церкві подячу св. Літургію, що Бог поміг мені, по стільки досвідах, виповнити заповіт моого вмираючого батька. Попрощавшися з усіми, поїхав я до своєї жінки на Угорщину.

Я сповістив свою жінку в Богдані про день мо-го виїзду зі Львова та про день бажаного пово-роту на Станиславів, Богородчани, Надвірну, Микуличин і Яблоницю, через Карпати в Угор-щину. В назначений день виїхали назустріч мені жінка, її батько о. Андрохович та опікуни о. Брана зі своєю дружиною, щоб очікувати мене в Яблониці, де ми таки і стрінулися.

Не буду описувати невимовної радості при-тій зустрічі, нехай читачі самі собі її уявляють. Раділи ми всі та, покріпившись у Яблониці запа-сами привезеними з Богдані, виїхали за Карпа-ти в містечко Ясень, прозване мадярами на Ке-решмези. Там переноочували в місцевого пароха о. Івана Романця, в якого я перший раз пізнав свою дружину, та наступного дня приїхали в Богдану. Дізnavши про мій щасливий поворот, сусіди й приятелі з'їхалися наступного дня дуже числен-но, поділити радість нашого дому сприводу мо-го повороту та сповістити нас про байки, які ходи-ли про мене в Угорщині.

В Богдані пробув я один тиждень, продовж якого опікуни приготували свої вихованці, а те-пер моїй жінці, її віправу. Попрощаючись зі слізами в очах, з її достойними й милими роди-чами, виїхав я із жінкою на місце мо-го призначення в Чернівці.

Гроші 400 зол. ринських, які я дістав від жін-чиного батька, були призначені на моє ад'юсту-вання й на перше умеблювання нашої домівки. Але п'ятимісячне життя на власний рахунок у Львові, закуп конечної мені світської й духовної одяжі, гостинці для жінки, розходи при рукопо-ложені та поїздки вичерпали, при найбільшій ощадності, оце жінчине придбане так, що приїхавши в Чернівці між пусті стіни поміщення паро-

хіяльного сотрудника, я найшов у моїм гаманці усього кілька гульденів.

Трудно було заховати перед жінкою моє скрутне положення; ми обчислилися з моєю калиткою та найшли в ній 2 зол. рин. 50 крайцарів. Але жінка, хоч молоденька, зате обдарована від Бога природним розумом, добротою серця й упованням на Бога, не дала мені журитися, а сказала, що коли Бог серед тяжких спокус довів мене щасливо до священичого звання, то Його Прovidіння не дасть мені тепер із нею загибати. Жінчині слова ободрили мене і ми пішли на приходство, до крилошанина Максимовича, представитися йому і його великій родині.

Крилошанин Максимович, його жінка й рідня вже тоді були знані зі своєї гостинності, людянності і християнської добродійності. Вони привітали, приняли й угостили нас як друзів, а дозвідавшись, що наша хата ще порожня а ми ніяких меблів із собою не привезли, засобили нас часово своїми меблями й усікими речами, конечними для першого домашнього господарства.

Так переночували ми вперше в своєму домі. Наступного дня зранку явилась у мене одна чернівецька парохіянка, дала 2 зол. р. та просила, щоб я свою першу Літургію відправив у її наміренні за її здоров'я. По ній уже не замикалися двері: один за одним приходили парохіяни та приносили по 2 злр. на Літургії, і заки ще моя дружина вспіла одягнувшись, я зібрав уже около 50 злр. на самі св. Літургії.

Жінка дуже втішилася тим нашим початковим доходом та пригадала мені свої потішаючі слова: "Видиш, що Боже Прovidіння про нас старається!" Хотіла було приготувати каву на снідання, але не було ні дров, ні посуди — треба було знову посылати до канонікової за ними. Ба, та не було кого післати, бо ми не мали ще ніякої

прислуги. Коли ми говорили, як приготувати каву, ввійшла якась міщанська дівчина і сказала: "Я тутешня, називаюся Магдалина, донька тутешнього шевця. Я служила кухаркою, але що панство, в яких я служила, виїхали з Чернівців, то я залишилася без служби. Я чула, що отець духовні приїхали сюди за сотрудника о. каноніка, то й прийшла спитати вас: чи не могли б мене прийняти за кухарку? Мої родичі дуже бідні і я мушу їх удержувати зі своєї праці".

Втішились ми дуже її появою, не надумувалися довго, а спітали тільки, чи може вона зараз починати службу? А як відповіла, що може, а свої речі принесе пізніше, ми приняли її на службу та, маючи вже гроші, післали в місто за покупками. Купила дров, різної посуди, принесла від канонікової каву, цукор і сметанку, приготувала сніданок і так ми вперше посідали у власній хаті.

Ця служанка була дуже гарна і спосібна та служила в нас кілька років, доки не вийшла заміж.

Так щасливо розпочалася моя священицька служба в Чернівцях, і я знову пригадав собі слова моого вмираючого батька та тішився, що виповнив його волю.

Маючи жінку, що зналася на всіх ділянках домашнього господарства, а була обдарована Богом усіми прикметами серця й душі, я проживав із нею дуже щасливо. Вона старалася прихильним серцем зробити мої священицькі заняття і труди приємнішими, а я знов нагороджував її прихильність і доброту серця ревністю й священицьким поведінням.

До такого щасливого подружжя причинилися і наші дружні відносини з домом моого пароха. Бо коли його жінка й родина завважили великі спосібності моєї дружини, покору, доброту і при-

язне відношення конверсаційне, полюбили її як свою дочку, а вона старалася всячими послугами їм за таке віддячитися.

Не менше і мій парох, бачивши мої священицькі здібності і при цьому раду поміч йому в усіх ділянках душпастирства, полюбив мене та відносився до мене з великою повагою.

Ободрений такими прихильними умовинами я почав щораз краще розвивати свою священицьку діяльність, не жалуючи ніякого труду чи жертви. Як парохіяльний сотрудник виповняв я всі доручення моого наставника в усіх ділянках душпастирства точно і радо. Я служив на переміну недільні і празничні Богослуження, проповідував і катехизував, приносив хворим Св. Тайни, хрестив, відправляв менші похорони, невтомно помагав при великодній сповіді, відвідував парохіян із колядою та йорданською водою і под. Вінчання, знатніші проповіді й водосвяття над хворими, яких на Буковині, особливо ж у Чернівцях буває дуже багато, виконував сам канонік, як настоятель парохії. Кромі сотрудництва в парохії о. канонік приділив мені ще душпастирство в головному шпиталі і в'язниці карного суду.

У чернівецькій гімназії було в той час більше русинів-католиків, аніж поляків і німців, але для них усіх був тільки один латинський катехит, що подавав науку релігії тільки за латинським обрядом; також ексгорти мав він у свята латинського обряду для гімназистів обидвох обрядів.

Таке положення справ нашого обряду в гімназії здавалося мені дуже аномальним, то й стався я створити при цій гімназії також руську катехитуру. Для того вініс я, за згодою моого настоятеля о. крилошанина Максимовича, прохання до правителства за створення русько-уніяцької катехитури при гімназії, приймаючи на се-

бе ведення тієї науки. Цьому проханню не противився тодішній директор гімназії Вольф. чоловік дуже чесний і справедливий; навпаки, він підтримав мое прохання і катехитуру створено.

Зараз із початком наступного шкільного року, мабуть 1855, створено руську катехитуру при гімназії в Чернівцях так, що руський катехит для руської молоді в 4 нижчих клясах викладав у назначеніх годинах літургіку, а в неділі й руські свята мав для руських учнів цілої гімназії експерти. Так приняв я на себе, крім тяжких обов'язків сотрудника, ще й труди й обов'язки катехита та викладав якийсь час у неділі літургіку.

Маючи, як катехит, вплив на руську молодь у гімназії, я старався звеличати наші Богослуження церковним хоровим співом. Для того спровадив я в Чернівці Теодора Коржинського, що саме покінчив був тоді богословські науки, нинішнього пароха Жаб'я, славного вже тоді співака, тримав його в себе шість місяців та постараався, щоб він за той час завів у нашій церкві хоральний спів.

Отець Коржинський спровадив із Львівської духовної семінарії всі ноти недільних і празничних Богослужень та псальмів, переписав усе те на 4 голоси, вибрав із-посеред гімназійних руських учнів відповідні голоси та склав із них чиленний квартет. Протягом його в мене перебування обучив їх у церковному співі з таким успіхом, що в неділі й свята сходилася в нашу уніяцьку церкву міська інтелігенція всіх народностей, насолоджуватися таким прекрасним хоровим співом. А в Велику П'ятницю й Суботу в церкві просто тиснулася сила-силенна всіх кляс населення, бажаючи біля прикрашеного Гробу Господнього почути зворушливий спів страсних псальмів.

По віході вчителя цього хору, о. Теодора

Коржинського, виробилися між співаками диригенти, які навчали й вели хор аж до закінчення ними гімназії. Між тими провідниками хору визначався великим музичним талантом о. Порфірій Бажанський, нинішній парох у Сороках львівського деканату, відомий тепер композитор.

Тут повинен я сказати, що саме в часі моого перебування в Чернівцях, через непорадність православного духовенства з одного боку, та мою й крилошанина Максимовича душпастирську ревність із другого боку, громада Бояни, в якій місцевий православний парох цілими роками не мав проповідей ані катехизації, перейшла на унію й залишилася в цій вірі посьогодні. Цей факт переходу Боян на унію був причиною, що буковинське православне духовенство стало краще відноситися до своєї пастви та ревніше виповнювати свої душпастирські обов'язки по своїх церквах і парохіях, що продовжувалось було аж до кінця життя буковинського (православного) єпископа Гакмана.

Маючи дуже багато обов'язків у парохії й школі, я проте не відмовився ще одного нового обов'язку: на прохання буковинського краєвого президента приняв я місце перекладчика для московських письм, яких тоді багато приходило з Росії до буковинського правительства. За виконання цього нового обов'язку діставав я від правительства 200 злр. на рік. Це мое нове заняття коштувало мене багато труду та забирало багато часу, часто вночі, знов же вдень мав я свої шкільні й парохіяльні заняття.

Таким багатьом працям відповідав і мій матеріальний стан. Отже діставав я за сотрудництво в парохії 200 зр., як перекладач московських письм із Росії теж 200 зр., а як катехіт гімназії, капелян шпиталю й арештів 100 зр. Крім тієї загальної суми 500 зр., приносили ще єпітрахильні

приходи за священодії, які мені парох доручав, других 500 зр. З огляду на те, що в той час уважали мене в Чернівцях за першорядного проповідника, прошено мене на всі більші вірменські й латинські похорони з проповіддю, за що мене парохи відповідно гонорували.

Так отже моє матеріяльне положення в Чернівцях було, сказати б, просто блискуче, а додати б, що в той час усе було далеко дешевіше та й матеріяльні відносини серед населення були далеко кращі, як сьогодні.

**

Як уже сказано, я з дружиною приїхав у Чернівці 1853 року та проживали ми дуже щасливо. Вона була моїм янголом хоронителем, потішала мене в тривогах та бодрила по трудах як вірний друг і приятель моого життя. Ідучи за її порадами, я виробив собі в усіх чернівчан любов і повагу та, можу сміло сказати, пережив там із дружиною найщасливіші літа моого життя.

Та недовго насолоджувавсь я тим щастям. Після шостирічного подружнього життя моя дружина 1859 року важко захворіла. Даремні були піврічні старання найкращих чернівецьких лікарів: здоров'я моєї дружини не покращало. На пораду тих лікарів весною 1960 року завіз я дружину до її опікунів на Мадярщину, на свіже повітря й купелі. Та ні купелі, ні тамошні лікарі, яких приходилося привозити з віддалі кільканадцяти миль, не зуміли вилікувати моєї дружини. По шостимісячній тяжкій недузі вона закінчила своє життя 7 жовтня 1860 року, залишаючи троє сиріт: шостирічну доньку та двох хлопчиків, одного чотирилітнього й одного 12-ти місячного.

Зі смертю жінки закінчилось моє щастя та радість батька й опікунів покійної. Вся околиця

затужила за цею янгольською жінкою та прибула на її похорони.

На гробі покійниці казав я насипати гарну могилу та написав на честь покійної відому пісню "Там де Чорна Гора сумно", а десять років пізніше, коли вже моя донька виросла, другу пісню, ще маловідому, на іншу мелодію, — які ось тут наводжу з першого чистопису:

Там де Чорна Гора сумно
Угрів край вітає,
Там де Біла Тиса шумно
Чорну доганяє:
Там ти, ангел мій миленький,
Як цвіт процвітав,
Там ти літа молоденькі
В щастю проживав.

І я, щастя шукаючи,
В той край заблукав,
Долі собі глядаючи
Тебе ізобразив:
Бог злучив мене з тобою,
Щастя, долю дав;
Ох, чому ж так молодою
Тебе мені взяв!

Ти мя вірно полюбила,
Я тебе любив,
Ти щасливо зі мнов жила
І я в щастю жив:
Де ж, ой де жи ти поділась,
Вірний друже мій,
Чом так скоро улетілась
В вічний супокій?

Днесь мої печальні очі
Гіркі слізози ллють

Твої діти днем і ночю
Свою маму ждуть:
Прийди, мила, к мужу твому,
Сльози утули,
Прийди, мамо, к дому свому,
Діти накорми!

Тата все вони питаютъ:
Де маму подів?
З плачем мені докучають,
Чом тя не привів, —
Вставай, мертвa, з супокою,
Діти посіти,
Або разом із тобою
В гріб мене прийми!

Десять років по смерті жінки написав я другу, ось таку пісню:

Кажуть мені люди, що мій друг живе,
Десь на тому світі там на мене жде;
В щастю проживає, лице Бога зритъ,
Ніколи не плаче, ані не тужить!

Коли ж ти, миленька, в щастю там живеш,
Ніколи не плачеш, ані не тужиш;
Чому ж ти не взяла мене в тот живот,
Чом там не забрала і твоїх сирот?...

Мні без тебе тужно, скучний ми той світ,
Всім життя веселе, лиш для мене ніт!
Діти твої тужать, матері іщуть,
Як билинки в полі без тебе ростуть.

Дочка твоя мила все на небо зритъ,
Цвіточки збирає, на твій гріб несетъ:
Щоби ти ізбрала щастя ей цвіток,
На главу поклала матерній вінок.

Дух жінки:

Не тужи, мій милив, не ридай мене,
Смерть не розлучила мене від тебе;
Діти мої виджу, від зла соханю,
За них Бога молю і благословлю.

Дочку мою виджу, як в небо глядить,
Всегда виживаю, як ко мні спішить,
Цвіточки збираю, до неба ношу,
І щасливой долі все для ней прошу!

А як дасть Бог долю, я до ней прийду
І сама уберу мою молоду,
Косоньку розчешу, віночок сплету
І в святую церкву з милим поведу.

Коли я вернувся по похоронах жінки в Чернівці, мое серце й дух були зламані і я перебув зворушливу сцену з осиротілими дітьми. Побачивши, що я приїхав без мами, стали вони мене розпитувати, а опісля плакати й ридати, чому я не привіз мами з собою? Не мав я чим їх потішити, хіба тим, що невдовзі привезу їм їх маму назад.

Утрата жінки й осиротіння дітей були для мене найстрашнішою карою і я був би може й упав під цим хрестом; але тричі приснився мені мій батько та ободрив мене словами: "Бодрись, сину! І не падай під хрестом, що тобі його Бог післав, а шукай своєї потіхи й милості Божої в священстві, яке Бог вибрав для тебе!"

Цим сном я ободрився та, кріплячись Божим духом, занявся ревно своєю священицькою діяльністю, але з рішенням змінити свою посаду в Чернівцях на якусь іншу та так бодай таким способом убити свою тугу. Для того вініс я до митрополита Григорія Яхимовича прохання, щоби переніс мене з Чернівець. На основі мого про-

хання дістав я завідательство опорожненої на той час парохії в Городенці.

При віході з Чернівець дістав я від моїх настоятелів найкращі свідоцтва, а саме: від моого настоятеля з парохії, від директора шпиталю, від президента карного суду, від дирекції гімназії, і від краївого президента Буковини за переклади московських документів на німецьку мову.

В Городенці був я завідателем повний рік, себто до жовтня 1862 року. Там зробив я новий список парохіян та нашов понад 500 душ більше, ніж було досі вписано; далі завів порядок у метриках і і. книгах, нашов около 100 моргів церковного поля більше, чим було в уживанні моого покійного попередника, врешті зібрав 500 зр. на будову парохіяльної церкви св. о. Николая. На свій кошт казав я спорядити високу ікону св. о. Николая та так заохотив парохіян до жертв на цю церкву.

Із Городенки я переселився на завідательство парохією Козлів, бережанського деканату. Там привів я теж до порядку метрикальні книги, виготовив точний список парохіян та під враженням смерти незабутнього митрополита Григорія Яхимовича (у квітні 1863 року) написав віршу на вічну пам'ять цьому архипастиреві руської Церкви та передовому борцеві за галицько-руську народність. Цю віршу надруковано в журналі "Галичанин", який виходив у Львові 1863 року, під редакцією Б. А. Дідицького і Як. Т. Головацького, квартальними випусками.

В осени 1863 року залишив я парохію в Козлові; на цю парохію прийшов тоді вже постійний парох. Із Козлова перевели мене на завідателя моєї теперішньої парохії Старих Богородчан. Моїм попередником у Старих Богородчанах був о. Николай Кропельницький, що прослужив на цій

парохії 44 роки та помер 19 (31) липня 1863 року.

На цьому завідательстві був я знов один рік, тобто до весни 1864 року. Будучи завідателем цеї парохії, а не маючи запевнення, що буду за презентованим, просив я в тодішнього митрополита Спиридіона Литвиновича завідательства парохії Надвірна та й дістав це завідательства на весну 1864 року. У Надвірній був я завідателем парохії теж тільки один рік, тобто до весни 1865 року, бо саме в той час дістав я презенту на мою теперішню парохію.

Нерадо приняв я цю презенту, бо ще за часів завідательства тією парохією довідався я про незгоди між покійним парохом Миколою Кропельницьким і парохіяльними сотрудниками в дочерньому селі Заріче, які старалися про піднесення цього ж сотрудництва до становища самостійної парохії. Але надії дістати парохію в Надвірній я не мав, а переноситися з сиротами щороку на інше місце приходилось мені дуже трудно. Супроти цього вважав я Стари Богородчани просто як призначену мені Богом парохію, отже приняв презенту, інституувався і в місяці березні 1865 року переняв парохію. У Надвірній залишив я пам'ять про себе тим, що навернув до свого обряду кільканадцять родин, які були узурповані до латинського. Це був саме час заведення конкордії, то й можна було протягом означеного речення змінити обряд.

Як парох Старих Богородчан я розвинув у своїй парохії таку діяльність, що в 1870 р. селяни Богородчанського повіту вибрали мене послом до державного сейму, в якім я заступав Станиславівську виборчу округу, тобто повіти Станиславів, Надвірну й Товмач.

Яку симпатію й поважання здобув я в парохіян, на те вказує їх письмо до першого станиславівського єпископа Преосв. Юліяна (Пелеша), в якім говориться м. і. таке:

"Коли наш парох прибув до Старих Богородчан, наша громада, особливо ж наша молодь, як свідчать стари люди, була до ґрунту зіпсuta. Мов у Содомі й Гоморі вселилися були в нас п'янство, нечистота, дикі подружжя, крики, родинні незгоди, а навіть і підпали. В селі панувала така безбожність, що церкви стояли порожні, а люди вмирали без великомої сповіді й покаяння. Наш парох зараз на початку свого душпастирювання виступив неустрашно та з усякою строгістю проти тих заблудів та своїми врочистими Богослужіннями, проповідями й катехизаціями навернув нас, парохіян, до нового життя. — Коли в 1874 році наспіло архиєрейське послання Митрополита Йосифа (Сембраторовича) проти п'янства, що було глибоко закоренилося поміж нашим народом, наш парох приняв це послання радо, не оглядався на ту жидівську воріжню, та розвинув у тому напрямі таку ревну діяльність, що наша громада не могла опертися силі проповідника Божого слова, побачила в тверезості свій порятунок, послухала голосу свого пастиря та приступила до тверезости так, що сьогодні вже лише мале число селян заглядає до жидівської коршими.

Наслідком заведення тверезости було те, що громада відновила дві дочерні й збудувала нову матерні церкву, ввела хоральний спів за нотами в Богослуженні, постаралася за переміну школи (дяківської) на державну з рільничим курсом, заснувала читальню, створила позичкову касу, якої капітал зрос упродовж 12 років із 750 на 3.080 срібних ринських, поставила сільську крамницю, постаралася дістати від правління 1.000 зр. допомоги та управильнення берегів ріки Бистриці, що робила громаді великі шкоди частими виливами і т. п. Такі спасенніся осяги завдячує наша громада лише своєму нарохові о. Олексієві Заклинському, який направду спас громаду від морального й матеріального упадку".

З нагоди посвячення новозбудованої церкви в Старих Богородчанах (посвячував Преосв. Юліян як Станиславівський єпископ), написав я "Молебную піснь к Покрову Пресв. Богородиці", присвятив пісню цьому ж єпископові та післав йому для одобрення й для вжитку в церквах. Коли мое прохання одобрено, я надрукував цю пісню в 3.000 примірників та розіслав даром по 600 прим. для кожної нашої парохії на руки ординаріятів для роздачі між парохії.

Від своєї молодості почував я любов до своєї руської народності і в цій любові я виростав, учився й кінчив свої науки. Коли став священиком, з'єднав я два обов'язки в одну душу: бути не тільки добрим душпастирем, але й також руським патріотом та трудитися на добро угнетеного й темного свого народу.

Перший раз виявив я назовні те своє патріотичне почування по закінченні богословських наук у згаданій вище моїй політичній боротьбі з польським адвокатом Суським при нагоді основин "Руської Ради" в 1848 році. За ту мою відвагу й рішучість "Руська Рада" вибрала мене делегатом на слов'янський конгрес у Празі, а опісля запропонувала мене на перекладача для руської мови при державнім парламенті в Кромерізі. Від того часу брав я посередно чи безпосередно як священик участь у всіх політичних рухах нашої Руси аж до пораження мене паралічем, що сталося 8 квітня 1887 року. (Мав тоді 66 літ).

Таким чином брав я активну участь у нашему народному русі яких 60 літ. Ця участь і дія зробили мене загально відомим серед усієї руської інтелігенції та народу. При перших виборах до громадських рад став я членом громадської ради в моїй парохії Старих Богородчанах та залишився ним до нинішнього дня. Також і в повітовій раді урядував я постійно, а відмовився від обов'язків

члена й заступника предсідника повітової ради щолиш тоді, коли тяжко захворів і так уже не міг сповнити своїх обов'язків.

У 1870 році, тобто на п'ятому році моого прибуття в Стари Богородчани, відбувалися вибори соймових послів. Поляки, жиди й урядники, а теж і деякі приєднані ними селяни ставили кандидатом тодішнього Богородчанського старосту Яна Чачковського, що був "генте рутенус, націоне польонус" (-руського роду а польської національності). Руським кандидатом, одобреним "Руською Радою", був тодішній парох старого Лисця о. Яворський.

Мене розгнівало те, що наш майже чисто руський повіт (на 50 тисяч населення є в нашему повіті 45 тисяч русинів, а решта це поляки, жиди й німці) має заступати поляк. То й у сам день посольських виборів раннім ранком я виїхав у містечко Богородчани, скликав руських виборців до церкви на Богослужіння за поміч Св. Духа, а по Богослуженні мав до них під церквою гостину виборчу промову, в якій порушив кривди руського народу в Галичині. Свою промову я закінчив порадою, щоб зібрані виборці віддали свої голоси на о. Яворського, якого "Руська Рада" поставила своїм кандидатом. Ця моя рішуча промова так подобалася виборцям, що вони всі поминули польського і навіть захваленого мною руського кандидата, а великою більшістю голосів вибрали мене послом.

Правда, що за цю промову "підбурюючу руських мешканців проти поляків", зроблено мені судово-карне слідство, але окружний суд у Станиславові не знайшов у моїй промові підбурювання проти польської народності. В цілому моєму поведенні власти найшли тільки той проступок, що я мав промову без дозволу ц. і к. староства під голим небом; за те покарав мене повітовий суд карою 15 зр. на користь бідних, що я й заплатив.

Про цю мою промову при виборі на соймово-

го посла в Богородчанах 1870 року розповідали мої селяни-виборці по всіх охресних повітах, у яких я і так був загально відомий із моїх проповідей, що їх говорив із нагоди різних святкувань. Кромі того сусідні повіти пізнали мене опісля також із моїх промов у соймі в обороні нашого бідного народу, що й було причиною, що в 1873 році вибрано мене послом до парляменту від сільських посілостей округи Станиславів-Богородчани-Надвірна-Товмач.

Коли мене "Руська Рада" поставила своїм посольським кандидатом, то не здався я тільки на саму прихильність до мене руського народу, але з кількома прихильниками моєї кандидатури обіхав цілу виборчу округу, представився як кандидат відповідним священикам і громадським старшинам та так забезпечив собі вибір до парляменту. То, не оглядаючись на всю адську проти мене агітацію, селяни всіх чотирьох виборчих округ голосували солідарно на мене і так великою більшістю голосів вибрали мене на посла до парляменту, де я діяв до 1879 року.

Не буду описувати свою діяльність у соймі й парляменті, бо про неї можна знайти сліди в стенографічних записках і періодичних виданнях. Тут скажу тільки коротко, що свої посольські обов'язки сповняв я безстрашно та не боявся сказати слова правди кожному, хто провинився супроти нашого народу, хто допускався на ньому кривди чи хто відмовляв йому прав, запоручених йому конституцією й обов'язуючими законами.

Що мої відзви, інтерпеляції і внесення на соймі й у парляменті не принесли великих успіхів, не я цьому винен. То був час, коли міністром для Галичини був д-р Фльоріян Земляковський, що противився кожній речі на користь руського народу в Галичині та приняв собі за засновок, поставити Галицьку Русь під повну залежність польської шляхти й жидів. Міністр Земляковський увесь наш народ представляв високим сфе-

рам як дуже шкідливий для австрійського правління та привів нарешті до того, що його словам (у Відні) вірили та погоджувалися на його предложення намірені проти Русі.

Не можу тут не згадати, що будучи послом до парляменту, видобув я і поставив знову на дений порядок справу встановлення руського єпископства в Станиславові. Було воно при нагоді дебати над резолюцією, що пропонувала скасувати латинське єпископство в Тарнові та прилучити його до установленого Краківського єпископства. З нагоди тієї резолюції 5 н. ст. травня 1879 р., себто при самому кінці каденції парляменту, забрав я голос та виголосив промову, що характеризувала положення нашої Церкви й народності. Ось вона:

"Я просив слова до тієї резолюції, яка має наміром з'єдинити римо-католицьке єпископство в Тарнові (в західній Галичині) з реактивованим уже єпископством у Кракові, бо при тій нагоді я знайду можливість говорити також про одне греко-уніяцьке*) єпископство у східній Галичині і саме про Станиславівське, за якого введенням у життя промовляють, коли не важніші, то принайменше такі самі рації, які промовляли за виконанім уже реактивуванням Краківського єпископства. І коли я тут ширше обговорюю те греко-уніяцьке єпископство в Станиславові, то, на

*) У першому виданні споминів о. Заклинського з 1890 р. скрізь стрічаємо фальшиві з українського національного становища терміни: "греко-уніатський", "римско-католический" (зам. латинського обряду!) і т. п. Ми тієї гадки, що такі терміни накинула була авторові редакція москово-фільської "Червоної Русі", в якій ці спомини тоді друкувалися. То й у дальншому вживатимемо вже принятих тоді термінів "греко-католицький" і под.

мою гадку, я ніяк не відступаю від предмету, бо й ті три католицькі єпископства, з огляду на Релігійний Фонд, стоять у відомому зв'язку і для того взаємно себе вияснюють.

Щодо змісту самої резолюції, іменно ж з'єднення римо-католицького єпископства Тарнівського з Краківським єпископством, то знаю добре, що як Його Ексцептії Пан Міністер Віроісповідань, так і представники Тарнавського єпископства такому з'єдиненню явно противляться.

І я також не можу згодитися на таке з'єднення, бо й теперішню пору не вважаю за відповідну для замикання існуючих уже єпископств. Живемо ж у часах, які нас поважно напоминають: церковних установ не тільки не касувати, а на-впаки, піддержувати їх і берегти, якщо не хочемо наразити себе на небезпеку, щоб багатоголова гідра щораз то поширюючогося соціалізму й нігілізму не загрозила і нашій державі. Для того я мушу заявитися за дальшим існуванням Краківського й Тарнівського єпископств.

У справі греко-унітського єпископства в Станіславові не буду ставити ніякого внесення, бо з огляду на те, що кінчиться каденція (парламенту), не вважаю, щоб був час на те. Але, як побачите з дальших моїх виводів, це єпископство нарешті мусить бути створене, то й метою моєї промови буде вам, чи там майбутній високій палаті й майбутнім оборонцям тієї справи, доставити матеріали, дані й основні зачіпні, які виявлять себе конечно потрібними при своєчаснім розгляді цього предмету. При тій нагоді маю теж намір обговорити й поправити заяву І. Е. Пана Міністра Віроісповідань, висказану в бюджетовій комісії з нагоди дебат про Краківське єпископство. Пан Міністер заявив там, що Релігійний Фонд нас не торкається, а ця заява викликала занепокоєння всього руського клиру. Для того прошу вас, Мої Панове, дозволити мені вділити хвили-

ну вашої милостивої терпеливости та прихильної уваги.

Приступаю до питання Станиславівського єпископства. Необхідність третього греко-католицького єпископства в Галичині признако ще 89 років тому. Вже в 1790 році галицькі греко-католицькі єпископи Білянський і Рилло, як своїх генеральних вікаріїв до Його Величества тодішнього цісаря Леопольда II вислали депутацію з проханням створити третє греко-католицьке єпископство у східній Галичині. 16 років опісля, а саме 1806 року, наслідник згаданих єпископів, греко-католицький єпископ Ангелович, звернувся з такою самою просьбою до тодішнього цісаря Франца I, але поширив її в такому дусі, щоб створено не одно, а два греко-католицькі єпископства: у Снятині й Городенці.

Але що в той час ведено переговори про піднесення львівського греко-католицького єпископства до достоїнства митрополита, то і те прохання було безуспішне. В 1842 р. відомий славний письменник і префект Ватиканської бібліотеки, Августин Тайнєр, закликав кілька разів теперішнього декана Малиновського післати йому доклад про потреби греко-католицького клиру Галичини, щоб у тій країні Унія сильно держалась і процвітала. Згаданий декан, у своєму докладі з 1842 р., між іншими різними потребами, згадав як особливу конечність створення нових греко-католицьких єпископств у Галичині, і саме в Станиславові й Тернополі. *Augeatur numerus epar-chiarum Tarnopoli et Stanislaopoli, etenim eparchiae Leopoliensis et Premysliensis tan-tum territorium ambiunt, tantamque popula-tionem comprehendunt, ut vix in toto orbe christiano similes ei dentur.* (-Належить збільшити число єпархій у королівстві Галичина на два єпископства, а саме в Тернополі й Станиславові, бо єпархії Львівська й Перемиська роз-

тягаються на таку територію і стільки населення обіймають, що ледве чи де в цілому християнському світі знайдеш їм подібне). Так говориться у згаданому докладі декана Малиновського. Проте і той доклад префектові Ватиканської бібліотеки був безуспішний. У 1849 році, отже в початку конституційного періоду, створилося в нас у Львові товариство "Головна Руська Рада", яке складалося з визначніших представників усіх руських станів та заступало населення цілої Галичини. Це головне товариство на 101-му своєму засіданні дня 14 вересня 1849 року обговорювало також необхідність третього греко-католицького єпископства, а признавши це конечним, виславо в депутації до Його Вел. нинішнього нашого Імператора тодішнього протоєрея Михаїла Куземського і професора Євстахія Прокопчица з тією ж самою просьбою, щоб у Станиславові якнайскорше створити третє греко-католицьке єпископство. Скоро опісля, і саме в 1850 р., тодішні греко-католицькі єпископи, львівський митрополит і кардинал Михаїл Левицький і перемиський єпископ Григорій Яхимович, вислали під днем 18 березня 1850 року нову петицію до Його Вел. нинішнього Імператора з дуже сильно умотивованою просьбою за створення третього греко-католицького єпископства в Станиславові.

Не хочу вам наводити — продовжав я дальнє свою промову в парламенті — всіх мотивів, які основно виказали необхідність Станиславівського єпископства; проте дозвольте мені підкреслити тільки деякі статистичні дані з тієї петиції, щоб ясною вам стала конечність створити таке єпископство. За дозволом пана президента прочитаю ті короткі дані. В петиції говориться (читає): "В цілій Австро-Угорщині живе рівно 3,600.000 греко-католиків, а 3,000.000 греко-православних, отже уніятів є на 600.000 більше ніж православних, себто нез'единених із Римським

Ірестолом. "Ті в більшості в Австро-Угорщині мешкаючі греко-католики мають усього 9 єпископів, а мешкаючі там як меншість греко-православні мають 19 єпископів, значить 10 єпископів більше. (Голоси з-права: Слухайте!). Та коли однак порівняємо з собою тих 9 уніяцьких єпископств щодо числа душ, то знайдемо дуже цікавий факт, що з цілого греко-католицького населення Австро-Угорщини на одну Галичину з Буковиною випадає 2,284.729, а на Угорщину 1,315.271 душ, себто на останню трохи більше як одна третина всього населення. Ті дві третини, що живуть у Галичині й Буковині, мають усього двох єпископів, львівського й перемиського, а ті, що живуть у великій меншині: греко-католики Угорщини мають самі одні 7 єпископів. (Голоси з-права: Слухайте!). Майже таке саме порівняння виходить, коли порівняємо з собою число єпископів латинського віроісповідання з єпископами греко-католицького в Галичині.

За статистичними даними з 1850 року було в Галичині з Буковиною 2,284.729 греко-католиків і 2,225.988 латино-католиків; перші мали на 45 тисяч людей більше. Не дивлячись на те, греко-католики мають усього тільки двох єпископів, іменно у Львові й Перемишлі, а латинсько-католицька меншина має чотирьох єпископів, і саме у Львові, Перемишлі, Тарнові і Krakovі. Але найбільш цікаво представляється ріжниця у відношенні між віроісповідниками і їх єпископами, коли застновимося лише над самими львівськими єпархіями обидвох обрядів. За статистикою з 1850 року львівська латино-католицька єпархія мала 530.208 душ із 238 матерніми церквами і майже таким самим числом священиків; а Львівська греко-католицька єпархія мала, за новішими статистичними даними з шематизму, 1,561.282 душі, 1928 церков і окото півтора тисячі священиків, не вчисляючи туди монастирів і семінаристів.

Отже запитую: чи найдете де ви в цілому світі таку велику єпархію? Думаю, що ні! У тій петиції представлено, що коли б греко-католицький митрополит хотів свою єпархію канонічно візитувати та вживав щороку на таку ціль тільки три літні місяці день у день, то для повної канонічної візитації було б йому треба цілих десять років. Чи може так воно діялись далі, те залишаю вашій оцінці. Але наведені тут статистичні дані, які від новішої статистики тільки небагато будуть різнистися, достаточні хіба, щоб виказати вам, як сумно представляється відношення греко-католицької Церкви в порівнянні з латинською-католицькою, і навіть греко-православною. З цього можна заключити як по-мачушиному трактувати нашу Церкву та яка пекуча є необхідність створити це третє єпископство в Станиславові.

Проте ви спитаєте, що сталося з усіми тими, особливо ж із останньою петицією? Який успіх мали ті петиції? Хочу відповісти вам на це питання. Останню петицію з 18 березня 1850 року правительство тодішнє узгляднило. Признано за необхідне створення такого єпископства в Станиславові, вставилися за нею в І. Вел. теперішнього нашого Імператора та внаслідок того з'явилось найвище рішення ще того самого року, два місяці по внесенню петиції, іменно 28 травня 1850 року; тим найвищим рішенням дозволено й розпоряджено створити це єпископство, очевидно з відповідним фондом, бо ж інакше не було б таке зарядження видане. На створення такого єпископства погодився також Святіший Римський Престіл, як це сказано в рескриптах високого міністерства з 22 вересня 1850, чч. 2389 і 2676. Так створення цього єпископства було таке запевнене, що в краєвому статуті з 26 лютня 1861 року була узгляднена номінація Станиславівського єпископа; в §:3, а лінеа а) згаданого статуту ясно сказано, що той, що мав бути іменований,

Станиславівський єпископ, а до установлення цього єпископства суфраган Львівського митрополита, має мати вірильний голос*) у львівському соймі. Та на цьому ще не кінець. Львівська митрополича консисторія була скорого встановлення цього єпископства така певна, що вже таки в тому ж 1850 р. провізорично розділила єпархію, натурально в шематизмі, і то так, що на Львівську єпархію випадало 6 870.057, а на Станиславівську 699.321 душ; при чому до першої належить 29, а другій 20 деканатів. Ту так провізорично поділену єпархію, веде, щодо агенд, митрополича консисторія до тієї пори осібно в шематизмі. Проте не оглядаючись на ту доказану, неоспориму необхідність, без огляду на ті сторічні посилання петицій, не дбаючи про високу постанову з 28 травня 1850 року, не дивлячись на згоду Святішого Престолу, не дбаючи про авторитет §:3 краєвого статуту, не дивлячись на той провізоричний розділ єпархії, — правительство відкладало встановлення цього єпископства з року на рік аж до нинішнього дня, значить 29 років. І ми сьогодні стоїмо на тому ж самому місті, на якому стояли 89 років тому назад: уstanовлення єпископства відтягнено назад ад календас грекас (-на ніколи).

Приступаю до другої частини моєї промови, а саме до заяви Його Достойності Пана Міністра Віроісповідань, який свого часу, як відповідь на інтерпеляцію в справі Станиславівського єпископства, відклав установлення того ж на далеке майбутнє, а сьогодні відбирає нам навіть усяку надію й засоби діжатися раз установлення цього єпископства. Маю тут на думці заяву.

*) "Вірилістами" називалися посли, що входили в склад сойму не на основі вибору, а основі свого достоїнства, отже напр. усі наші єпископи були "вірилістами" галицького сойму.

яка піддає в сумнів претенсії греко-католицького клиру до Релігійного Фонду.

На засіданні бюджетної комісії 20 березня ц. р., на якому обговорювали встановлення Краківського єпископства, забрав голос також наш представник, пан посол д-р Юзичинський та заявив, що він не має нічого проти установлення того єпископства, але думає, що нарешті був би час установити також греко-католицьке єпископство в Станиславові.

Його Дост. Пан Міністер Віроісповідань заявився проти проти тієї заяви в справі Станиславівського єпископства п. посла Юзичинського та виступив проти нього з численними закидами, а нарешті висловився (читає): "Зрештою не треба забувати, що галицький Релігійний Фонд постав майже виключно з фондів латинсько-католицького обряду".

Ця заява ввійшла зараз же в усі газети, особливо польські, та була постійно коментована на шкоду нашої Церкви. То й не буде тому вам дивне, коли ми, руські послі, так як і ввесь руський клер, такою заявовою широко занепокоїлися. Бо що ж ми повинні добачувати в цій заяві? Формальний декрет, який цілком виключає нас, русинів, від того церковного насліддя по наших предках та віддає його латинсько-католицькому обрядові. Як посол я обов'язаний перед цілим руським клером і також перед Високою Палатою не промовчати цеї заяви пана міністра, а навпаки рішуче проти неї виступити та ствердити якраз противне, а саме, що "існуючий галицький Релігійний Фонд постав понайбільше з фондів греко-католицького клиру та що ми маємо такі самі права домагатися тих фондів, як і латинський обряд".

Щоб це своє твердження умотивувати, не хочу сягати до історії, бо не пора на те. Я буду доказувати своє офіційними переговорами, які велися на основі історичних фактів, — буду дока-

зувати державними актами в цій справі, які нахodяться у Вис. Міністерстві Віроісповідань, а які я розглядав за дозволом Його Достойності.

Із тих державних актів перш усього видно, що питання, звідки виник Релігійний Фонд та хто має претенсії до нього, питання це не нове, бо було вже 50 літ тому заторкнене й остаточно вирішене. Причиною переговорів у тій справі була регуляція й дотація вірмено-католицького Львівського архиєпископства в 1822/23 році, при якій то нагоді правительство візвало як вірменсько-католицького так і греко-католицького єпископів заявитися, чи їх обряди мають якісь домагання і які саме до галицького Релігійного Фонду.

Та коли вірмено-католицький архиєпископ отверто признав, що його обряд не має ніякого титулу до цього Фонду, то тодішній греко-католицький митрополит, кардинал Левицький, на візування Губернатора до ч. 17, 792 під днем 25 серпня 1825 року, пред'явив доклад, у якому основно висловив долю руського клиру з часів від заведення християнства до приходу австрійського правительства. Поодинокі факти, виведені в цьому докладі, були безспірно доказані документами й оригінальними грамотами, котрі ще сьогодні є в архівах Львівської й Перемиської єпархій. У тому докладі виказано, що галицьке греко-католицьке духовенство, коли воно ще було під власними князями, було князем св. Володимиром Великим і його наслідником князем Левом, основником міста Львова, також багатою руською шляхтою, званою боярами, дуже щедро вивіноване, та що Руська Церква мала щедрі й багаті маєтки й дотації. Дальше виказав він, що в початках польського володіння в нашій частині краю (Галичини) не було ніяких латинських католицьких єпископств, навіть ані одної латинської парохії, отже й не було ніяких релігійних фундацій, а все церковне майно належало виключно

тільки руському клирові; дальше виказав він, що в час польського володіння руський клир поступово з його маєтків витісняли то приватні люди, то польські королі, а частинно цього майна вживали на дотацію для латинських церков і єпископів, і хоч пізніше польські королі та багата польська шляхта вивіновували латинську католицьку Церкву дотаціями, то, з другого боку, вони загорнули маєтки руської Церкви; він виказав, що маєтки, забрані руському духовенству в часті приватними людьми, в часті королями, частинно латино-католицькими єпископствами, перейшли в тім самім стані під австрійське правительство та, що також і під австрійським правлінням ті забрані руському духовенству маєтки не були повернені назад, за виїмком одного Перегінська, яке австрійський уряд віддав львівському митрополитові. Багато більших власностей руської Церкви є їй сьогодні в посіданні її під управлінням Камери, як напр. Вістова, в Станиславівській окрузі, також і багато сіл у Самбірській окрузі, а іменно: Бачина, Нагуєвичі або Башава, Стрілки, Тисовиця, Потік, Лінина, Плоське, Волошинова, Воля Коблянська, Завадка, Лужок Горішній і баг. інших, ще їй сьогодні находяться в посіданні її управлінні Камери.

Виказавши все те, греко-католицький митрополит мотивує титул до існуючого Релігійного Фонду такими раціями: По-перше так, як той Релігійний Фонд постав у більшій частині з майна руського клиру, якого то майна ані польське ані австрійське правління руському клирові не повернули, то цей клир має право з цього Фонду діставати платню як винагороду за забрані а не-повернуті йому маєтки; по-друге так, як отої Релігійний Фонд, створений під володінням цісаря Йосифа II не лише з майна латинсько-католицького, але і з майна греко-католицького духовенства, то обидва обряди мають до нього рів-

ні права; по-третє митрополит покликується на існуючі високі постанови й декрети, які було видано в справах цього Релігійного Фонду, а іменно при його створенні, а які обидвом обрядам признавали рівний титул і відношення до Релігійного Фонду.

Той доклад митрополита достаточно виказав виникнення й титул до Релігійного Фонду. Та ви скажете мені: Гарно, але гадка митрополита ще не міродайна, бо що ж вирішило високе правительство у висліді тих усіх опіній? На такий запит скажу коротко. Не запускаючись в акти правительства, в котрі я вглядав в архівах міністерства, я обмежуся тільки до всепідданішого докладу про всі ті опінії, які ц. і к. канцелярія предложила Його Величеству тодішньому цісареві Францові І. Перш усього стверджується там, що до того часу, внаслідок високих декретів, усі три обряди покривали свої потреби з Релігійного Фонду; далі стверджується, що суми зискані з забраного майна, походять від обидвох обрядів мабуть для тієї мети, щоб доказати можливість розділу. Однаке надвірна канцелярія Його Величества не радила той Релігійний Фонд розділювати, мабуть із тієї одинокої причини, що та-кий розділ праці, особливо для того, — наводжу слова всепідданішого докладу — "бо як греко-католицький митрополит основно виказав, що багато маєтків, які находяться в дану пору в руках латинського обряду, були колись власністю греко-католицького обряду, і коли вони, продовжуючи надвірна канцелярія, тому обрядові були відняті тоді, коли він не був іще з'єдинений із Римським Престолом, то пізніше, коли він приняв унію зі Святішим Престолом, не були йому повернуті". Для того надвірна канцелярія вважає поділ такий несправедливим і закінчує всепідданіший доклад предложенням, щоб Його Величество дозволив щодо того фонду залишитися при давніших роз-

порядках. Наслідком цього всепідданішого докладу тодішньої надвірної канцелярії з листопада 1826 року ч. 33,300 вийшло тільки по 15 роках опісля високе постановлення Його Вел. цісаря Фердинанда, і саме з 22 травня 1841 року, яке за дозволом п. президента прочитаю (читає): "У справі дотації трьох католицьких обрядів у Галичині з місцевого Релігійного Фонду, треба все стояти при тому, що до тієї пори розпоряджено. Шенбрун 22 травня 1841. — Фердинанд".

На мою гадку, я доказав правоту моїх тверджень, що греко-католицький релігійний фонд постав у більшій частині з фондів руського обряду, що й підтверджує сама надвірна канцелярія. А що в нас є такий титул до Релігійного Фонду, як і в латинського клиру, це видно з тільки що наведеного високого постановлення. Гадаю, що Його Достойність п. міністер віроісповідань і освіти розумів свою заяву не в іншому дусі, як тільки у тому, що існуючий католицький Релігійний Фонд походить первісно від руського обряду і лише пізніше перейшов у руки латинсько-католицького обряду, та що з тих, у більшій частині з руських фондів посталих, а в руках клиру латинського обряду знаходящихся, та з забраних під володінням цісаря Йосифа маєтків обидвох обрядів, існуючий Релігійний Фонд складається. Коли ж іще в 1841 році Його Вел. цісар Фердинанд цю справу вирішив, то ми аж ніяк не можемо вважати її застарілою. А навіть хоч би й була вона застаріла, то несправедливість ніколи, доки світ стоїть, не застаріється. Хто хотів би точніше про ті мої виводи довідатись і їх відкинути, того відсилаю до по-німецькому надрукованого твору п. н. "Kirchen-und Staats-satzungen bezueglich des griechisch-katholischen Clerus in Galizien, dargestellt von Michael Ritter v. Malinowski, Gremial - Dommherr, Lemberg,

1861", та до наведених мною в цій промові державних актів.

Однаке запитую, мої панове, нащо придається вам доказане походження галицького Релігійного Фонду, що прийде нам із доказаного титулу для вимагань від того ж? Його Дост. п. міністер віроісповідань і освіти, відповідаючи на нашу інтерпеляцію, сказав ясно, що церковних грошей Релігійного Фонду немає вже до розпорядимости, що вони вичерпані і що державна каса, при сучасному положенні фінансів, не може дати на ту ціль ніяких засобів. Така відповідь на інтерпеляцію розбила всі наші столітні петиції — згоду Святішого Римського Престолу, високі вирішення, параграф третій краєвого статуту та всі наши надії. Такою відповіддю на інтерпеляцію похоронено наше греко-католицьке Станиславівське єпископство і ми, руські галичани, стоячи над гробом, оплакуємо нашу гідну жалю долю в Австрії. На мою гадку, може і в цілій Європі немає більш нещасної народності, як наша. Не тільки, що наше населення індемнізацією, сервітутами, лихвою і пропінацією зовсім приведене до руїни; не тільки, що наш народ політичними польськими інституціями в урядах і школах позбавлений своєї народності і конституційних прав, і для того матеріально й політично зовсім знищений, але що більше: кладеться руку на нашу релігію, на духовенство, щоб засобами знищення дорогоого йому обряду це діло знищення зовсім вивершити.

Коли при такім матеріальнім і політичнім знищенню, яке вже майже вивершене, представлю собі ще й ту неуслужливість високого правительства щодо створення того єпископства, чим, очевидно, всій повазі нашої Церкви, дисципліні, обрядові, моральности й релігії приноситься шкода; коли розважу дальше існуюче й надалі існування патронату в Галичині, патронату, що вже

sam один католицьке духовенство, особливо ж руське, в обличчі свободи й еманципації всіх австрійських народів, у владі, ба навіть рабстві польської шляхти тримає; коли розважу невиносими секатури, переслідування й підозрівання нашого клиру перед високим престолом і перед усею Європою, яких то несправедливих підозрінь уживається і нашими ворогами і правителством як причину для наміреного знищення нас, а яким уже й саме правительство не вірить; коли розгляну той славний, не лише самим спеціальним референтом комісії паном Зісом як помилковий, але й вами самими одноголосно за невідповідний признаний проект регуляції конгрюї, котрий проектированою дотацією 300 до 600 зроставить священика, вибачте за слово, рівним стояжеві й чистильникові вулиць, а до цього ще оцінками, фасіями, реінвентаціями і т. п. відіймає йому навіть те, що він уже має; коли дальше представляю собі намірену вже в тому проекті концентрацію наших парохій у числі понад 300, чим тисячі наших вірних позбавляється духовної науки, вигоди мати душпастирів, і, можна сказати, виставляється на агітацію соціалістів і нігілістів; коли все те поставлю собі перед очі як існуюче, то, нехай вибачить мені високе правительство, мушу прийти до тої гадки, і навіть заключення, що високе правительство трудиться систематично і за пляном над знищеннем нашої народності, нашого віроісповідання й обряду, та що те, що історичний проект на знищенні руської народності під польським володінням із 1717 року не міг іще виконати, воно поставило тепер на порядок дня і виконує. Нехай вибачить мені високе правительство, коли згадаю тут слова високоповажаного посла Грайтера, які він виповів при нагоді поділу Польщі. Він іменно сказав, що поділ Польщі був вирішений у Петрограді, але зброю на те виготовлено в Берліні. Високе

вительство вибачить мені, що зроблю з того аналогію: Знищення руської народності в Галичині постановив, на жаль, братній слов'янський народ у Львові, але зброю для того виготовлюється у Відні під ц. і к. австрійським конституційним правителством.

Та досить уже тих ереміяд. Ви доволі наслухалися їх у цій палаті. Приходжу до кінця і запитую себе: Хто може нас потешити в такім гіднім співжаління положенні? Де маємо шукати спасіння й рятунку від приготовлюваного нам знищення? Спаситель такий у нас є: це наш великий християнський монарх і ви, в цій високій палаті. Ви ж маєте силу виступити проти цього знищення, яке правительство приготовляє нашій народності. Ви, що маєте бути для всіх народностей і віроісповідань так же само справедливими, не допустите, щоб у свободній християнській державі народність (наша) матеріально, політично й духовно зовсім умерла. Я сказав, що ми шукаємо спасіння в свободній християнській державі, у християнського монарха. Я був приявний 24 минулого місяця на одній християнській урочистості, яку тут, у Відні, ледве чи коли бачили. Я був у церкві, що красою переходить святиню Соломона. Це Вотіф - або Гайляндс-кірхе, яку народи Австрії побудували як пам'ятник, як благодарну жертву Бога за вирятування життя свого улюбленого цісаря. В тій церкві я бачив зібраних найвищих достойників і представників усієї Австрії, ба, навіть усієї Європи, які прибули туди з метою привітати нашу цісарську чоту з нагоди срібного весілля зі щастям і здоров'ям. Я бачив цісарську чоту, як її проводили до престолу 100 єпископів різних віроісповідань. Так, я бачив у підйомі серця, як ця цісарська пара навколошках молила Бога за благословення для своїх народів; я бачив, як із нагоди цього релігійного торжества на руки цього монарха були даровані

капітали на стипендії й добродійні цілі та визволено було з тюрми тисячі проступників! І в такій християнсько австрійській державі, під цим християнським побожним монархом мали б ми, народності, обряди, віроісповідання бачитися погнобленими? Ні, до цього не допустить християнський, велиcodушний монарх, до цього не допустите і не знесьте ви, панове! Християнський монарх також не відмовить свого слова в справі греко-католицького єпископства в Станиславові а ця висока палата матиме довг чимскоршим здійсненням станиславівського єпископства вшанувати та до виконання довести імператорське слово.

Ми прощаємося і розходимося, але при невинносних відносинах нашої країни і при існуючій агітації збоку наших ворогів, ба, навіть збоку політичної влади, ми не маємо надії на можливість щераз привітати цю високу палату. Але впродовж тієї шостилітньої каденції ми бачили, як чесно більшість цеї високої палати піддержувала наші інтереси і я почуваюся в моєму серці зобов'язаним у моїм і моїх політичних товаришів імені зложити вам якнайщирішу подяку за оборону та ласкавість та просити вас заступати нас так ласково і в майбутньому.

Щераз поручаю вам якнайскорше довести в життя греко-католицьке єпископство в Станиславові. (Браво, браво! із права)" .

Ця моя промови викликала глибоке враження в посолській палаті державного парляменту, та й задля неї саме міністер Зем'ялковський ужив засобів, щоб мене при наступних виборах до парляменту туди не допустили. Вправді виборці знову вибрали мене послом, але виборча комісія, яка в більшості складалася з поляків, признала а властиво іменувала послом князя Юліана Пузину. Проти такої незаконної поведінки виборчої комісії мої виборці внесли протест до парляменту та

виказали в ньому числами, актами й наочними свідками, що не Пузина, а Заклинський був вибраний на посла.

Той протест проти вибору чи там номінації князя Пузини на посла був 4 н. ст. квітня 1881 р. предметом нарад віденського парляменту. Комісія парляменту, яка розглядала цей протест, поділилася в гадках про нього на дві партії. Більшість комісії, тобто поляки і їх приятелі, запропонували щоб парлямент признав номінацію Пузини за важну, а меншість комісії предложила визнати цю посольську номінацію за неважну та зарядити нові вибори.

Над цим предложенням вив'язалася в парляменті дискусія, котру, як характеризуючу наші нинішні відносини, наведу тут у скороченні. Отже першим забрав у цій дискусії голос наш посол Вас. Ковальський і сказав м. і.: "Таких скандалічних дій, які практикується від кількох літ при виборах у Галичині, немає ніде в іншій провінції. При допомозі публичних органів правительства насиллям не допускається руського населення до виповнення своїх виборчих прав. Цілий край сповнився криком огірчення на вістку про те, що комісія пропонує признати цей вибір за важній. У някій іншій провінції не стерпіли б такого, щоб виборці переходили до виборчої урни через цілий ряд жандармів". Промовець говорить дальше про зловживання державних органів при виборах і критикує реферат більшості комісії, що старається ослабити зловживання при виборах, та кінчить: "Про побої, які заіснували при виборах, як теж і про всякі інші зловживання, не переслухувано побитих виборців. (Голоси з-ліва: Слухайте!). Ляконічним словом "це не правда" референт комісії не знищить фактів (Браво! браво!) і не ослабить доказу, що листа голосування була сфальшована, а інші документи виборчих актів видерті й ескамотовані. Право вибору ви-

конували неуправнені до цього, натомість управнених виборців замкнено до арешту, або не дозволено до льокалю, де відбувалися вибори". Накінець промовець підніс судово стверджені підкупства при виборах та, піддаючи всі рабулістичні виводи й аргументи реферату більшості комісії безпощадній критиці, закінчив закликом, щоб вибір посла Пузини признати за неважкий.

Заступник правительства, секційний шеф Кубін старався боронити органи правительства, але дуже тяжко йому це приходилося при таких сильних і неспірних фактах. Він признав, що не випадало повітовому старості в Богородчанах, як обвинуваченому у зловживаннях, переводити слідство проти самого себе. Руських виборців, за словами Кубіна, арештовано на тайний донос жандармів, що вони (виборці) п'яні, але ніхто не доказав, що вони були тверезі; жандарм у Товмачі не агітував за Пузиною, бо, крім на протесті підписаних, ніхто про те не знає, і т. п.

Посол д-р Менгер виступив із різкою критикою виводів заступника правительства та вказав на фальшування актів вибору та на інші зловживання. "А чи можуть при виборі, при якому для переможного кандидата виявилася більшість 5-11 голосів, такі події чи можуть вони здаватися нам малозначними? У якій же мі державі живемо? Чи в такій, у якій панує закон? Коли б так було, то я повинен тричі відповісти: *Ni!* і тричі: *ni!* У державі, в якій живе стільки народностей, повинні закони стояти понад пануванням партій. Знаємо, що неодна народність дуже довго була терпелива, але знаємо також, що коли терпіння перейшло міру, то ставалися факти, перед якими ввесь світ закривав обличчя. Любов до права й закону з одного боку, а огляд на народність, яка теж має претенсії виповнити в Австрії публичне право, роблять нас (лівицю) склонними, хоч руські посли нас не піддержують, заступитися за на-

шим правом та теж голосувати проти важності таких виборів".

Референт меншості комісії д-р Вебер: "Не партійні огляди спонукали нас виступити з такою рішучістю проти признання важності такого вибору. Спонукають нас до цього огляди, які повинні мати спільними всі партії цеї палати, огляди на повагу цеї високої палати (одобрення з-ліва), яку то повагу ця палата втратить, коли стане відомим, що більшість признала важність незаконних виборів, а більшість, яка спирає свою повагу на голосах таких незаконно вибраних послів, не може мати поваги в народі. (Живі одобрення на лівиці). Може бути, що якимсь там кружкам залежить на тому, щоб у населення ослабити довір'я до конституційної форми володіння. (Голоси з-ліва: Так і є!). Та що буде пізніше? Абсолютне правительство виявилося в Австрії неможливим, бо немає вже основ, на яких воно спиралося. А коли ви захитаєте довір'я мешканців до конституційної форми володіння, то тим самим підкопаєте основи нашої держави. (Брава на лівиці). І для того сама лояльність приказує голосувати проти важності цього вибору. Я був би тієї гадки, що міністерство перш за все покликане заступитися за якнайбільш строгою законністю та безстороннім поступуванням своїх урядників. Ми, меншина, переконані, що заступаємося за правом і законом, за повагою палати і основами держави, коли ось з цілою рішучістю застерігаємося признати цей вибір важним". (Сильне одобрення на лівиці).

Іменем більшості комісії говорив референт д-р Юл. Черкавський, указуючи на те, що боротьба партій обидвох кандидатів не вплинула на вислід вибору та що кривди й побої викликали самі руські виборці, а багато обвинувачень не доказано.

На заключення забрав голос знова наш посол

Вас. Ковальський і, знаючи про те, що справа, яку він заступав, наперед уже, заки ще мала піти на суд райхсрату, була присуджена на смерть, "з огляду на важність предмету та щоб у цій високій палаті знайшовся нестертий пам'ятник", поставив внесення, щоб за предложенням більшості легітимаційної комісії голосувати поіменно.

При поіменному голосуванні важність вибору Пузини була признана 151 голосами проти 119. За важністю голосували: поляки, чехи і партія Гогенварта, а з міністрів: Пражак, Дунаєвський і Зем'ялковський. Інші міністри, що були послами, не голосували.

**
*

Оці мої спомини (записки) виготовив я в пору, коли тяжка недуга прикувала мене до постелі, а моя діяльність обмежилася тільки до порад, які даю кожному, хто мене відвідає та за раду просить.

Накінець скажу ще, що з моїх трьох дітей лишився в живих тільки один старший син Теофіл, що є приватним сотрудником у моїй парохії. Моя дочка померла 1882 року, а молодший син Онуфрій, що практикував як лікар у містечку Козлові, помер 1 (13) травня цього 1890 року, впавши як воїн на полі бою: помагаючи хворим на п'ятнистий тиф, захворів і сам на цю тяжку недугу та вже з неї не піднявся; залишив жінку і двоє осиротілих дітей.

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
“ДОБРА КНИЖКА”

видало у Львові до 1939 року 133 книжки.

ВЖЕ НА ЕМІГРАЦІЇ ВИДАЛО:

Випуск:

- 133а) **ГОЛОС ІСУСА ДО УКРАЇНСЬКОГО ЕМІГРАНТА.** Інсбрук-Дорнбірн (Австрія) 1944. (Вичерп.)
134) **Теофіл Коструба. ВІРА НАШИХ ПРЕДКІВ.** Інсбрук-Дорнбірн (Австрія). 1946. (Вичерпане).
135) 137) 139) **“ЖИТЯ І СЛОВО”—квартальник для релігій культури.** Інсбрук-Зальцбург (Австрія) ч. 1 — 1948; ч. 2 — 1948; ч. 3-4—1949. (Вичерп.).
136) **Роберт Котен. СЬОГОЧАСНА МОЛОДЬ.** Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1948. (Вичерпане).
138) **Григор Меріям-Лужиницький. ПОСОЛ ДО БОГА.** Історичний фактмонтаж. Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1949. Ціна \$0.75.
140) о. Равль Плю. **НАЗУСТРІЧ ЖИТТЮ.** Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1950. Ціна \$0.75.
141) **М. Брадович. ОДНА НАЦІЯ — ОДНА ЦЕРКВА.** Інсбрук-Зальцбург (Австрія). 1950. (Вичерпане).

ВЖЕ В КАНАДІ, М. ТОРОНТО, ВИДАНО:

- 142) **Володимир Молодецький. У БОЮ ПІД БРОДАМИ.** 1952. (Вичерпане).
143) **Олександер Мох. ТЕОФІЛ КОСТРУБА, УЧЕННИЙ ПРАВЕДНИК** (життєпис). 1952. Ціна \$0.25.
144) **Юрій Мозіль. У ТАБОРИ СМЕРТИ.** 1952. (Вичерпане).
145) **КАЛЕНДАРЕЦЬ НА 1953 РІК.** (Вичерпане).
146) **Юрій Мозіль. КРІЗЬ ЗАЛІЗНУ ЗАНАВІСУ.** Спомини. 1953. Ціна \$1.00.
147) **Наталена Королева. ПОДОРОЖНІЙ.** Легенди. 1953. Ціна \$0.50.

- 148) Олександер Мох. **КНИЖКИ І ЛЮДИ.** Серія друга. Літературно-критичні нариси. 1954. Ціна \$1.00.
- 149) Теофіл Коструба. **НАРИСИ З ЦЕРКОВНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ Х-ХІІІ СТОЛІТТЯ.** 1955. Ціна \$2.00.
- 150) СВ. ПИСЬМО СТАРОГО ЗАПОВІТУ — КНИГА ТОВІТ у перекладі о. д-ра Володимира Дзьоби. 1954. Ціна \$0.25.
- 151) о. Йосиф Схрійверс, ЧНІ. ЧУДЕСНЕ ЖИТТЯ СЕСТРИ ВАРВАРИ. 1954. Ціна \$1.50.
- 152) М. Кузьмович-Головінська. ЧІЧКА. Новеля. Ювілейне видання. 1954. Ціна \$1.75.
- 153) Олена Кисілевська. ПО РІДНОМУ КРАЮ. Мандрівні спомини. 1955. Ціна \$2.00.
- 154) о. д-р Ісидор Нагаєвський. РИМ І ВІЗАНТІЯ. Вселенська Церква і патріарх Фотій. 1956. Ціна \$2.50.
- 155) Юрій Мозіль. ЗАПИСКИ ПОЛІТВ'ЯЗНЯ. 1958. Ціна \$1.00.
- 156) В. Лозинський — М. Ценевич. ПРОКЛЯТИЙ КАМИНЬ. Історична повість. 1958. Ціна \$1.50.
- 157) М. Кузьмович-Головінська. ГОРБАТЕНЬКА. Оповідання. 1958. Ціна \$0.50.
- 158) Юрій Мозіль. НА ВРОНКАХ. Спомини політв'язня. 1959. Ціна \$1.50.
- 159) Олександер Микола Мох. НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ПРЕСИ. (Друкується).
- 160) Митрополит Василь Липківський. ВІДРОДЖЕННЯ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ 1917-1930. — 1959. Ціна \$3.00.
- 161) о. Олексій Заклинський. ЗАПИСКИ ПАРОХА СТАРИХ БОГОРОДЧАН. Спомини. 1962. Ціна \$1.00
- 162) Федір Одрач. ПОКИНУТА ОСЕЛЯ. Оповідання. 1961. — Ціна \$2.50.
- 163) Богдан Курилас. ДІЯЛОГИ ВАСИЛІЯНОК. Історична п'еса в 5 діях із часів переслідування

- св. Церкви Росією в 1838-1843 рр. — Ціна \$1.00.
- 164) д-р Юрій Герич. ОГЛЯД БОГОСЛОВСЬКО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТИ ЙОСАФАТА КУНЦЕВИЧА. 1961. Ціна \$0.50.
- 165) омм. КІНЕЦЬ СВІТУ. Чи, коли і як буде? 1962. Ціна \$2.00.
- 166) д-р Богдан Казимира. ПЕРШИЙ ВАСИЛІЯНИН У КАНАДІ. 1961. Ціна \$0.50.
- 167) Володар Буженка. ІВАН СУЛИМА. Історична повість із козацьких часів. 1961. Ціна \$1.50.
- 168) Теофіл Коструба. ЯК МОСКВА НИЩИЛА УКРАЇНСЬКУ ЦЕРКВУ. 1961. Ціна \$0.50.
- 169) Василь Королів-Старий. ЗГАДКИ ПРО МОЮ СМЕРТЬ. — Спомини. — 1961. — Ціна \$1.50.
- 170) Наталена Королева. ПРЕДОК. З анналів і легенд. Історична повість. 1961. — Ціна \$3.00.
- 171) о. д-р Ісидор Нагаєвський. ОБ'ЄДНАННЯ ЦЕРКВИ Й ІДЕЯ ПАТРІЯРХАТУ В КИЄВІ. Історична студія. — 1961. — Ціна \$1.00.
- 172) Теофіл Коструба. НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. Стор. 304. — 1962. — Ціна \$3.00.
- 173) Федір Одрач. НА НЕПЕВНОМУ ГРУНТІ. Спомини. Вийде з кінцем 1962 року.
- 174) Микола Олександрович. МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ. Відродження українського письменства в Галичині. 1961. — Ціна \$0.50.
- 175) Іван Добрачинський. ЛИСТИ НИКОДИМА. Повість. (Вийде в 1963 р.).
- 176) Марія Кузьмович-Головінська. МАРІЯ. Сценічна картина у 3 відслонах. 1962. — Ціна \$0.50.
- 177) о. др. Юрій Федорів. НА СВЯТИХ МІСЦЯХ. 1962. — Ціна \$2.00, у полотні \$3.00.
- 178) Б. Полянич. ЗАМОК ЯНГОЛА СМЕРТИ. Сенсаційна повість з часів гетьмана К. Розумовського. — (Вийде в 1963 р.).
Дальші випуски в підготуванні.

Замовляйте на адресу:

ALEXANDER MOCH ("DOBRA KNYZKA")
6 Churchill Ave., Toronto 3, Ont. — Canada

**УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО "ДОБРА КНИЖКА"
приступило до видання**

"Вибраних творів" Теофіла Коструби

Покищо вийде п'ять томів "НАРИСІВ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ".

Як перший том "Вибраних творів" вийшли
**"НАРИСИ З ЦЕРКОВНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
Х-ХII СТОЛІТТЯ"**

Зміст первого тому такий:

Від Видавця. — 1. Слово автора до первого видання "Нарисів". — 2. Католицька правовірність Володимира Вел. — 3. Генеза українського церковного права. — 4. Київський митрополит Іван. — 5. Олексій Болгарин, київський митрополит. — 6. "Поставлення" Іларіона. — 7. Вибір Клима Смолятича. — 8. Культ св. Климента Папи в давній Україні. — 9. Польський лист про Українську Церкву з XI стол. — 10. Перший паломник із України. — 11. Заграничні зносини князя Ярослава Мудрого. — 12. Перший король України, Ярополк - Петро Із'яславич. — 13. Політика короля Данила Романовича. — 14. Характер Данилової Унії. — 15. Юрій чи Лев? Хто оснував Галицьку Метрополію. — 16. Церковно-релігійна ідеологія в княжій Україні.

Сторін 142. — Ціна \$2.00; в півлотині \$4.00.

Як другий том видання вийшла 1962 р.

**"ІСТОРІЯ УКРАЇНИ"
короткий курс — перша частина**

Зміст цього тому такий:

ПЕРЕДМОВА. — ВСТУП. 1) Ціль історії. 2) Національна історія. 3) Історія України. 4) Поділ історії України. 5) Мірніло вартості в історії.

ПЕРЕДІСТОРИЧНІ ЧАСИ: — Старокам'яна доба (палеоліт: 1) Старий палеоліт. — 2) Молодший палеоліт. — Література. — II. Новокам'яна доба (неоліт) і бронзова доба: 3) Переходова доба (мезоліт). — 4) Причини змін у культурі. — 5) Неолітична культура України. — 6) Індоевропейське питання. — 7) Броїзова доба України. — Література.

ПРОТОІСТОРИЧНІ ЧАСИ: III Україна на початку історії: 8) "Скитія". — 9) Політична доля "Скитії". — 10) Готи. — Література. — IV. Слов'яни: 11) Гуни й авари. — 12) Слов'яни. — 13) Хозари. — 14) Староукраїнська суспільність. — Література.

КНЯЖА ДОБА: У. Початки Руської Держави: 15) Норманисти й антинорманисти. — 16) Дуалізм політичного устрою княжої України. — 17) Русь, а слов'яни, "Руська земля". — 18) Хронологія Руси. — 19) Українські степи VII — IX ст., Мадяри. — 19a) Територія степової Руси. — 20) Поляни й генеза Руської Держави. — 20a) Київська традиція. — Література. VI. Поганська держава IX.-X. ст.: 21) Шляхи й торгівля. — 22) Перші історичні князі. — 23) Печеніги. — 24) Початки християнства в Україні. — 25) Святослав. — 26) Святославові сини. — Література. — VII. На верхах: християнська імперія: 27) На роздоріжжі. — 28) Хрестення України. — 29) Церковно-релігійна ідеологія старої України. — 30) Україна в кружі християнських народів. — 31) Усобиця, св. Борис і Гліб. — 32) Ярослав і Мстислав. — 33) "Руська Правда". — 34) Внутрішня діяльність кн. Ярослава Мудрого. — 35) Зв'язки зі Заходом, смерть Ярослава. — Література. VIII. Руська Держава на переломі могутності: — 36) Заповіт Ярослава Мудрого. — 37) Організація української Церкви. — 38) Князь і громадянство. — 39) Спільні діяльність Ярославовичів (1054-1073). — 40) Останні Ярославовичі (1073-1093). — 41) Святополк Із'яславович (1093-1113) і любецький з'їзд (1097). — 42) Повість временных літ. — 43) Володимир Мономах (1113-1125) і Мстислав Мономахович (1125-1132). — Література. — IX. Східна Європа в XII ст.: — 44) Доосередні й відосередні сили. —

45) Держава і громадянство. — 46) Історіографія Східної Європи XI - XIII ст. — 47) Патріотизм. — 48) Роль Церкви в суспільному житті. — 49) Землі-князівства у Східній Європі. — 50) Західно-українські землі. — 51) Доля Київського Князівства в рр. 1132-1157. — Література. — Х. Галицько-Волинська Держава: — 52) Князь Ярослав Осмомисл (1153-1187). — 53) Українські землі в 2 пол. XII ст. — 54) Територія Галицького Князівства в XII ст. — 55) Роман Мстиславович і об'єднання Волині з Галичиною. — 56) Галицьке боярство і скитальство Романовичів (1205-1214). — 57) Політика Данила Романовича до 1230 р. — 58) Об'єднання спадщини Романа Мстиславовича (1230-1245). — Література. Стор. 288. Ціна \$3.00; в полотні \$5.00.

Як четвертий том "Вибраних творів" вийшла праця п.и.:

ЯК МОСКВА НИЩИЛА УКРАЇНСЬКУ ЦЕРКВУ

Зміст цього тому такий:

1. Вступні замітки. — 2. Власноручний морд цара Петра, доконаний на poloцьких василінах. — 3. Пірвання й заслання єпископа Д. Жабокрицького. — 4. Уманські мученики. — 5. Бердичівські ісповідники. — 6. План Катерини II для знищення Унії. — 7. Чому падала Унія в часах Катерини II. — 8. Греко-католицька Церква в "Тернопільському Краю". — 9. "Возсоєдиненіє" уніятів у Росії 1839 р. — 10. Московські замисли проти Гр.-кат. Церкви в Галичині в 1914-1915 рр. — Від Видавництва. Стор. 96. Ціна \$0.50.

Хто замовить усі 3 брошурковані томи
платить тільки \$5.00.

Дальші томи в приготуванні. Кожний том є для себе окремою цілістю й можна його окремо набувати.

Всі замовлення й грошеві посилки слати на адресу:

ALEXANDER MOCH
6 Churchill Ave., Toronto 3, Ont. — Canada



3 8017 01710623 7

DISCARDED BY
NEW YORK PUBLIC LIBRARY

RMS

Oct 1983

PIC